Товариство «Український Народний Дім в Чернівцях»
Буковинський центр виборчих технологій

Кодекс толерантності

*Нормативно-правові документи,
що встановлюють права етнічних громад
та регулюють діяльність національно-
культурних товариств
в Чернівецькій області*

Чернівці
2010

Збірник покликаний ознайомити мешканців багатонаціональної Чернівецької області з основами міжнародного та українського законодавства щодо забезпечення національних прав окремих громадян та етнічних спільнот.

До збірника включено основні нормативно-правові та рекомендаційні акти міжнародних інституцій, передусім європейських, а також українські законодавчі акти, які стосуються прав етнічних громад (національних меншин) нашої держави та регулюють діяльність національно-культурних товариств. Окрім того, до збірника увійшли витяги з міждержавних договорів в частині забезпечення прав національних меншин. Вперше публікується український переклад Рекомендації ПАРЄ про захист прав національних меншин, а також нова редакція офіційного перекладу на українську мову Хартії регіональних або міноритарних мов.

Збірник буде корисним для представників національно-культурних товариств, вчителів історії, політологів, спеціалістів з питань етнополітиків та всіх тих, кого цікавлять етнополітичні процеси як в нашій області, так і в Україні.

Друк книги здійснено за фінансової підтримки Чернівецької обласної державної адміністрації в рамках Регіональної програми підтримки національно-культурних товариств та української діаспори на 2010-2012 роки та Міжнародного Фонду «Відродження»

міжнародний фонд «Відродження»
INTERNATIONAL RENAISSANCE FOUNDATION

Упорядники: В.Старик та Т.Халавка
Вступ: В.Старик, Т.Халавка та Н.Гаврада

Упорядники висловлюють щиру подяку завідувачу кафедри міжнародного права Національного університету «Києво-Могилянська академія» Мирославі Антонович та управлінню з питань внутрішньої політики і зв’язків з громадськістю Чернівецької обласної державної адміністрації за співпрацю в ході підготовки та видання цього збірника.

Вступ

Для України, як і для більшості країн Європи, характерне етнокультурне розмаїття. Лише про дуже незначну кількість європейських країн можна сказати, що їхні громадяни розмовляють однією мовою або належать до однієї етнонаціональної групи, але й в них відбуваються істотні зміни завдяки динамічно зростаючим групам мігрантів. Етнічні відмінності є причиною низки суттєвих проблем, що можуть породжувати розбіжності та суперечності між різними етнічними групами щодо мовних прав, регіональних автономій, навчально-освітніх програм, політичного представництва тощо. Чимало з цих проблем знаходять своє концентроване вираження в одному з найменших регіонів України – Чернівецькій області, який впродовж віків був класичним «borderland»-ом або ж краєм прикордоння цивілізацій, держав, етносів, релігій та культур.

В період до І Світової війни проблеми міжнаціональних стосунків на території сьогоднішньої Чернівецької області вирішувалися різними державами у цілком відмінний спосіб. В Австро-Угорській імперії, до якої належала «буковинська» частина краю, з одного боку повсюдно впроваджувався принцип персональної національно-культурної автономії, а з іншого боку якнайширша автономія федеральних країв держави давала змогу найчисленнішим національним меншинам впливати на освітню та культурну політику в цих краях. В Російській імперії, до якої належала «бессарабська» частина краю, відсталість системи освіти та переважання релігійного критерію над етнічним в державній політиці гальмувало процес національної самоідентифікації українського та молдавського селянства, яке складало понад 90% від загальної чисельності населення історичної Хотинщини. Національне будівництво в королівстві Румунія, до якого належала Герцаївська волость, здійснювалося за жорсткою «французькою» моделлю, спрямовуваною на формування модерної румунської нації шляхом витіснення з публічного життя всіх проявів мультикультурності та посиленої асиміляції нечисленних національних меншин.

В період між двома світовими війнами всі перераховані вище частини Чернівецької області опинилися у складі однієї держави – «Великої Румунії». Спроба продовжити політику національної уніфікації на всій території краю, більшість населення якого складали представники національних меншин (українців, молдаван, поляків, євреїв, німців, росіян-липован та інших), викликала одностайний опір цих меншин та не досягла кінцевого результату, оскільки всі згадані етнічні групи зберегли свою національну ідентичність. Навіть тотальна заборона молдавської національної ідентичності не призвела до втрати бессарабськими молдаванами їх власної самоідентифікації. Небажання румунської держави дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов’язань щодо захисту прав національних

меншин позбавило політичної легітимності приналежність Північної Буковини і Бессарабії до Румунії та стало однією з підстав включення територій сучасної Чернівецької області до складу СРСР.

Драматичні події ІІ Світової війни та перших повоєнних років призвели до зникнення з карти Чернівецької області цілих етнічних груп внаслідок депортацій німців, німецькомовних євреїв та польськомовних вірменів, а також маргіналізації інших (поляків, російських старообрядців), які століттями були незмінними елементами етнічної мозаїки краю. Національна політика СРСР в Чернівецькій області, які і в інших частинах радянської імперії, полягала у створенні ієрархії привілейованих, напівпривілейованих та непривілейованих націй. Найбільшу підтримку держави мало російськомовне населення, яке беззастережно отримувало соціальні, освітні та культурні послуги російською мовою у всіх куточках СРСР. Титульні нації союзних республік (такі як українці чи молдавани) мали можливість користуватися мережею власних освітніх та культурних закладів, хоча вивчення української мови на території УРСР не мало обов'язкового характеру. Натомість вивчення російської мови тут було обов'язковим та ставало передумовою пересування вгору по державній та партійній службі. Решту етнічних груп (румуни, німці, євреї чи поляки) були позбавлені можливості вивчати рідну мову в державних навчальних закладах, і для них останньою можливістю зберегти власну ідентичність ставала еміграція або участь у богослужіннях національними мовами. Унікальність етнонаціональної ситуації в Чернівецькій області в радянський час полягала в масовій зміні національної ідентичності з румунської на молдавську, яка стала симетричною відповіддю радянської влади на політику румунізації молдаван в міжвоєнний період.

Незалежна українська держава задекларувала рівність прав своїх громадян усіх національностей, а також зробила далекосяжні кроки до запровадження цивілізованих стандартів в забезпеченні прав національних меншин. Держава сприяє розвиткові етнічної, культурної мовної та релігійної самобутності всіх національних меншин України, і ці права закріплені в українському законодавстві та в ратифікованих Україною міжнародних документах, а також в міждержавних договорах з сусідніми державами. Однак незважаючи на те, що питання толерантності та забезпечення європейських стандартів прав етнічних меншин є досить популярним серед українських політиків, переважна більшість з них має дуже посереднє уявлення про зміст міжнародних правових актів у цій сфері. Тому першочерговим завданням органів влади та організацій громадянського суспільства є проведення широкої просвітницької кампанії, покликаної ознайомити мешканців багатонаціональних регіонів України з основами міжнародного та українського законодавства щодо забезпечення національних прав окремих громадян та етнічних спільнот.

Закон України «Про національні меншини в Україні» від 1992 року дає досить узагальнене визначення національних меншин: «*До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою*». Тобто, фактично всіх не українців віднесено до національних меншин. Однак в інших нормативно-правових актах ми знаходимо розподіл всіх «не українців за національністю» на принаймні чотири окремих групи, до яких застосовуються абсолютно різні як міжнародні, так і власне українські законодавчі норми – національні меншини, корінні народи, трудові мігранти та біженці. Сукупність трудових мігрантів та біженців певної національності складають діаспори в різних країнах, які внаслідок тривалого (понад 100 років) та безперервного проживання можуть здобути для себе права національної меншини. Варто зазначити, що законодавство, надаючи економічні та соціальні гарантії групам мігрантів та біженців, водночас не надає таких же політичних та культурно-освітніх прав, що й постійно проживаючим в Україні національним меншинам та корінним народам. Наведемо визначення та класифікацію цих груп.

Як випливає з Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) «Про захист прав національних меншин» (1995) під власне ***«національними меншинами»*** в Україні потрібно розуміти групу осіб, які проживають на території України і є її громадянами; підтримують давні, міцні і неперервні зв'язки з Україною; володіють чіткими етнічними, культурними, релігійними і мовними особливостями; є достатньо представницькими, хоча і менш чисельними в порівнянні з рештою населення України або будь-якого її регіону; прагнуть спільно зберігати елементи, які складають їх спільну своєрідність, включаючи свою культуру, традиції, релігію і мову.

В прийнятій у 1989 році Генеральною конференцією Міжнародної організації праці «Конвенції про корінні народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних державах» наведено визначення «***корінних народів»,*** до яких в Україні зараховують себе кримські татари. Це народи в незалежних державах, які розглядаються як корінні через те, що вони є нащадками тих, хто проживав в державі або географічній області, частиною якої є дана країна, в період її захоплення чи колонізації, або в період становлення існуючих державних кордонів, і які незалежно від їх правового статусу, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні і політичні інституції. До корінних народів застосовуються практично ті ж самі нормативні акти, як і до національних меншин, але при цьому правова база, що регулює їхні взаємовідносини з органами влади є значно ширшою та включає в себе не тільки культурно-освітні заходи, але і соціально-економічні.

Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, яка ратифікована Україною в 2007 році, дає таке визначення «***трудящого-мігранта»***. Ним є громадянин іншої держави, якому держава Україна дозволила перебувати на її території для здійснення оплачуваної роботи. В даній конвенції є дві статті, які стосуються освітніх та мовних прав трудових мігрантів. Трудящі-мігранти й члени їхніх сімей, яким офіційно дозволено перебувати на території України, мають право, на тих самих засадах і умовах, що й працівники - громадяни України, на загальну освіту й професійну підготовку та перепідготовку, і їм надається доступ до вищої освіти згідно із загальними правилами, які регулюють прийом до відповідних закладів України (стаття 14). А стаття 15 Конвенції зазначає, що Україна та держава походження мігранта за спільною згодою вживають заходів для організації, наскільки це практично можливо, для дітей трудящих-мігрантів спеціальних курсів вивчення рідної мови для полегшення, зокрема, їхнього повернення до їхньої держави походження.

Закон України «Про біженців», прийнятий Верховною Радою України (ВРУ) в 2001 році, визначає статус ***«біженця»*** як особи, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності.

Досліджуючи сучасні етнополітичні процеси, які відбуваються в Україні та інших європейських країнах, доходимо висновку, що різними державами використовуються, як мінімум, три підходи до врегулювання міжетнічних відносин - асиміляція, сегрегація та інтеграція.

1) **Асиміляція національних меншин** передбачає поступове стирання етнічної ідентичності меншин та їх розчинення в загальній масі етнонаціональної більшості держави. Найчастіше цей процес спершу має примусовий характер, однак з часом він може набути і «добровільного» характеру, тобто представники національних меншин самостійно відмовляються від своєї ідентифікації на користь загальнодержавної, оскільки не бачать перспектив свого національного розвитку. Такий шлях розвитку демонструє, зокрема, українська меншина Південної Буковини в Румунії. Відсутність державних шкіл та дитячих садків з українською викладовою мовою, а також брак повноцінних україномовних засобів масової інформації призвели до того, що кількість українців за даними перепису в цій провінції з 1956 по 2002 роки скоротилось майже втричі – 28900 до 10200 осіб.

2) **Ізоляціоністська політика** з елементами **сегрегації** передбачає ізоляцію етнічних груп від інших та бездіяльність влади в усуненні перешкод в суспільному спілкуванні, і особливо шляхом запровадження відокремленого навчання і виховання. Результати такої політики радянських

часів, коли учні молдавських шкіл Новоселицького, Глибоцького (включно з сучасним Герцаївським районом) та Сторожинецького районів не вивчали української мови, ми можемо досі спостерігати в Чернівецькій області. Зокрема в Герцаївському районі діє тільки 2 україномовних школи, решта ж - румуномовні, де українська мова викладається в явно недостатніх обсягах. Як наслідок, за даними перепису 2001 року, 56% мешканців цього району не володіли державною українською мовою, а з тих 44 %, що володіли, переважна більшість дуже погано. Така політика сегрегації носить явно дискримінаційний характер стосовно представників румунської спільноти, позаяк без знання державної мови на належному рівні вони не мають можливості отримати пристойну роботу або працювати в органах влади навіть в сусідньому обласному центрі, не кажучи вже про інші області України.

3) **Інтеграція** представників етнічних меншин в громадянське суспільство держави, в якій вони живуть. Саме на такому принципі будується європейське законодавство, саме на такому підході наголошують рекомендації Організація з питань Безпеки та Співробітництва в Європі (ОБСЄ). Так, в «Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту» відзначено, що важливим чинником, який повинен братися до уваги, є те, в якому обсязі обидві мови – мова меншини та державна мова – викладаються як навчальні предмети протягом усіх років навчання у школі, а також ступінь оптимального застосування обох мов як засобу навчання на різних етапах освіти дитини.

«Підходи типу **"занурення"**, згідно з якими викладання ведеться виключно державною мовою, за якого діти з національних меншин повністю інтегровані у класи з дітьми більшості населення, не відповідають міжнародним нормам. Це такою самою мірою стосується й **сегрегованих шкіл**, в яких уся навчальна програма викладається виключно із застосуванням рідної мови національної меншини протягом усього навчального процесу, і там, де мова більшості взагалі не викладається або викладається лише в мінімальному обсязі».

Так, дослідження проведені науковцями, засвідчили про те, що в ідеалі предмети у початковій школі мають викладатися мовою меншини. Викладання мови меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Офіційна мова держави також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Наприкінці цього періоду кілька предметів практичного або нетеоретичного характеру мають викладатися державною мовою. Держави повинні, наскільки це можливо, створити умови для того, щоб батьки могли скористатися цією можливістю. У середній школі значна частина навчального матеріалу має викладатися мовою меншини. Викладання мовою меншини як предмета

має здійснюватися на постійній основі. Впродовж цього періоду необхідно поступово збільшувати кількість предметів, які викладаються державною мовою.

І останнє, на чому хотілося б наголосити, це те, що всі заходи, які здійснюють органи влади стосовно етнічних меншин, не сміють бути направлені проти етнічної більшості. Про це сказано і в «Рамковій конвенції про захист національних меншин»:

– Стаття 20. Здійснюючи права і свободи, які випливають із принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, будь-яка особа, що належить до національної меншини, поважає національне законодавство та права інших осіб, зокрема тих, що складають більшість населення або належать до інших національних меншин.

– Стаття 21. Ніщо у цій Рамковій конвенції не може тлумачитись як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, що суперечать основним принципам міжнародного права, і зокрема принципам суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав.

Натомість в Законі про ратифікацію «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» наголошено, що при застосуванні положень Хартії заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, не вважаються такими, що перешкоджають чи створюють загрозу збереженню або розвитку мов, на які, відповідно до статті 2 цього Закону, поширюються положення Хартії.

При підготовці збірника упорядники намагались включити до нього всі основні нормативно-правові та рекомендаційні акти міжнародних інституцій, передусім європейських, а також українські законодавчі акти, які стосуються прав етнічних громад (національних меншин) нашої держави та регулюють діяльність національно-культурних товариств.

Структура збірника побудована за принципом суб’єктів прийняття або розробки нормативних чи рекомендаційних актів. Збірник складається з трьох розділів:

– нормативні акти та рекомендації міжнародних структур, що регламентують права етнічних громад;

– українське законодавство та локальні нормативно-правові акти, що регулюють права національних меншин;

– витяги з міжнародних договорів України в частині забезпечення прав національних громад;

– додаток, який містить скорочений виклад статті доктора юридичних наук Воодимира Василенка «Які мови в Україні потребують особливого захисту»

Коротко охарактеризуємо ті документи, які увійшли до кожного розділу.

До **першого розділу** вміщено резолюції Організації Об'єднаних Націй (ООН) та ПАРЄ, а також рекомендації ОБСЄ. З документів ООН до збірника увійшли дві декларації – «Декларація принципів толерантності», прийнята на засіданні Генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), що зібралися в Парижі на двадцять восьму сесію 16 листопада 1995 року та «Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин», ухвалену резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року.

Україна ратифікувала два важливих європейських законодавчих документи: «Рамкову конвенцію про захист національних меншин» (Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції про захист національних меншин» було прийнято 9 грудня 1997 року) і «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» (Закон України «Про ратифікацію «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року). «Рамкова конвенція про захист національних меншин» стосується питань освіти, засобів масової інформації та використання національних мов. Вона також містить загальні положення, зокрема з питань недискримінації та рівності між меншинами і загальною частиною населення, свободи встановлення контактів з тими, хто мешкає у інших країнах. «Європейська хартія регіональних мов та мов меншин» спрямована на збереження та захист регіональних мов та мов меншин. Сфера її застосування поширюється на освіту, громадське, культурне, економічне і соціальне життя та засоби масової інформації. На час її підписання Україною Хартію, що була розроблена в 1992 р., підписали 14 держав, а ратифікували – тільки чотири. У 2005 р. із 46 держав – членів Ради Європи Хартію підписали 30 держав, а ратифікували 19. Зокрема з країн, колишніх республік Радянського Союзу, Хартію ратифікувала лише Україна та Вірменія. Саме довкола цього документу в Україні досі точаться гострі дискусії. Хартія двічі проходила процедуру ратифікації Верховною Радою України та, ймовірно, перебуває на порозі третьої "перератифікації". Існують два офіційних переклади Хартії, обидва з яких опубліковано в цьому Збірнику.

До першого розділу збірника також увійшли «Рекомендація про захист прав національних меншин», ухвалена ПАРЄ 31 січня 1995 року, та рекомендації у сфері захисту прав національних меншин такої важливої міжнародної інституції як ОБСЄ: «Гаазькі рекомендації про права національних меншин у сфері освіти» (1996 р.), «Ословські рекомендації про мовні права національних меншин» (1998 р.) та «Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті» (1999 р.).

Другий розділ містить, зокрема, витяг з Конституції України (1996 р.) та витяг з рішення Конституційного Суду у справі про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови (1999 р.), а також базові в цій сфері Закон України «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), витяг з Закону України «Про освіту» (1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), а також Декларацію прав національностей України (1991 р.) та Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» (2010 р.).

З локальних нормативно-правових актів до збірника включено «Регіональну програму підтримки національно-культурних товариств та української діаспори на 2010-2012 рр.», яка затверджена сесією Чернівецької обласної ради в лютому 2010 року. Програма містить перелік заходів національно-культурних товариств області та місцевих органів владу, які фінансуються за рахунок коштів обласного бюджету.

До третього розділу включено витяги з Міжнародних договорів між Україною та сусідніми державами, зокрема Польщею (1992 р.), Молдовою (1996 р.), Румунією (1997 р.), Білорусією (1997 р.), Росією (1998 р.). Саме румуни, молдавани, росіяни, білоруси та поляки є найчисельнішими національними меншинами Чернівецької області. В цьому розділі також наведено нещодавно ратифіковану «Угоду між Україною і Республікою Молдова про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин» (2010 р.).

Варто також зазначити, що у цей збірник не увійшли окремі норми численних українських законодавчих актів, які регулюють права національних меншин у різних сферах суспільного життя. Так, деякі положення про правовий захист національних меншин вміщено в Основах законодавства України про культуру 1992 р. (ст.2, 8), у Законах України «Про громадянство» 1991 р. (ст.2), «Про звернення громадян» 1996 р. (ст. 6, 7), «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р. (ст. 26, 32, 37, 44), «Про свободу совісті і релігійні організації» 1991 р. (ст. 3, 4, 5, 6), «Про об’єднання громадян» 1992 р. (ст. 4), «Про видавничу справу» 1997 р. (ст. 8), «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» 1997 р. (ст. 3), а також в інших законодавчих актах, ухвалених Верховною Радою України.

Електронні версіх всіх опублікованих у цьому Збірнику нормативно-правових документів, які регулюють права етнічних громад, розміщено на сайті «Буковина толерантна» (www.buktolerance.com.ua). На цьому сайті ви можете також ознайомитися з історичними нарисами та аналітичними статтями відомих політологів, присвячених етнополітичним процесам в Чернівецькій області.

Розділ I
Нормативні акти та рекомендації міжнародних структур

Декларація принципів толерантності

Держави-члени Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, що зібралися в Парижі на двадцять восьму сесію Генеральної конференції 25 жовтня - 16 листопада 1995 р.,

Преамбула

пам'ятаючи про те, що Статут Організації Об'єднаних Націй проголошує: „Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості врятувати прийдешні покоління від лиха війни ... знову утвердити віру в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості і з цією метою виявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди",

нагадуючи про те, що в Преамбулі Статуту ЮНЕСКО, затвердженого 16 листопада 1945 р., підкреслюється, що „мир має ґрунтуватися на інтелектуальній та моральній солідарності людства",

нагадуючи також про те, що у Загальній декларації прав людини проголошується, що „кожна людина має право на свободу думки, совісті та віросповідання" (стаття 18), «на свободу переконань і на їхнє вільне висловлювання» (стаття 19) і що освіта «повинна сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами» (стаття 26),

беручи до уваги відповідні міжнародні акти, в тому числі:

– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;

– Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;

- Конвенцію про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього;

- Конвенцію про права дитини;

- Конвенцію 1951 р. щодо статусу біженців та Протокол 1967 р. стосовно статусу біженців, а також регіональні правові акти в цій галузі;

- Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;

- Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;

- Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань;

- Декларацію щодо прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин;

- Декларацію щодо заходів по ліквідації міжнародного тероризму;

- Віденську декларацію та Програму дій Всесвітньої конференції з питань прав людини;

- Декларацію та Програму дій, ухвалених під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку, що відбулася в Копенгагені;

- Декларацію ЮНЕСКО про раси та расові забобони;

- Конвенцію та Рекомендацію ЮНЕСКО пре боротьбу з дискримінацією в галузі освіти;

пам'ятаючи про цілі проголошених ООН третього Десятиріччя дій по боротьбі проти расизму та расової дискримінації, Десятиріччя освіти в галузі прав людини та Міжнародного десятиріччя корінних народів світу,

враховуючи рекомендації регіональних конференцій, проведених згідно з резолюцією 27С/5.14 Генеральної конференції ЮНЕСКО в рамках проголошеного Організацією Об'єднаних Націй Року толерантності, а також висновки і рекомендації інших конференцій та нарад, організованих країнами-членами в рамках програми Року толерантності,

відчуваючи занепокоєння у зв'язку з актами нетерпимості, насильства, тероризму, ксенофобії, агресивного націоналізму, расизму, антисемітизму, відчуження, маргіналізації та дискримінації щодо національних, етнічних, релігійних і мовних меншин, біженців, робітників-мігрантів, іммігрантів та соціальне найменш захищених груп у суспільстві, а також актами насильства та залякування щодо окремих осіб, які реалізують своє право на свободу думки і висловлювання переконань, проявами, що почастішали останнім часом і становлять загрозу зміцненню миру та демократії на національному і міжнародному рівнях,

звертаючи особливу увагу на обов'язок країн-членів розвивати та забезпечувати поважання прав людини та основних свобод для всіх без винятку незалежно від їхньої раси, статі, мови, національної належності, релігії або стану здоров'я і боротися з проявами нетерпимості,

приймають та урочисто проголошують цю Декларацію принципів толерантності, сповнені рішучості зробити все необхідне для утвердження ідеалів толерантності в суспільстві, оскільки толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів,

ми проголошуємо таке:

Стаття 1. Поняття толерантності

1.1. Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність - це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність - це те, що

уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

1.2. Толерантність - це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність - це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посяганню на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

1.3. Толерантність - це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (е тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність - це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

1.4. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Стаття 2. Державний рівень

2.1. На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм. Необхідно також, щоб економічні і соціальні можливості були доступними для кожної людини без будь-якої дискримінації. Відчуження і маргіналізація можуть стати причиною пасивності, ворожості та фанатизму.

2.2. Для того, щоб зробити суспільство толерантнішим, державам слід ратифікувати існуючі міжнародні конвенції з питань прав людини і, в разі потреби, розробити нове законодавство з метою забезпечення в суспільстві рівноправних відносин і рівних можливостей для всіх груп і кожної окремої людини.

2.3. В інтересах міжнародної злагоди принципово важливо, щоб кожна людина, громада та нація усвідомлювали та поважали багатокультурний характер людського співтовариства. Без толерантності не може бути миру, а без миру неможливі розвиток і демократія.

2.4. Нетолерантність може набувати форми маргіналізації соціальне найменш захищених груп, їхнього вилучення із суспільного та політичного життя, насильства і дискримінації щодо них. Як проголошує Декларація про раси та расові забобони, "Всі люди та групи людей мають право відрізнятися один від одного" (стаття 1.2).

Стаття 3. Соціальні аспекти

3.1. Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманіттям, ескалація нетерпимості та розбрату потенційно загрожує всім регіонам. Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер.

3.2 Толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді. У школах, університетах та осередках неформальної освіти, удома і на роботі необхідно формувати атмосферу толерантності, стосунки відкритості, уважність один до одного та почуття солідарності. Засоби комунікації здатні відіграти конструктивну роль у сприянні вільному і відкритому діалогу та спілкуванню, роз'ясненню ваги толерантності та загроз, що їх несе байдужість до проявів нетолерантності з боку груп та ідеологій.

3.3. У Декларації ЮНЕСКО про раси та расові забобони проголошується, що слід вживати необхідних заходів з метою забезпечення рівності у праві на гідність та інших правах окремих осіб і груп людей. У цьому зв'язку особливу увагу слід зосередити на найменш соціально захищених групах, які перебувають у несприятливих соціальних чи економічних умовах, для того щоб надати їм правового та соціального захисту, зокрема в житлових питаннях та питаннях зайнятості, охорони здоров'я, забезпечити повагу до самобутності їхньої культури та цінностей, сприяти їхньому соціальному і професійному зростанню та інтеграції, зокрема засобами освіти.

3.4. Для розв'язання цього глобального завдання необхідно здійснювати відповідні наукові дослідження та створювати інформаційні мережі з метою координації діяльності міжнародного співтовариства, у тому числі залучати соціальні науки до проведення глибинного аналізу причин такого становища та до ефективних протидій негативним явищам, а також здійснювати наукові дослідження та моніторинг з метою сприяння виробленню політичних рішень та нормативній діяльності держав-членів.

Стаття 4. Виховання

4.1. Виховання є найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості. Виховання в дусі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших.

4.2. Виховання в дусі толерантності слід розглядати як невідкладне завдання; у зв'язку з цим необхідно сприяти розробці навчальних методик для формування толерантності на систематичній і раціональній основі, розкриваючи культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні чинники нетерпимості, що призводять до насильства і відчуження. Політика і програми в галузі освіти повинні сприяти покращанню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями.

4.3. Виховання в дусі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинне розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії.

4.4. Ми заявляємо про свою готовність підтримувати і втілювати в життя програми наукових досліджень у галузі соціальних наук та виховання в дусі толерантності, прав людини та ненасильства. Це означає, що слід приділяти особливу увагу питанням підвищення рівня педагогічної підготовки, навчальних планів, змісту підручників і занять, удосконалення інших навчальних матеріалів, застосовуючи нові освітні технології з метою виховання чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприйняття інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Стаття 5. Готовність до дій

Ми зобов'язуємося сприяти формуванню психології толерантності та ненасильства, використовуючи для цього програми та заклади в галузі освіти, науки, культури і комунікації.

Стаття 6. Міжнародний день толерантності

Для того, щоб піднести громадську свідомість, звернути увагу на небезпеку, приховану в нетерпимості, протидіяти її проявам, сприяти формуванню психології толерантності та вихованню в її дусі, ми урочисто проголошуємо 16 листопада щорічним Міжнародним днем толерантності.

Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин

Прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року

Генеральна Асамблея, знову підтверджуючи, що одною з основних цілей Організації Об'єднаних Націй, як проголошено в Статуті, є заохочення та розвиток поважання прав людини та основних свобод усіх, без розрізнення раси, статі, мови або релігії, знову підтверджуючи віру в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправ'я чоловіків та жінок та рівність великих і малих націй, намагаючись сприяти реалізації принципів, що містять Статут, Загальна декларація прав людини , Конвенція про запобігання геноцидові та покарання за нього, Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права , Декларація про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігій або переконань, Конвенція про права дитини, а також інші відповідні міжнародні документи, які було прийнято на всесвітньому чи регіональному рівні, і міжнародні документи, укладені між окремими державами-членами Організації Об'єднаних Націй, керуючись положеннями статті 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стосовно прав осіб, що належать до етнічних, релігійних та мовних меншин, вважаючи, що заохочення та захист прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, сприяють політичній та соціальній стабільності держав, в яких вони проживають, підкреслюючи, що постійне заохочення та здійснення прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як невід'ємна частина розвитку суспільства взагалі і в демократичних рамках на ґрунті верховенства закону сприяло б зміцненню дружби та співпраці між народами та державами, вважаючи, що Організація Об'єднаних Націй покликана грати важливу роль у захисті меншин, беручи до уваги роботу, виконану на сьогодні в рамках Організації Об'єднаних Націй, зокрема Комісією з прав людини, Підкомісією із запобігання дискримінації та захисту меншин та органами, створеними на виконання Міжнародних пактів про права людини та інших відповідних міжнародних документів в галузі прав людини, на заохочення та захист прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, враховуючи значну роботу, виконану міжурядовими та уря-

довими організаціями для захисту меншин, а також для заохочення та захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, визнаючи необхідність забезпечення ще ефективнішого втілення у життя міжнародних документів з прав людини стосовно прав осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин, проголошує цю Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин:

Стаття 1.

1. Держави захищають на їх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин та заохочують створення умов для розвитку тої самобутності.

2. Держави вживають належні законодавчі та інші кроки для досягнення цих цілей.

Стаття 2.

1. Особи, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (надалі називаються особами, що належать до меншин), мають право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі.

2. Особи, що належать до меншин, мають право активної участі в культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті.

3. Особи, що належать до меншин, мають право активної участі у прийнятті на національному і, де це необхідно, регіональному рівні рішень, стосовно тої меншини, до якої вони належать, або тих регіонів, у яких вони проживають, в порядку, що не суперечить національному законодавству.

4. Особи, що належать до меншин, мають право створювати свої власні асоціації та забезпечувати їх функціонування та підтримувати без будь-якої дискримінації вільні та мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, що належать до інших меншин, а також контакти через кордони з громадянами інших держав, з якими вони зв’язані національними, етнічними, релігійними або мовними зв’язками.

Стаття 3.

1. Особи, що належать до меншин, можуть здійснювати свої права, в тому числі права, викладені у цій Декларації, як індивідуально, так і спільно з іншими членами своєї групи без будь-якої дискримінації.

2. Використання або невикористання прав, викладених у цій Декларації, не призводить до яких би там не було негативних наслідків для становища будь-якої особи, що належить до меншини.

Стаття 4.

1. Держави вживають при необхідності заходів для забезпечення того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом.

2. Держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

3. Держави вживають відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові.

4. Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території. Особи, що належать до меншин, повинні мати належні можливості для отримання знань, необхідних для життя у суспільстві (взагалі) і в цілому.

5. Держави розглядають питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни.

Стаття 5.

1. Національна політика та програми плануються та здійснюються за належного врахування законних інтересів осіб, що належать до меншин.

2. Програми співпраці та допомоги між державами плануються та здійснюються за належного врахування законних інтересів осіб, що належать до меншин.

Стаття 6.

Державам слід співпрацювати у питаннях, що стосуються осіб, що належать до меншин, в тому числі в обміні інформацією та досвідом, з метою розвитку взаєморозуміння та довіри.

Стаття 7.

Державам слід співпрацювати з метою заохочення поважання прав, викладених у цій Декларації.

Стаття 8.

1. Ніщо у цій Декларації не заважає виконанню державами їхніх міжнародних зобов'язань стосовно осіб, що належать до меншин. Зокрема, державам слід сумлінно виконувати обов'язки та зобов'язання, які вони прийняли на себе у відповідності з міжнародними договорами та угодами, учасниками яких вони є.

2. Здійснення прав, викладених у цій Декларації, не завдає шкоди здійсненню усіма особами загальновизнаних прав людини та основних свобод.

3. Заходи, яких вживають держави з метою забезпечення ефективного здійснення прав, викладених у цій Декларації, не вважаються prima facil суперечними з принципами рівності, що закріплені у Загальній декларації прав людини.

4. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як таке, що допускає будь-яку діяльність націй, включаючи принципи поважання суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав.

Стаття 9.

Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй та інші організації сприяють повному здійсненню прав та принципів, викладених у цій Декларації, в рамках їхніх відповідних сфер компетенцій.

Рамкова конвенція
про захист національних меншин

(ратифіковано Законом України N 703/97-ВР (703/97- ВР) від 09.12.97)

Держави - члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Рамкову конвенцію, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, вважаючи, що одним із засобів досягнення цієї мети є збереження та подальше здійснення прав і основних свобод людини, бажаючи вжити заходів на розвиток Декларації глав держав та урядів держав - членів Ради Європи, ухваленої у Відні 9 жовтня 1993 року, сповнені рішучості захищати національні меншини, які проживають в межах їхніх територій, вважаючи, що бурхливі події, яких зазнала європейська історія, підтверджують, що захист національних меншин є суттєво важливим для забезпечення стабільності, демократії та миру на цьому континенті, вважаючи, що плюралістичне та справді демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, але й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності, вважаючи, що створення клімату терпимості та діалогу є необхідним для того, щоб культурне розмаїття стало джерелом та чинником не розколу, а збагачення кожного суспільства, вважаючи, що існування терпимої та процвітаючої Європи не тільки залежить від співпраці між державами, але й вимагає транскордонного співробітництва між місцевими та регіональними властями, яке не зашкоджує устрою та територіальній цілісності кожної держави, зважаючи на Конвенцію про захист прав і основних свобод людини та протоколи до неї , зважаючи на зобов’язання стосовно захисту національних меншин, що викладені в конвенціях та деклараціях Організації Об’єднаних Націй та в документах Наради з безпеки та співробітництва в Європі, зокрема у Копенгагенському документі від 29 червня 1990 року, сповнені рішучості визначити принципи, які мають поважатися, та зобов’язання, що з них випливають, з метою забезпечення у державах-членах та інших державах, які можуть стати учасницями цього документа, ефективного захисту національних меншин та прав і свобод осіб, що належать до цих меншин, в рамках закону, поважаючи територіальну цілісність та національний суверенітет держав, сповнені рішучості здійснювати принципи, визначені в цій Рамковій конвенції, за допомогою

національного законодавства та відповідної державної політики, погодились про таке:

Розділ I

Стаття 1.

Захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямків міжнародного співробітництва.

Стаття 2.

Положення цієї Рамкової конвенції застосовуються сумлінно, в дусі взаєморозуміння, терпимості та згідно з принципами добросусідства, дружніх відносин та співробітництва між державами.

Стаття 3.

1. Кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися їй, чи не вважатися такою, і таке рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно зашкоджувати такій особі.

2. Особи, які належать до національних меншин, можуть здійснювати права і свободи, що випливають з принципів, проголошених в цій Рамковій конвенції, одноосібно та разом з іншими.

Розділ II

Стаття 4.

1. Сторони зобов'язуються гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У цьому зв'язку будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється.

2. Сторони зобов'язуються вжити, у разі необхідності, належних заходів з метою досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення. У цьому зв'язку, вони належним чином враховують конкретне становище осіб, які належать до національних меншин.

3. Заходи, вжиті відповідно до пункту 2, не розглядаються як акт дискримінації.

Стаття 5.

1. Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину.

2. Без шкоди для заходів, що вживаються згідно з їх загальною політикою інтеграції, Сторони утримуються від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, проти їхньої волі і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію.

Стаття 6.

1. Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають в межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

2. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності.

Стаття 7.

Сторони забезпечують поважання прав кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 8.

Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право сповідувати свою релігію або переконання і створювати релігійні установи, організації та асоціації.

Стаття 9.

1. Сторони зобов'язуються визнати, що право на свободу виявлення поглядів кожної особи, яка належить до національної меншини, включає свободу дотримуватися своїх поглядів та одержувати і поширювати інформацію та ідеї мовою своєї національної меншини без втручання держави і незалежно від кордонів. Сторони забезпечують, в рамках своїх правових систем, щоб особи, які належать до національної меншини, не дискримінувалися у їхньому доступі до засобів масової інформації.

2. Пункт 1 не перешкоджає Сторонам вимагати ліцензування, без дискримінації та на основі об'єктивних критеріїв, радіо-, теле- або кінопідприємств.

3. Сторони не перешкоджають особам, які належать до національної меншини, створювати та використовувати друковані засоби масової інформації. В рамках законодавства, що регулює радіо та телебачення, вони, по можливості, забезпечують особам, які належать до національної меншини, враховуючи положення пункту і, можливість створення та використання своїх власних засобів масової інформації.

4. В рамках своїх правових систем, Сторони вживають належних заходів для полегшення доступу осіб, які належать до національної меншини, до засобів масової інформації з метою сприяння поглибленню терпимості та розвитку культурного плюралізму.

Стаття 10.

1. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно та публічно, в усній і письмовій формі.

2. У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, на прохання таких осіб і якщо таке прохання відповідає реальним потребам, Сторони намагаються забезпечити, по можливості, умови, які дозволяють використовувати мову відповідної меншини у спілкуванні цих осіб між собою та з адміністративними властями.

3. Сторони зобов'язуються гарантувати кожній особі, яка належить до національної меншини, право бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту, про характер та причини будь-якого обвинувачення проти неї та право захищати себе цією мовою, у разі необхідності, з використанням безкоштовних послуг перекладача.

Стаття 11.

1. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право використовувати своє прізвище (по батькові) та ім'я мовою меншини, а також право на їхнє офіційне визнання, відповідно до умов, передбачених у їхніх правових системах.

2. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право публічно виставляти вивіски, написи та іншу інформацію приватного характеру мовою її національної меншини.

3. В місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національної меншини, або де вони складають значну частину населення, Сторони намагаються, в рамках своїх правових систем, в тому числі, у разі необхідності, угод з іншими державами, і враховуючи їхнє конкретне становище, використовувати традиційні місцеві назви, назви вулиць та інші топографічні покажчики, призначені для загального користування, також і мовою відповідної меншини, якщо у цьому є достатня необхідність.

Стаття 12.

1. Сторони, у разі необхідності, вживають заходів в галузях освіти та наукових досліджень з метою сприяння вивченню культури, історії, мови та релігії своїх національних меншин та більшості населення.

2. У цьому зв'язку, Сторони, між іншим, забезпечують належні можливості для підготовки вчителів і доступу до учбових посібників та сприяють контактам між учнями та вчителями, які належать до різних громад.

3. Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів.

Стаття 13.

1. В рамках своїх освітніх систем, Сторони визнають за особами, які належать до національних меншин, право створювати свої власні приватні освітні та учбові заклади і керувати ними.

2. Здійснення цього права не накладає жодних фінансових зобов'язань на Сторони.

Стаття 14.

1. Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право вивчати мову своєї меншини.

2. У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, у разі достатньої необхідності, Сторони намагаються забезпечити, по можливості та в рамках своїх освітніх систем, особам які належать до цих меншин, належні умови для викладання мови відповідної меншини або для навчання цією мовою.

3. Пункт 2 цієї статті застосовується без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою.

Стаття 15.

Сторони створюють необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті та у державних справах, зокрема тих, які їх стосуються.

Стаття 16.

Сторони утримуються від вжиття заходів, які змінюють пропорційний склад населення в місцевостях, де проживають особи, які належать до національних меншин, і які спрямовані на обмеження прав і свобод, що випливають з принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції.

Стаття 17.

1. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, встановлювати та підтримувати вільні та мирні транскордонні контакти з особами, які на законних засадах перебувають в інших державах, зокрема з тими особами, з якими їх об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи спільна культурна спадщина.

2. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, брати участь у діяльності неурядових організацій, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Стаття 18.

1. Сторони намагаються укладати, у разі необхідності, двосторонні та багатосторонні угоди з іншими державами, зокрема сусідніми, з метою забезпечення захисту осіб, які належать до відповідних національних меншин.

2. У разі необхідності Сторони вживають заходів для заохочення транскордонного співробітництва.

Стаття 19.

Сторони зобов'язуються поважати та здійснювати принципи, проголошені у цій Рамковій конвенції, вдаючись, у разі необхідності, тільки до таких обмежень чи відступів від зобов'язань, які передбачені міжнародними правовими документами, зокрема Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (995_004), і які можуть застосовуватися до прав і свобод, що випливають з вищезазначених принципів.

Розділ III

Стаття 20.

Здійснюючи права і свободи, які випливають із принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, будь-яка особа, що належить до національної меншини, поважає національне законодавство та права інших осіб, зокрема тих, що складають більшість населення або належать до інших національних меншин.

Стаття 21.

Ніщо у цій Рамковій конвенції не може тлумачитись як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, що суперечать основним принципам міжнародного права, і зокрема принципам суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав.

Стаття 22.

Ніщо у цій Рамковій конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права і основні свободи людини, які можуть гарантуватися законами будь-якої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, в якій вона бере участь.

Стаття 23.

Права і свободи, які випливають із принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, оскільки вони є предметом відповідних положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини або протоколів (995_004) до неї, вважаються такими, що відповідають останнім положенням.

Розділ IV

Стаття 24.

1. Комітет міністрів Ради Європи здійснює нагляд за виконанням Договірними Сторонами цієї Рамкової конвенції.

2. Сторони, які не є членами Ради Європи, беруть участь у механізмі імплементації згідно з процедурою, яка буде встановлена.

Стаття 25.

1. Впродовж одного року після набрання цією Рамковою конвенцією чинності для Договірної Сторони, остання надсилає Генеральному секретарю Ради Європи повну інформацію про законодавчі та інші заходи, вжиті для здійснення принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції.

2. В подальшому кожна Сторона надсилає Генеральному секретарю на періодичній основі та на прохання Комітету міністрів будь-яку додаткову інформацію про виконання цієї Рамкової конвенції.

3. Інформацію, подану згідно з цією статтею, Генеральний секретар надсилає Комітету міністрів.

Стаття 26.

1. У визначенні адекватності заходів, вжитих Сторонами для здійснення принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, Комітету міністрів надає допомогу консультативний комітет, члени якого мають визнаний авторитет в галузі захисту національних меншин.

2. Склад цього консультативного комітету і порядок його роботи визначаються Комітетом міністрів впродовж одного року після набрання чинності цією Рамковою конвенцією.

Розділ V

Стаття 27.

Цю Рамкову конвенцію відкрито для підписання державами - членами Ради Європи. До дати набрання чинності Конвенцію відкрито також для підписання будь-якою іншою державою, якій Комітет міністрів запропонував її підписати. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 28.

1. Ця Рамкова конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку дванадцять держав - членів Ради Європи висловили свою згоду на обов’язковість для них Конвенції відповідно до положень статті 27.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловлюватиме свою згоду на обов’язковість для неї Конвенції після набрання нею чинності, ця

Рамкова конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 29.

1. Після набрання цією Рамковою конвенцією чинності та після консультацій з Договірними Державами, Комітет міністрів Ради Європи, у рішенні, що приймається більшістю голосів, передбаченою у статті 20d Статуту Ради Європи, може запропонувати приєднатися до Конвенції будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи і якій було запропоновано підписати Конвенцію відповідно до положень статті 27, але яка цього ще не зробила, а також будь-якій іншій державі, що не є членом Ради.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до Конвенції, ця Рамкова конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 30.

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність і до якої застосовуватиметься ця Рамкова конвенція.

2. Будь-яка Держава може в будь-який інший час після цього заявою на ім’я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Рамкової конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Рамкова конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім’я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що наступає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 31.

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Рамкову конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім’я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 32. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави - члени Ради, інші держави, які підписали цю Рамкову конвенцію, та будь-яку державу, яка приєдналася до неї, про:

a) будь-яке підписання;

b) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;

c) будь-яку дату набрання чинності цією Рамковою конвенцією відповідно до статей 28, 29 та 30;

d) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Рамкової конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Рамкову конвенцію.

Вчинено у Страсбурзі першого дня лютого місяця 1995 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі - члену Ради Європи і будь-якій державі, якій було запропоновано підписати цю Рамкову конвенцію або приєднатися до неї.

ЗАКОН УКРАЇНИ
«Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»

Верховна Рада України постановляє:

1. Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, підписану від імені України 2 травня 1996 року в м. Страсбурзі (далі - Хартія), ратифікувати (додається).

2. Положення Хартії застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

3. Україна бере на себе зобов'язання відповідно до частин I, II, IV, V Хартії, крім пункту 5 статті 7 частини II.

4. Стосовно кожної мови, на яку відповідно до статті 2 цього Закону поширюються положення Хартії, застосовуються такі пункти та підпункти статей 8-14 частини III Хартії: а) підпункти "a (iii)", "b (iv)", "c (iv)", "d (iv)", "e (iii)", "f (iii)", "g", "h", "i" пункту 1 та пункт 2 статті 8; б) підпункти "a (iii)", "b (iii)", "c (iii)" пункту 1, підпункт "c" пункту 2 та пункт 3 статті 9; в) підпункти "a", "c", "d", "e", "f", "g" пункту 2, підпункт "c" пункту 4 статті 10; г) підпункти "a (iii)", "b (ii)", "c (ii)", "d", "e (i)", "g" пункту 1, пункти 2 та 3 статті 11; ґ) підпункти "a", "b", "c", "d", "f", "g" пункту 1 та пункти 2 і 3 статті 12; д) підпункти "b", "c" пункту 1 статті 13; е) підпункти "a", "b" статті 14.

5. При застосуванні положень Хартії заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, не вважаються такими, що перешкоджають чи створюють загрозу збереженню або розвитку мов, на які відповідно до статті 2 цього Закону поширюються положення Хартії.

6. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

м. Київ, 15 травня 2003 року

N 802-IV

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин

Страсбург, 5 листопада 1992 року
(Хартію ратифіковано Законом N 802-IV від 15.05.2003)
Дата підписання: 2 травня 1996 р.

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - члени Ради Європи, які підписали цю Хартію, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, зокрема для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, вважаючи, що охорона історичних регіональних мов або мов меншин Європи, деякі з яких знаходяться під загрозою відмирання, сприяє збереженню та розвитку культурного багатства і традицій Європи, враховуючи, що право на використання регіональної мови або мови меншини у приватному та суспільному житті є невід'ємним правом відповідно до принципів, проголошених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права, та відповідно до духу Конвенції Ради Європи про захист прав і основних свобод людини, враховуючи роботу, проведену в рамках НБСЄ, і зокрема хельсінкський Заключний акт 1975 року та документ Копенгагенської зустрічі 1990 року, підкреслюючи важливість міжкультурного діалогу і багатомовності, а також вважаючи, що охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх, усвідомлюючи, що охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин у різних країнах та регіонах Європи є важливим внеском у розбудову Європи, що ґрунтується на принципах демократії та культурного розмаїття в рамках національного суверенітету і територіальної цілісності, враховуючи специфічні умови та історичні традиції різних регіонів європейських держав, погодились про таке:

Частина I. Загальні положення

Стаття 1. Визначення

Для цілей цієї Хартії:

термін "регіональні мови або мови меншин" означає мови, які: i) традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; та ii) відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави; він не включає діалекти офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів;

термін "територія, на якій використовується регіональна мова або мова меншини" означає географічну місцевість, де така мова є засобом

спілкування певної кількості осіб, яка виправдовує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів, передбачених у цій Хартії; с) термін "нетериторіальні мови" означає мови, якими користуються громадяни держави і які відрізняються від мови (мов), що використовується рештою населення держави, але які, незважаючи на їхнє традиційне використання в межах території держави, не можуть вважатися найбільш поширеними в межах конкретної місцевості цієї держави.

Стаття 2. Зобов'язання

1. Кожна Сторона зобов'язується застосовувати положення частини II до всіх регіональних мов або мов меншин, які вживаються в межах її території і які відповідають визначенням, наведеним у статті 1.

2. Стосовно кожної мови, визначеної під час ратифікації, прийняття або затвердження відповідно до статті 3, кожна Сторона зобов'язується застосовувати якнайменш тридцять п'ять пунктів або підпунктів з тих положень, що наведені у частині III Хартії, включаючи якнайменш три з кожної зі статей 8 і 12 та один з кожної зі статей 9, 10, 11 і 13.

Стаття 3. Процедура виконання

1. Кожна Договірна Держава визначає у своїй ратифікаційній грамоті або своєму документі про прийняття чи затвердження кожну регіональну мову або мову меншини чи офіційну мову, яка менш широко використовується на всій її території або частині території і до якої застосовуються пункти, визначені відповідно до пункту 2 статті 2.

2. Будь-яка Сторона може, в подальшому в будь-який час, повідомити Генерального секретаря про те, що вона приймає зобов'язання, які випливають з положень будь-якого іншого пункту Хартії, який вона ще не визначила у своїй ратифікаційній грамоті або своєму документі про прийняття чи затвердження, або про те, що вона застосовуватиме пункт 1 цієї статті до інших регіональних мов або мов меншин чи до інших офіційних мов, які менш широко використовуються на всій її території або частині території.

3. Зобов'язання, зазначені у попередньому пункті, вважаються складовою частиною ратифікації, прийняття або затвердження і мають таку ж силу від дати їхнього повідомлення.

Стаття 4. Існуючі режими охорони

1. Ніщо у цій Хартії не може тлумачитися як таке, що обмежує або порушує будь-які права, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини.

2. Положення цієї Хартії не зашкоджують жодним більш сприятливим положенням, що стосуються статусу регіональних мов або мов меншин чи правового статусу осіб, які належать до меншин, і що можуть бути чинними на території Сторони або передбачаються відповідними двосторонніми чи багатосторонніми міжнародними угодами.

Стаття 5. Існуючі зобов'язання

Ніщо у цій Хартії не може тлумачитися як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, що суперечать цілям Статуту Організації Об'єднаних Націй або іншим зобов'язанням за міжнародним правом, включаючи принцип суверенітету і територіальної цілісності держав.

Стаття 6. Інформація

Сторони зобов'язуються дбати про те, щоб відповідні органи, організації та особи були поінформовані про права і обов'язки, визначені цією Хартією.

Частина II. Цілі та принципи, яких необхідно дотримуватися відповідно до пункту 1 статті 2

Стаття 7. Цілі та принципи

1. Стосовно регіональних мов або мов меншин, в межах територій, на яких такі мови використовуються, та відповідно до стану розвитку кожної мови, Сторони будують свої політику, законодавство та практику на таких цілях та принципах:

a) визнання регіональних мов або мов меншин як засобу відображення культурного багатства;

b) поважання кордонів кожної географічної місцевості, в якій використовується регіональна мова або мова меншини, з метою забезпечення, щоб існуючий або новий адміністративний розподіл не створював перешкод розвиткові відповідної регіональної мови або мови меншини;

c) необхідність здійснення рішучих дій, спрямованих на розвиток регіональних мов або мов меншин з метою їх збереження;

d) сприяння використанню регіональних мов або мов меншин, в усній і письмовій формі, у суспільному та приватному житті і/або заохочення такого використання;

e) підтримання і розвиток стосунків з питань, що охоплюються цією Хартією, між групами, які використовують регіональну мову або мову меншини, та іншими групами населення держави, які вживають мову в такій самій або схожій формі, а також започаткування культурних стосунків з іншими групами населення держави, що користуються різними мовами;

f) забезпечення належних форм і засобів викладання і вивчення регіональних мов або мов меншин на всіх відповідних рівнях;

g) забезпечення особам, які не володіють регіональною мовою або мовою меншини і які проживають у місцевості, де вона використовується, можливостей вивчати її за своїм бажанням;

h) сприяння здійсненню наукових досліджень в галузі регіональних мов або мов меншин в університетах чи аналогічних установах;

і) розвиток відповідних форм транснаціональних обмінів з питань, що охоплюються цією Хартією та що стосуються регіональних мов або мов меншин, які використовуються в такій самій або схожій формі у двох або більше державах.

2. Сторони зобов'язуються усунути, якщо вони цього ще не зробили, будь-які необґрунтовані розрізнення, виключення, обмеження або переваги, які стосуються використання регіональної мови або мови меншини та які мають на меті перешкодити чи створити загрозу її збереженню або розвиткові. Вжиття спеціальних заходів у галузі регіональних мов або мов меншин, які спрямовані на досягнення рівності між особами, що вживають ці мови, і рештою населення або які належним чином враховують їхній конкретний стан, не розглядаються як акт дискримінації проти тих осіб, що вживають більш поширені мови.

3. Сторони зобов'язуються відповідними засобами поглиблювати взаєморозуміння між всіма мовними групами населення країни, і зокрема сприяти вихованню поваги, розуміння і терпимості щодо регіональних мов або мов меншин як одній з цілей освіти і професійної підготовки, яка надається в їхніх країнах, а також заохочувати засоби масової інформації до досягнення такої цілі.

4. Визнаючи свою політику щодо регіональних мов або мов меншин, Сторони враховують потреби та побажання тих груп населення, які користуються цими мовами. Сторони заохочуються до створення у разі необхідності органів, які консультували б власті з усіх питань, що стосуються регіональних мов або мов меншин.

Частина III. Заходи, спрямовані на заохочення використання регіональних мов або мов меншин у суспільному житті відповідно до зобов'язань, взятих за пунктом 2 статті 2

Стаття 8. Освіта

1. Стосовно освіти Сторони зобов'язуються, в межах території, на якій такі мови використовуються, відповідно до стану розвитку кожної з таких мов і без шкоди для викладання офіційної мови (мов) держави:

a) i) передбачити надання дошкільної освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або ii) передбачити надання суттєвої частини дошкільної освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або iii) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах і та іі вище, принаймні до дітей з тих сімей, які цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою; *або iv) якщо органи державної влади не мають безпосередньої компетенції у галузі дошкільної освіти, сприяти застосуванню заходів, згаданих у підпунктах і - iii вище, і/або заохочувати таке застосування*;

b) *i) передбачити надання початкової освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або* ii) *передбачити надання суттєвої частини початкової освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або* iii) *передбачити в рамках системи початкової освіти викладання відповідних регіональних мов або мов меншин як складову частину учбової програми; або* iv) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах і - iii вище, принаймні до учнів з тих сімей, які цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою;

c) *i) передбачити надання середньої освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або* ii) *передбачити надання суттєвої частини середньої освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або* iii) *передбачити в рамках системи середньої освіти викладання відповідних регіональних мов або мов меншин як складову частину учбової програми; або* iv) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах і - iii вище, принаймні до тих учнів, які самі, або у відповідних випадках сім'ї яких, цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою;

d) *i) передбачити надання професійно-технічної освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або* ii) *передбачити надання суттєвої частини професійно-технічної освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або* iii) *передбачити в рамках системи професійно-технічної освіти викладання відповідних регіональних мов або мов меншин як складову частину учбової програми; або* iv) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах і - iii вище, принаймні до тих учнів, які самі, або у відповідних випадках сім'ї яких, цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою;

e) *i) передбачити надання університетської та іншої вищої освіти регіональними мовами або мовами меншин; або* ii) *забезпечити можливості вивчення цих мов як окремих дисциплін університетської або іншої вищої освіти; або* iii) якщо у зв'язку із роллю держави стосовно вищих учбових закладів, підпункти і і ii застосовуватися не можуть, заохочувати і/або дозволяти надання університетської або інших форм вищої освіти регіональними мовами або мовами меншин чи створення можливостей для вивчення цих мов як окремих дисциплін університетської або іншої вищої освіти;

f) *i) вжити заходів для створення курсів навчання дорослих і безперервного навчання, на яких викладання здійснюється, головним чином або повністю, регіональними мовами або мовами меншин; або* ii) *пропонувати такі мови як окремі дисципліни в рамках навчання дорослих і безперервного навчання; або* iii) якщо державні органи не мають безпосередньої компетенції у галузі навчання дорослих, сприяти викладанню таких мов як

окремих дисциплін у рамках навчання дорослих і безперервного навчання та/або заохочувати таке викладання;

g) вжити заходів для забезпечення викладання історії та культури, засобом відображення яких є відповідна регіональна мова або мова меншини;

h) забезпечити базову професійну підготовку та удосконалення вчителів з метою виконання тих з пунктів a - g, які прийняті відповідною Стороною;

i) створити наглядовий орган (органи), який контролюватиме заходи і прогрес, здійснені в галузі започаткування або розвитку викладання регіональних мов або мов меншин, та складатиме періодичні доповіді про свої висновки, які будуть оприлюднюватися.

2. Стосовно освіти і щодо тих територій, на яких регіональні мови або мови меншин традиційно не використовуються, Сторони зобов'язуються, якщо чисельність осіб, що вживають регіональну мову або мову меншин, це виправдовує, дозволяти, заохочувати або забезпечувати викладання регіональною мовою або мовою меншини чи вивчення такої мови на всіх відповідних рівнях освіти.

Стаття 9. Судова влада

1. Сторони зобов'язуються, стосовно тих судових округів, в яких чисельність мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин, виправдовує вжиття заходів, наведених нижче, відповідно до стану розвитку кожної з цих мов і за умови, що використання можливостей, які надаються цим пунктом, на думку судді, не перешкоджатиме належному відправленню правосуддя:

a) у кримінальному судочинстві: *i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін процесу, здійснювали провадження регіональними мовами або мовами меншин; i/або* ii) *гарантувати обвинуваченій особі право користуватися своєю регіональною мовою або мовою її меншини; i/або* iii) передбачити, щоб клопотання і докази, у письмовій чи усній формі, не розглядалися як неприйнятні виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини; i/або *iv) складати, на клопотання, документи, пов'язані з кримінальним судочинством, відповідною регіональною мовою або мовою меншини, у разі необхідності із залученням усних і письмових перекладачів без додаткових витрат для зацікавлених осіб*;

b) у цивільному судочинстві: *i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін процесу, здійснювали провадження регіональними мовами або мовами меншин; i/або* ii) *якщо сторона має постати перед судом особисто, дозволяти їй користуватися своєю регіональною мовою або мовою її меншини без додаткових витрат; i/або* iii) дозволяти подання

документів і доказів регіональними мовами або мовами меншин; у разі необхідності із залученням усних і письмових перекладачів;

c) під час судового провадження у справах, що стосуються адміністративних питань: *i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін процесу, здійснювали провадження регіональними мовами або мовами меншин; і/або* ii) *якщо сторона має постати перед судом особисто, дозволити їй користуватися своєю регіональною мовою або мовою її меншини без додаткових витрат; і/або* iii) дозволити подання документів і доказів регіональними мовами або мовами меншин, у разі необхідності із залученням усних і письмових перекладачів;

d) вжити заходів для забезпечення застосування підпунктів і та iii пунктів b та c вище, а також будь-якого необхідного використання послуг усних і письмових перекладачів без додаткових витрат для зацікавлених осіб.

2. Сторони зобов'язуються:

a) не заперечувати дійсність юридичних документів, складених в межах держави, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини; або

b) не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини, а також передбачити можливість їхнього використання проти зацікавлених третіх сторін, які не вживають цих мов, якщо зміст документа повідомляється їм особою (особами), яка посилається на нього; або

c) не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини.

3. Сторони зобов'язуються забезпечити наявність складених регіональними мовами або мовами меншин найбільш важливих національних законодавчих актів і тих документів, які зокрема стосуються осіб, що вживають ці мови, якщо їх наявність не забезпечена іншим шляхом.

Стаття 10. Адміністративні органи та публічні послуги

1. В межах адміністративних районів держави, в яких кількість мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин, виправдовує вжиття заходів, наведених нижче, і відповідно до стану кожної з цих мов, Сторони зобов'язуються, у міру розумної можливості:

a) i) забезпечити, щоб адміністративні органи використовували регіональні мови або мови меншин; або ii) *забезпечити, щоб їхні посадові особи, які працюють з відвідувачами, використовували регіональні мови або мови меншин у їхніх стосунках з особами, що звертаються до них цими мовами; або* iii) *забезпечити особам, що вживають регіональні мови або мови меншин, можливість подавати усні чи письмові заяви і отриму-*

вати відповідь на них цими мовами; або iv) забезпечити особам, що вживають регіональні мови або мови меншин, можливість подавати усні або письмові заяви цими мовами; або v) забезпечити особам, що вживають регіональні мови або мови меншин, можливість на законних підставах подавати документи, складені цими мовами;

b) забезпечити населенню наявність адміністративних документів і бланків широкого користування, складених регіональними мовами або мовами меншин чи у двомовному варіанті;

c) дозволити адміністративним властям вкладати документи регіональною мовою або мовою меншини.

2. Стосовно органів місцевого та регіонального самоврядування, на території яких чисельність мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин, виправдовує вжиття заходів, наведених нижче, Сторони зобов'язуються дозволяти і/або заохочувати:

a) використання регіональних мов або мов меншин в рамках регіонального або місцевого самоврядування;

b) можливість для осіб, які вживають регіональні мови або мови меншин, подавати усні або письмові заяви цими мовами;

c) публікування органами регіонального самоврядування своїх офіційних документів також відповідними регіональними мовами або мовами меншин;

d) публікування органами місцевого самоврядування своїх офіційних документів також і відповідними регіональними мовами або мовами меншин;

e) використання органами регіонального самоврядування регіональних мов або мов меншин у дискусіях, які відбуваються на їхніх зборах, не виключаючи, однак, використання офіційної мови (мов) держави;

f) використання органами місцевого самоврядування регіональних мов або мов меншин у дискусіях, які відбуваються на їхніх зборах, не виключаючи, однак, використання офіційної мови (мов) держави;

g) використання або прийняття, у разі необхідності паралельно з назвами офіційною мовою (мовами), традиційних правильних форм написання назв місцевостей регіональними мовами або мовами меншин.

3. Стосовно публічних послуг, які надаються адміністративними органами або іншими особами, що діють від їхнього імені, Сторони зобов'язуються, в межах території, на якій використовуються регіональні мови або мови меншин, відповідно до стану розвитку кожної мови, а також у міру розумної можливості:

a) забезпечити використання регіональних мов або мов меншин у наданні послуг; або b) дозволити особам, які вживають регіональні мови або мови меншин, подавати заяви і отримувати відповідь на них цими

мовами; або c) дозволити особам, які вживають регіональні мови або мови меншин, подавати заяви цими мовами.

4. З метою застосування тих положень пунктів 1, 2 і 3, які вони прийняли, Сторони зобов'язуються вжити одного чи більше таких заходів:

a) письмовий або усний переклад у разі необхідності;

b) добір і у разі необхідності професійна підготовка посадових осіб та інших державних службовців у необхідній кількості;

c) задоволення у міру можливості прохань державних службовців, які володіють регіональною мовою або мовою меншини, про призначення на роботу в тій території, де така мова вживається.

5. Сторони зобов'язуються дозволяти використання або прийняття прізвищ регіональними мовами або мовами меншин на прохання зацікавлених осіб.

Стаття 11. Засоби масової інформації

1. Сторони зобов'язуються, для осіб, які вживають регіональні мови або мови меншин, в межах територій, на яких ці мови використовуються, відповідно до стану розвитку кожної мови, якщо органи державної влади, безпосередньо чи опосередковано, мають компетенцію, повноваження або відіграють певну роль у цій сфері, та із поважанням принципу незалежності і самостійності засобів масової інформації:

a) якщо радіо і телебачення здійснюють функції громадських засобів масової інформації: *i) забезпечити створення якнайменш однієї радіостанції і одного телевізійного каналу, які здійснюватимуть мовлення регіональними мовами або мовами меншин; або ii) заохочувати створення якнайменш однієї радіостанції і одного телевізійного каналу, які здійснюватимуть мовлення регіональними мовами або мовами меншин, і/або сприяти такому створенню;* або iii) вжити належних заходів для того, щоб радіо- і телеорганізації транслювали програми регіональними мовами або мовами меншин;

b) *i) заохочувати створення якнайменш однієї радіостанції, яка здійснюватиме мовлення регіональними мовами або мовами меншин, і/або сприяти такому створенню; або* ii) заохочувати трансляцію радіопрограм регіональними мовами або мовами меншин на регулярній основі та/або сприяти такій трансляції;

c) *i) заохочувати створення якнайменш одного телевізійного каналу, який здійснюватиме мовлення регіональними мовами або мовами меншин, і/або сприяти такому створенню; або* ii) заохочувати трансляцію телевізійних програм регіональними мовами або мовами меншин на регулярній основі та/або сприяти такій трансляції;

d) заохочувати створення та розповсюдження аудіо- і аудіовізуальних творів регіональними мовами або мовами меншин і/або сприяти такому створенню та розповсюдженню;

e) i) заохочувати створення і/або функціонування якнайменш однієї газети, яка друкуватиме свої матеріали регіональними мовами або мовами меншин, і/або сприяти такому створенню та/або функціонуванню; *або ii) заохочувати публікацію газетних статей регіональними мовами або мовами меншин на регулярній основі і/або сприяти такій публікації;*

f) i) покривати додаткові витрати тих засобів масової інформації, які використовують регіональні мови або мови меншин, якщо законодавством загалом передбачається фінансова допомога засобам масової інформації; або ii) застосовувати існуючі механізми фінансової допомоги також до аудіовізуальної продукції, яка створюється регіональними мовами або мовами меншин;

g) сприяти професійній підготовці журналістів та іншого персоналу для засобів масової інформації, які використовують регіональні мови або мови меншин.

2. Сторони зобов'язуються гарантувати свободу прямого прийому радіо- і телепередач із сусідніх країн, які транслюються мовою, такою самою або схожою до регіональної мови або мови меншини, та не перешкоджати ретрансляції радіо- і телепередач із сусідніх країн, які випускаються в ефір такою мовою. Вони також зобов'язуються забезпечити, щоб не запроваджувалися жодні обмеження на свободу виявлення поглядів і вільне поширення інформації у друкованих засобах інформації мовою, такою самою або схожою до регіональної мови або мови меншини. Здійснення вищезазначених свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками та відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

3. Сторони зобов'язуються забезпечити представництво або урахування інтересів осіб, що вживають регіональні мови або мови меншин, в органах, які можуть бути створеними відповідно до закону для гарантування свободи і плюралізму засобів масової інформації.

Стаття 12. Культурна діяльність та засоби її здійснення

1. Стосовно культурної діяльності та засобів її здійснення - особливо бібліотек, відеотек, культурних центрів, музеїв, архівів, академій, театрів і кінотеатрів, а також літературних творів і кінопродукції, народних форм виявлення культури, фестивалів і підприємств, які надають послуги та виробляють продукцію для цілей здійснення культурної діяльності, включаючи, між іншим, використання нових технологій, - Сторони зобов'язуються, в межах території, на якій такі мови використовуються, і

якщо органи державної влади мають компетенцію, повноваження або відіграють певну роль у цій сфері:

a) заохочувати форми виявлення культури та ініціативи, притаманні регіональним мовам або мовам меншин, і сприяти різними засобами доступу до творів, що створюються цими мовами;

b) сприяти різними засобами доступу іншими мовами до творів, що створюються регіональними мовами або мовами меншин, підтримуючи і розвиваючи діяльність у галузі перекладу, дублювання, озвучування і субтитрування;

c) сприяти доступу регіональними мовами або мовами меншин до творів, що створюються іншими мовами, підтримуючи і розвиваючи діяльність в галузі перекладу, дублювання, озвучування і субтитрування;

d) забезпечити, щоб органи, які відповідають за здійснення чи підтримку різноманітної культурної діяльності, під час заходів, які вони проводять або підтримують, докладали належних зусиль для поширення інформації про регіональні мови та культурні цінності або мови та культурні цінності меншин та для їхнього використання;

e) сприяти заходам, спрямованим на забезпечення, щоб органи, які відповідають за здійснення чи підтримку культурної діяльності, мали персонал, що повністю володіє відповідною регіональною мовою або мовою відповідної меншини, а також мовою (мовами) решти населення;

f) заохочувати безпосередню участь представників осіб, що вживають відповідну регіональну мову або мову відповідної меншини, у забезпеченні засобів здійснення культурної діяльності та її плануванні;

g) заохочувати створення органу (органів), відповідального за збір, збереження примірника та презентацію чи видання творів, що створюються регіональними мовами або мовами меншин, і/або сприяти створенню такого органу (органів);

h) у разі необхідності створювати і/або розвивати та фінансувати перекладацькі та термінологічні дослідницькі структури, зокрема з метою збереження та розвитку належної адміністративної, торгової, економічної, соціальної, технічної або правової термінології кожною регіональною мовою або мовою кожної меншини.

2. Стосовно територій, на яких регіональні мови або мови меншин традиційно не використовуються, Сторони зобов’язуються, якщо чисельність осіб, що вживають регіональну мову або мову меншини, виправдовує це, дозволяти, заохочувати і/або передбачати відповідну культурну діяльність і відповідні засоби її здійснення згідно з попереднім пунктом.

3. Сторони зобов’язуються приділяти належну увагу у своїй культурній політиці за кордоном регіональним мовам або мовам меншин, а також культурам, які відображаються такими мовами.

Стаття 13. Економічне і соціальне життя

1. Стосовно економічної та соціальної діяльності, Сторони зобов'язуються, в межах всієї країни:

a) виключити із свого законодавства будь-які положення, що необгрунтовано забороняють або обмежують використання регіональних мов або мов меншин в документах, які стосуються економічного або соціального життя, зокрема трудових договорах, і технічній документації, такій як інструкції по використанню товарів або устаткування;

b) заборонити застосування у внутрішніх правилах компаній і приватних документах будь-яких положень, що виключають або обмежують використання регіональних мов або мов меншин, принаймні між особами, що вживають одну і ту ж мову;

c) запобігати практиці, спрямованій на відмову від використання регіональних мов або мов меншин в економічній або соціальній діяльності;

d) сприяти використанню регіональних мов або мов меншин також за допомогою заходів, які не визначені у попередніх підпунктах, і/або заохочувати таке використання.

2. Стосовно економічної та соціальної діяльності, Сторони зобов'язуються, якщо державні органи мають таку компетенцію, в межах території, на якій використовуються регіональні мови або мови меншин, та у міру розумної можливості:

a) включити у свої фінансові та банківські правила положення, які дозволяють шляхом використання процедур, сумісних з комерційною практикою, використовувати регіональні мови або мови меншин під час складання платіжних документів (чеків, векселів і т. ін.) чи інших фінансових документів або, у міру можливості, забезпечити здійснення таких положень; b) в економічному та соціальному секторах, які знаходяться під їхнім безпосереднім контролем (державний сектор), організувати заходи, які сприяють використанню регіональних мов або мов меншин;

c) забезпечити, щоб соціальні установи, такі як лікарні, будинки для осіб похилого віку та гуртожитки, могли приймати та обслуговувати осіб, що вживають регіональну мову або мову меншини і потребують догляду на підставі слабкого здоров'я, похилого віку або з інших причин, з використанням їхньої мови;

d) забезпечити відповідними засобами складання інструкцій з техніки безпеки регіональними мовами або мовами меншин;

e) вжити заходів для того, щоб інформація, яка надається компетентними державними органами стосовно прав споживачів, подавалась регіональними мовами або мовами меншин.

Стаття 14. Транскордонні обміни Сторони зобов'язуються:

a) застосовувати чинні двосторонні і багатосторонні угоди з державами, в яких аналогічна мова використовується у такій самій або схожій

формі, або у разі необхідності докладати зусиль для укладання таких угод з метою сприяння контактам між особами, що вживають ту саму мову у відповідних державах у галузях культури, освіти, інформації, професійно-технічної підготовки і безперервного навчання;

b) в інтересах регіональних мов або мов меншин сприяти транскордонному співробітництву, зокрема між органами регіонального або місцевого самоврядування, на території яких аналогічна мова використовується у такій самій або схожій формі, та/або розвивати таке співробітництво.

Частина IV. Застосування Хартії

Стаття 15. Періодичні доповіді

1. Сторони подають Генеральному секретарю Ради Європи на періодичній основі і у форматі, визначеному Комітетом міністрів, доповідь про політику, яку вони проводять відповідно до частини II Хартії, і про заходи, вжиті ними на виконання тих положень частини III, які вони прийняли. Перша доповідь подається через один рік після набрання Хартією чинності стосовно відповідної Сторони, наступні доповіді подаються кожні три роки після першої доповіді.

2. Свої доповіді Сторони оприлюднюють.

Стаття 16. Розгляд доповідей

1. Доповіді, які подаються Генеральному секретарю Ради Європи згідно зі статтею 15, розглядаються Комітетом експертів, який створюється відповідно до статті 17.

2. Законно створені органи або асоціації Сторони можуть звертати увагу Комітету експертів на питання, які стосуються зобов'язань цієї Сторони за частиною III Хартії. Після консультацій з відповідною Стороною Комітет експертів може врахувати таку інформацію під час підготовки доповіді, зазначеної у пункті 3 нижче. Ці органи або асоціації можуть також робити заяви стосовно політики, яку Сторона проводить відповідно до частини II.

3. На основі доповідей, зазначених у пункті 1, та інформації, згаданої у пункті 2, Комітет експертів складає доповідь Комітету міністрів. Ця доповідь супроводжується коментарями, які Сторони надсилають на відповідне прохання, і може оприлюднюватися Комітетом міністрів.

4. Доповідь, зазначена у пункті 3, містить, зокрема, пропозиції Комітету експертів стосовно підготовки Комітетом міністрів необхідних рекомендацій одній або декільком Сторонам.

5. Генеральний секретар Ради Європи подає Парламентській асамблеї докладну дворічну доповідь про застосування Хартії.

Стаття 17. Комітет експертів

1. До складу Комітету експертів входять по одному члену від кожної Сторони. Члени Комітету призначаються Комітетом міністрів із списку

кандидатів, які висуваються відповідною Стороною і які повинні відзначатися високою сумлінністю та мати визнаний авторитет в питаннях, які розглядаються у цій Хартії.

2. Члени Комітету призначаються строком на 6 років і можуть перепризначатися. Член Комітету, який не може продовжувати виконувати свої обов'язки, замінюється за процедурою, визначеною у пункті 1, а його наступник обіймає посаду свого попередника протягом решти частини його строку повноважень.

3. Комітет експертів встановлює свої правила процедури. Його секретарське обслуговування забезпечується Генеральним секретарем Ради Європи.

Частина V. Заключні положення

Стаття 18.

Цю Хартію відкрито для підписання державами - членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 19.

1. Ця Хартія набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку п'ять держав - членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Хартії відповідно до положень статті 18.

2. Стосовно будь-якої держави, яка висловлюватиме свою згоду на обов'язковість для неї цієї Хартії після набрання нею чинності, Хартія набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 20.

1. Після набрання цією Хартією чинності, Комітет міністрів Ради Європи може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи, приєднатися до цієї Хартії.

2. Стосовно будь-якої держави, яка приєднується до Хартії, Хартія набирає чинності в перший день місяця, що наступає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 21.

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про прийняття, затвердження або приєднання може заявити одне або декілька застережень до пунктів 2-5 статті 7 цієї Хартії. Інші застереження не дозволяються.

2. Будь-яка Договірна Держава, яка заявила застереження згідно з попереднім пунктом, може повністю або частково відкликати його шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності від дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

Стаття 22.

1. Будь-яка Сторона може у будь-який час денонсувати цю Хартію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

Стаття 23.

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради і будь-яку державу, яка приєдналася до цієї Хартії, про:

a) будь-яке підписання;

b) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження або приєднання;

c) будь-яку дату набрання чинності цією Хартією відповідно до статей 19 та 20;

d) будь-яке повідомлення, отримане на виконання положень пункту 2 статті 3;

e) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Хартії.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Хартію.

Вчинено у Страсбурзі п'ятого дня листопада місяця 1992 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії Хартії кожній державі - члену Ради Європи і будь-якій Державі, якій було запропоновано приєднатися до цієї Хартії.

Примітка: курсивом виділені ті статті, які відповідно до Закону України про ратифікацію Хартії, в Україні не застосовуються.

Європейська Хартія реґіональних або міноритарних мов

(Нова редакція офіційного перекладу на українську мову Європейської хартії реґіональних або міноритарних мов, ухвалена на восьмому пленарному засіданні Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права 11 липня 2006 року)

Преамбула

Держави – члени Ради Європи, які підписали цю Хартію,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення тіснішої єдності між її членами, особливо з метою захисту та реалізації ідеалів і принципів, які є їхньою спільною спадщиною;

враховуючи, що захист історичних реґіональних або міноритарних мов Європи, декотрим з яких із плином часу загрожує зникнення, сприяє збереженню і розвиткові культурного багатства і традицій Європи;

враховуючи, що право користуватися реґіональною або міноритарною мовою в приватному та суспільному житті є невід'ємним правом відповідно до принципів, закріплених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права, та відповідно до духу Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод;

беручи до уваги роботу, проведену в рамках НБСЄ, і зокрема гельсінський Заключний акт 1975 року та документ Копенгаґенської зустрічі 1990 року;

наголошуючи на важливості міжкультурного діалогу і багатомовності, а також беручи до уваги, що захист і підтримка реґіональних або міноритарних мов не повинні здійснюватися на шкоду офіційним мовам і необхідності вивчати їх;

усвідомлюючи, що захист і підтримка реґіональних або міноритарних мов у різних країнах та реґіонах Європи є важливим внеском у розбудову Європи, що ґрунтується на принципах демократії та культурного розмаїття в рамках національного суверенітету і територіальної цілісності;

беручи до уваги специфічні умови та історичні традиції в різних реґіонах європейських держав,

домовилися про таке:

Частина I. Загальні положення

Стаття 1. Визначення

Для цілей цієї Хартії:

а) термін «реґіональні або міноритарні мови» означає мови, які:

i) традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які становлять кількісно меншу групу, ніж решта населення цієї держави; та

ii) є відмінними від офіційної мови (офіційних мов) цієї держави;

він не включає ні діалектів офіційної мови (офіційних мов) держави, ні мов міґрантів;

b) термін «територія, де використовується реґіональна або міноритарна мова» означає місцевість, де така мова є засобом спілкування такої чисельності жителів, за якої є виправданим вжиття різних заходів для захисту і підтримки, передбачених у цій Хартії;

c) термін «мови, не пов'язані з певною територією» означає мови, якими користуються громадяни держави і які відрізняються від мови чи мов, що використовуються рештою населення держави, але які, незважаючи на їхнє традиційне використання в межах території цієї держави, не можуть бути пов'язані з певною місцевістю цієї держави.

Стаття 2. Зобов'язання

1. Кожна Сторона зобов'язується застосовувати положення частини II до всіх реґіональних або міноритарних мов, які використовуються в межах її території і які відповідають визначенню, наведеному в статті 1.

2. Стосовно кожної мови, визначеної при ратифікації, прийнятті або схваленні відповідно до статті 3, кожна Сторона зобов'язується застосовувати щонайменше тридцять п'ять пунктів або підпунктів з тих положень, що наведені в частині III цієї Хартії, з яких принаймні три вибрані з кожної зі статей 8 і 12 та по одному з кожної зі статей 9, 10, 11 і 13.

Стаття 3. Практичні заходи

1. Кожна Договірна Держава визначає у своїй ратифікаційній грамоті або у своєму документі про прийняття чи схвалення кожну реґіональну або міноритарну мову чи офіційну мову, яка менш широко використовується на всій або частині її території, до якої застосовуються пункти, вибрані згідно з пунктом 2 статті 2.

2. Будь-яка Сторона може, у будь-який час надалі, повідомити Генерального секретаря про те, що вона бере на себе зобов'язання, що випливають з положень будь-якого іншого пункту Хартії, який вона ще не визначила у своїй ратифікаційній грамоті або у своєму документі про прийняття чи схвалення, або про те, що вона застосовуватиме пункт 1 цієї статті до інших реґіональних або міноритарних мов чи до інших офіційних мов, які менш широко використовуються на всій або частині її території.

3. Зобов'язання, зазначені в попередньому пункті, вважаються складовою частиною ратифікації, прийняття або схвалення і мають таку саму силу від дати їхнього повідомлення.

Стаття 4. Існуючі режими захисту

1. Ніщо в цій Хартії не може тлумачитись як таке, що обмежує чи уневажнює будь-які права, ґарантовані Європейською конвенцією з прав людини.

2. Положення цієї Хартії не зашкоджують жодним більш сприятливим положенням, що стосуються статусу реґіональних або міноритарних мов, чи юридичного статусу осіб, які належать до меншин, наявних у державі – Стороні Хартії, чи передбачені відповідними двосторонніми чи багатосторонніми міжнародними угодами.

Стаття 5. Існуючі зобов'язання

Ніщо в цій Хартії не може тлумачитись як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії всупереч цілям Статуту Організації Об'єднаних Націй чи іншим зобов'язанням за міжнародним правом, включно з принципом суверенітету і територіальної цілісності держав.

Стаття 6. Інформація

Сторони зобов'язуються дбати про те, щоб органи, організації та особи, яких стосується Хартія, були поінформовані про права й обов'язки, визначені цієї Хартією.

Частина II. Цілі та принципи, які визначаються відповідно до пункту 1 статті 2

Стаття 7. Цілі та принципи

1. Стосовно реґіональних або міноритарних мов, у межах територій, де такі мови використовуються, та відповідно до стану, в якому перебуває кожна з мов, Сторони будують свою політику, законодавство і практичну діяльність відповідно до таких цілей та принципів:

a) визнання реґіональних або міноритарних мов як засобу вираження культурного багатства;

b) повага до географічного ареалу кожної реґіональної або міноритарної мови з метою забезпечення того, щоб існуючий або новий адміністративний поділ не був перешкодою розвиткові відповідної реґіональної або міноритарної мови;

c) необхідність рішучих дій, спрямованих на розвиток реґіональних або міноритарних мов, з метою їх захисту;

d) сприяння використанню реґіональних або міноритарних мов, в усній та письмовій формі, у суспільному та приватному житті, і/або заохочення такого використання;

e) підтримання і розвиток зв'язків у сферах, на які поширюється ця Хартія, між групами, які використовують реґіональну або міноритарну мову, та іншими групами населення держави, що користуються мовою в

такій самій або схожій формі, а також встановлення стосунків у сфері культури з іншими групами населення держави, що користуються іншими мовами;

f) забезпечення належних форм і засобів викладання та вивчення реґіональних або міноритарних мов на всіх відповідних рівнях;

g) створення для осіб, які не володіють реґіональною або міноритарною мовою і які проживають у місцевості, де вона використовується, можливостей вивчати її, якщо вони цього бажають;

h) сприяння вивченню та науковому дослідженню реґіональних або міноритарних мов в університетах чи аналогічних закладах;

i) розвиток відповідних видів міждержавних обмінів у сферах, на які поширюється ця Хартія, для реґіональних або міноритарних мов, що використовуються в такій самій або схожій формі у двох чи більше державах.

2. Сторони зобов'язуються усунути, якщо вони цього ще не зробили, будь-які необґрунтовані розрізнення, вилучення, обмеження або переваги, які стосуються використання реґіональної або міноритарної мови і спрямовані на те, щоб знеохотити чи поставити під загрозу її збереження або розвиток. Запровадження спеціальних заходів на користь реґіональних або міноритарних мов, що мають на меті досягнення рівності між тими, хто користується цими мовами, і рештою населення, або належним чином враховують особливий стан, у якому перебувають ці мови, не розглядається як акт дискримінації щодо осіб, які користуються більш поширеними мовами.

3. Сторони зобов'язуються поглиблювати відповідними заходами взаєморозуміння між усіма мовними групами країни, і зокрема відносити виховання поваги, розуміння і толерантності щодо реґіональних або міноритарних мов до цілей освіти і професійної підготовки, що надаються в їхніх країнах, а також заохочувати до цього засоби масової інформації.

4. Визначаючи власну політику щодо реґіональних або міноритарних мов, Сторони враховують потреби і побажання тих груп, які використовують такі мови. Бажаним, якщо виникає така необхідність, є створення органів, які консультували б представників влади з усіх питань, що стосуються реґіональних або міноритарних мов.

5. Сторони зобов'язуються застосовувати, mutatis mutandis, принципи, зазначені в пунктах 1–4 вище, до мов, не пов'язаних з певною територією. Однак стосовно цих мов характер і масштаби заходів, яких необхідно вживати на виконання цієї Хартії, визначаються гнучко, з урахуванням потреб і побажань та з повагою до традицій і характерних рис тих груп, які користуються відповідними мовами.

Частина III. Заходи на підтримку використання реґіональних або міноритарних мов у суспільному житті відповідно до зобов'язань, узятих за пунктом 2 статті 2

Стаття 8. Освіта

1. У сфері освіти Сторони зобов'язуються, в межах території, де такі мови використовуються, відповідно до стану кожної з таких мов і без шкоди для викладання офіційної мови (офіційних мов) держави:

a) I) передбачити надання дошкільної освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

II) передбачити надання значної частини дошкільної освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

III) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах «i» та «ii» вище, принаймні до тих учнів, сім'ї яких цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою; або

IV) якщо органи державної влади не мають безпосередньої компетенції в галузі дошкільної освіти – сприяти застосуванню заходів, згаданих у підпунктах «i»–«iii» вище, і/або заохочувати таке застосування;

b) I) передбачити надання початкової освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

II) передбачити надання значної частини початкової освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

III) передбачити в рамках початкової освіти викладання відповідних реґіональних або міноритарних мов як складову частину навчальної програми; або

IV) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах «i»–«iii» вище, принаймні до тих учнів, сім'ї яких цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою;

c) I) передбачити надання середньої освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

II) передбачити надання значної частини середньої освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

III) передбачити в рамках середньої освіти викладання відповідних реґіональних або міноритарних мов як складову частину навчальної програми; або

IV) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах «i»–«iii» вище, принаймні до тих учнів, які самі або, у відповідних випадках, сім'ї яких цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою;

d) I) передбачити надання професійно-технічної освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

II) передбачити надання значної частини професійно-технічної освіти відповідними реґіональними або міноритарними мовами; або

III) передбачити в рамках професійно-технічної освіти викладання відповідних реґіональних або міноритарних мов як складову частину навчальної програми; або

IV) застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах «i»–«iii» вище, принаймні до тих учнів, які самі або, у відповідних випадках, сім'ї яких бажають цього і кількість яких вважається для цього достатньою;

e) I) передбачити надання університетської та іншої вищої освіти реґіональними або міноритарними мовами; або

II) забезпечити можливості вивчення цих мов як окремих дисциплін університетської та іншої вищої освіти; або

III) якщо, з огляду на роль держави по відношенню до інституцій вищої освіти, підпункти «i» та «ii» застосовуватися не можуть – заохочувати і/або дозволяти надання університетської чи інших форм вищої освіти реґіональними або міноритарними мовами чи створення можливостей для вивчення цих мов як окремих дисциплін університетської або іншої вищої освіти;

f) I) вжити заходів для запровадження курсів навчання дорослих і безперервного навчання, на яких викладання здійснюється, головним чином або цілком, реґіональними або міноритарними мовами; або

II) пропонувати такі мови як окремі дисципліни в рамках навчання дорослих і безперервного навчання; або

III) якщо органи влади не мають безпосередньої компетенції в галузі навчання дорослих – сприяти викладанню таких мов як окремих дисциплін навчання дорослих і безперервного навчання і/або заохочувати таке викладання;

g) вжити заходів для викладання історії та культури, засобом відображення яких є відповідна реґіональна або міноритарна мова;

h) забезпечити базову професійну підготовку та підвищення кваліфікації вчителів з метою виконання тих із пунктів «a»–«g», які прийняла відповідна Сторона;

i) створити контрольний орган (органи), який здійснюватиме нагляд за виконанням заходів та досягнутими результатами в започаткуванні або розвитку викладання реґіональних або міноритарних мов і подаватиме періодичні звіти, які мають оприлюднюватися.

2. Що стосується освіти і територій, інших ніж ті, де традиційно користуються реґіональними або міноритарними мовами, Сторони зобов'язуються, якщо чисельність осіб, які користуються реґіональною або міноритарною мовою, виправдовує це, дозволяти, заохочувати чи забезпечувати викладання реґіональною або міноритарною мовою чи вивчення такої мови на всіх відповідних рівнях освіти.

Стаття 9. Судова влада

1. Сторони зобов'язуються, стосовно тих судових округів, у яких чисельність жителів, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, виправдовує вжиття наведених нижче заходів, відповідно до стану кожної з цих мов і за умови, що використання можливостей, які надаються цим пунктом, на думку судді, не перешкоджає належному відправленню правосуддя:

a) у кримінальному судочинстві:

i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін, вели провадження реґіональними або міноритарними мовами; і/або

ii) ґарантувати обвинуваченому право користуватися своєю реґіональною або міноритарною мовою; і/або

iii) передбачити, щоб клопотання і докази, у письмовій чи усній формі, не розглядалися як неприйнятні лише на тій підставі, що вони сформульовані реґіональною або міноритарною мовою; і/або

iv) складати, на відповідне клопотання, документи, пов'язані з кримінальним судочинством, відповідною реґіональною або міноритарною мовою,

у разі необхідності – із залученням усних і письмових перекладачів без додаткових витрат для осіб у справі;

b) у цивільному судочинстві:

i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін, вели провадження реґіональними або міноритарними мовами; і/або

ii) якщо сторона у спорі має постати перед судом особисто – дозволяти їй користуватися своєю реґіональною або міноритарною мовою без додаткових витрат для неї; і/або

iii) дозволяти подання документів і доказів реґіональними або міноритарними мовами,

у разі необхідності – із залученням усних і письмових перекладачів;

c) під час судового провадження в адміністративних справах:

i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін, вели провадження реґіональними або міноритарними мовами; і/або

ii) якщо сторона у справі має постати перед судом особисто – дозволяти їй користуватися своєю реґіональною або міноритарною мовою без додаткових витрат для неї; і/або

iii) дозволяти подання документів і доказів реґіональними або міноритарними мовами,

у разі необхідності – із залученням усних і письмових перекладачів;

d) вжити заходів для застосування підпунктів «i» та «iii» пунктів «b» та «c» вище, а також будь-якого необхідного використання послуг усних і письмових перекладачів, без додаткових витрат для осіб у справі.

2. Сторони зобов'язуються:

a) не заперечувати дійсності юридичних документів, складених у межах цієї держави, тільки на тій підставі, що їх складено реґіональною або міноритарною мовою; або

b) не заперечувати дійсності для сторін юридичних документів, складених у межах держави, тільки на тій підставі, що їх складено реґіональною або міноритарною мовою, а також передбачити можливість їхнього використання проти заінтересованих третіх сторін, які не користуються цими мовами, якщо зміст документа повідомляється їм особою (особами), яка покликається на нього; або

c) не заперечувати дійсності для сторін юридичних документів, складених у межах цієї держави, виключно на тій підставі, що їх складено реґіональною або міноритарною мовою.

3. Сторони зобов'язуються забезпечити наявність складених реґіональними або міноритарними мовами найважливіших національних законодавчих актів, зокрема тих, що стосуються осіб, які користуються цими мовами, якщо доступ до цих актів не забезпечено в інший спосіб.

Стаття 10. Адміністративні органи та публічні послуги

1. У межах адміністративно-територіальних одиниць держави, в яких кількість жителів, що користуються реґіональними або міноритарними мовами, виправдовує вжиття наведених нижче заходів, і відповідно до стану кожної з цих мов, Сторони зобов'язуються, в міру розумної можливості:

a) i) забезпечити, щоб адміністративні органи використовували реґіональні або міноритарні мови; або

ii) забезпечити, щоб ті посадові особи, які працюють із населенням, користувалися реґіональними або міноритарними мовами у своїх відносинах з особами, які звертаються до них цими мовами; або

iii) забезпечити особам, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, можливість подавати усні чи письмові заяви й отримувати відповідь на них цими мовами; або

iv) забезпечити особам, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, можливість подавати усні або письмові заяви цими мовами; або

v) забезпечити особам, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, можливість правосильно подавати складені цими мовами документи;

b) забезпечити наявність адміністративних документів і бланків широкого користування для населення, складених реґіональними або міноритарними мовами чи у двомовному варіанті;

c) дозволяти адміністративним органам складати документи реґіональною або міноритарною мовою.

2. Стосовно органів місцевого та реґіонального самоврядування, на території яких чисельність жителів, що користуються реґіональними або

міноритарними мовами, виправдовує вжиття наведених нижче заходів, Сторони зобов'язуються дозволяти і/або заохочувати:

a) використання реґіональних або міноритарних мов у рамках реґіонального або місцевого самоврядування;

b) можливість для осіб, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, подавати усні або письмові заяви цими мовами;

c) оприлюднення органами реґіонального самоврядування своїх офіційних документів також відповідними реґіональними або міноритарними мовами;

d) оприлюднення органами місцевого самоврядування своїх офіційних документів також відповідними реґіональними або міноритарними мовами;

e) використання органами реґіонального самоврядування реґіональних або міноритарних мов у дебатах під час їхніх засідань, не виключаючи, однак, використання офіційної мови (офіційних мов) держави;

f) використання органами місцевого самоврядування реґіональних або міноритарних мов у дебатах під час їхніх засідань, не виключаючи, однак, використання офіційної мови (офіційних мов) держави;

g) використання або прийняття, у разі необхідності паралельно з назвами офіційною мовою (офіційними мовами), традиційних правильних форм написання топонімів реґіональними або міноритарними мовами.

3. Стосовно публічних послуг, які надаються адміністративними органами або іншими особами, що діють від їхнього імені, Сторони зобов'язуються, в межах території, де використовуються реґіональні або міноритарні мови, відповідно до стану кожної мови, а також у міру розумної можливості:

a) забезпечити використання реґіональних або міноритарних мов при наданні послуг; або

b) дозволяти особам, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, подавати заяви й отримувати відповідь на них цими мовами; або

c) дозволяти особам, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, подавати заяви цими мовами.

4. З метою застосування тих положень пунктів 1, 2 і 3, які вони прийняли, Сторони зобов'язуються вжити один чи більше з таких заходів:

a) письмовий або усний переклад – у разі необхідності;

b) добір і, в разі необхідності, професійна підготовка посадових осіб та інших публічних службовців у необхідній кількості;

c) задоволення в міру можливості клопотань публічних службовців зі знанням реґіональної або міноритарної мови про призначення на роботу в тій місцевості, де така мова вживається.

5. Сторони зобов'язуються дозволяти використання або взяття прізвищ реґіональними або міноритарними мовами за зверненням заінтересованих осіб.

Стаття 11. Засоби масової інформації

1. Сторони зобов'язуються, для осіб, які користуються реґіональними або міноритарними мовами, в межах територій, де ці мови використовуються, відповідно до стану, в якому перебуває кожна мова, в обсягах, у яких державні органи, безпосередньо чи опосередковано, мають компетенцію, повноваження або відіграють певну роль у цій сфері, та з повагою до принципу незалежності й самостійності засобів масової інформації:

a) тоді, коли радіо й телебачення виконують соціально спрямовані завдання:

i) забезпечити створення принаймні однієї радіостанції та одного телевізійного каналу, які здійснюватимуть мовлення реґіональними або міноритарними мовами; або

ii) заохочувати створення принаймні однієї радіостанції та одного телевізійного каналу, які здійснюватимуть мовлення реґіональними або міноритарними мовами, і/або сприяти такому створенню; або

iii) вжити належних заходів для того, щоб телерадіоорганізації пропонували програми реґіональними або міноритарними мовами;

b) i) заохочувати створення принаймні однієї радіостанції, яка здійснюватиме мовлення реґіональними або міноритарними мовами, і/або сприяти такому створенню; або

ii) заохочувати трансляцію радіопрограм реґіональними або міноритарними мовами на реґулярній основі і/або сприяти такій трансляції;

c) i) заохочувати створення принаймні одного телевізійного каналу, який здійснюватиме мовлення реґіональними або міноритарними мовами, і/або сприяти такому створенню; або

ii) заохочувати трансляцію телевізійних програм реґіональними або міноритарними мовами на реґулярній основі і/або сприяти такій трансляції;

d) заохочувати створення та поширення аудіо- й аудіовізуальних творів реґіональними або міноритарними мовами і/або сприяти такому створенню та поширенню;

e) i) заохочувати створення і/або функціонування принаймні однієї газети реґіональними або міноритарними мовами і/або сприяти такому створенню і/або функціонуванню; або

ii) заохочувати опублікування газетних статей реґіональними або міноритарними мовами на реґулярній основі і/або сприяти такій публікації;

f) i) покривати додаткові витрати тих засобів масової інформації, які використовують реґіональні або міноритарні мови, якщо надання такої фінансової допомоги засобам масової інформації взагалі передбачене законодавством; або

ii) застосовувати існуючі механізми фінансової допомоги також до аудіовізуальної продукції реґіональними або міноритарними мовами;

g) сприяти професійній підготовці журналістів та інших працівників для засобів масової інформації, які використовують реґіональні або міноритарні мови.

2. Сторони зобов'язуються ґарантувати свободу прямого прийому радіо- й телепередач із сусідніх країн, які транслюються мовою, ідентичною або схожою на реґіональну або міноритарну мову, та не перешкоджати ретрансляції радіо- і телепередач такою мовою із сусідніх країн. Вони також зобов'язуються забезпечити, щоб не запроваджувалися жодні обмеження на свободу вираження поглядів і вільне поширення інформації у пресі мовою, ідентичною або схожою на реґіональну або міноритарну мову. Здійснення зазначених вище свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

3. Сторони зобов'язуються забезпечити представництво або врахування інтересів осіб, що користуються реґіональними або міноритарними мовами, в органах, які можуть бути створені відповідно до закону для ґарантування свободи і плюралізму у сфері засобів масової інформації.

Стаття 12. Діяльність у сфері культури та засоби її здійснення

1. Що стосується культурної діяльності та засобів її здійснення – особливо бібліотек, відеотек, культурних центрів, музеїв, архівів, академій, театрів і кінотеатрів, а також літературних творів і кінопродукції, народних форм виявлення культури, фестивалів і підприємств сфери культури, включаючи, серед іншого, застосування нових технологій, – Сторони зобов'язуються, в межах території, на якій такі мови використовуються, і в обсягах, в яких державні органи мають компетенцію, повноваження або відіграють певну роль у цій сфері:

a) заохочувати форми самовираження та ініціативи, притаманні реґіональним або міноритарним мовам, і сприяти різними засобами доступові до творів, що створюються цими мовами;

b) сприяти різними засобами доступові іншими мовами до творів, що створюються реґіональними або міноритарними мовами, підтримуючи і розвиваючи діяльність у галузі перекладу, дублювання, озвучування і субтитрування;

c) сприяти доступові реґіональними або міноритарними мовами до творів, що створюються іншими мовами, підтримуючи і розвиваючи діяльність у галузі перекладу, дублювання, озвучування і субтитрування;

d) забезпечити, щоб ті, хто відповідає за здійснення чи підтримку різних видів діяльності у сфері культури, створювали сприятливі передумови для того, щоб знання реґіональних або міноритарних мов та культур і користування ними ставали складовою частиною заходів, які вони ініціюють або підтримують;

e) сприяти заходам, спрямованим на забезпечення того, щоб ті, хто відповідає за здійснення чи підтримку діяльності у сфері культури, мали працівників, які повноцінно володіють відповідною реґіональною або міноритарною мовою, а також мовою (мовами) решти населення;

f) заохочувати безпосередню участь представників із числа тих, хто користується відповідною реґіональною або міноритарною мовою, в забезпеченні засобів культурної діяльності та її плануванні;

g) заохочувати створення органу (органів), відповідального за збирання, зберігання та презентацію чи видання творів, що створюються реґіональними або міноритарними мовами, і/або сприяти створенню такого органу (органів);

h) у разі необхідності – створювати і/або розвивати та фінансувати структури, що ведуть діяльність у сфері перекладу і термінології, особливо для забезпечення та розвитку адекватної адміністративної, торгової, економічної, соціальної, технічної або правничої термінології кожною реґіональною або міноритарною мовою.

2. У тих місцевостях, що не належать до числа територій, де традиційно використовуються реґіональні або міноритарні мови, Сторони зобов'язуються, якщо чисельність осіб, які користуються реґіональною або міноритарною мовою, виправдовує це, дозволяти, заохочувати і/або передбачати відповідну культурну діяльність і відповідні засоби її здійснення згідно з попереднім пунктом.

3. Сторони зобов'язуються у своїй культурній політиці за кордоном приділяти належну увагу реґіональним або міноритарним мовам, а також культурам, які відображаються такими мовами.

Стаття 13. Економічне і соціальне життя

1. Щодо економічної та соціальної діяльності, Сторони зобов'язуються, в межах усієї країни:

a) вилучити із свого законодавства будь-які положення, що необґрунтовано забороняють чи обмежують використання реґіональних або міноритарних мов у документах, які стосуються економічного або соціального життя, особливо у трудових договорах, і в такій технічній документації, як інструкції з використання товарів або устаткування;

b) заборонити включення у внутрішні правила підприємств і приватні документи будь-яких положень, що виключають або обмежують користування реґіональними або міноритарними мовами, принаймні між особами, які користуються тією самою мовою;

c) протидіяти практиці, спрямованій на знеохочення використання реґіональних або міноритарних мов у сфері економічної або соціальної діяльності;

d) сприяти використанню реґіональних або міноритарних мов за допомогою заходів, не передбачених у попередніх підпунктах, і/або заохочувати таке використання.

2. Щодо економічної та соціальної діяльності, Сторони зобов'язуються, в обсягах, в яких державні органи мають таку компетенцію, в межах території, де використовуються реґіональні або міноритарні мови, та в міру розумної можливості:

a) включити у свої фінансові та банківські правила положення, які дозволяють шляхом застосування процедур, сумісних з комерційною практикою, використовувати реґіональні або міноритарні мови при складанні платіжних документів (чеків, векселів тощо) чи інших фінансових документів або, у відповідних випадках, забезпечити здійснення таких положень;

b) в економічному та соціальному секторах, які перебувають під їхнім безпосереднім контролем (публічний сектор), організовувати заходи, що сприяють користуванню реґіональними або міноритарними мовами;

d) забезпечити належними засобами складання інструкцій з техніки безпеки реґіональними або міноритарними мовами;

e) вжити заходів для того, щоб інформація, яка надається компетентними державними органами стосовно прав споживачів, подавалася реґіональними або міноритарними мовами.

Стаття 14. Транскордонні обміни

Сторони зобов'язуються:

a) застосовувати чинні двосторонні і багатосторонні угоди з державами, в яких та сама мова використовується в ідентичній або схожій формі, або, в разі необхідності, – докладати зусиль для укладення таких угод з метою сприяння контактам між особами, які користуються тією самою мовою, у відповідних державах у сфері культури, освіти, інформації, професійно-технічної підготовки і безперервного навчання;

b) в інтересах реґіональних або міноритарних мов, сприяти транскордонному співробітництву, зокрема між реґіональними або місцевими органами влади, на території яких тією самою мовою користуються в ідентичній або схожій формі, і/або розвивати таке співробітництво.

Частина IV. Застосування Хартії

Стаття 15. Періодичні звіти

1. Сторони періодично подають Генеральному секретареві Ради Європи, у визначеній Комітетом міністрів формі, звіт про політику, яку вони проводять відповідно до частини II цієї Хартії, і про заходи, вжиті ними на виконання тих положень частини III, які вони прийняли. Перший звіт подається протягом року, наступного після набрання Хартією чинності стосовно відповідної Сторони, наступні звіти подаються через кожні три роки після першого звіту.

2. Свої звіти Сторони оприлюднюють.

Стаття 16. Розгляд звітів

1. Звіти, які подаються Генеральному секретареві Ради Європи згідно зі статтею 15, розглядаються комітетом експертів, що створюється відповідно до статті 17.

2. Органи або об'єднання Сторони, створені на законних підставах, можуть звертати увагу комітету експертів на питання, які стосуються зобов'язань цієї Сторони за частиною III цієї Хартії. Після консультацій з відповідною Стороною комітет експертів може врахувати таку інформацію під час підготовки доповіді, зазначеної у пункті 3 нижче. Ці органи або об'єднання можуть також робити заяви стосовно політики, яку Сторона проводить відповідно до частини II.

3. На основі звітів, зазначених у пункті 1, та інформації, згаданої у пункті 2, комітет експертів готує доповідь Комітетові міністрів. Ця доповідь супроводжується коментарями, які Сторони надсилають на відповідне прохання, і може оприлюднюватися Комітетом міністрів.

4. Доповідь, зазначена у пункті 3, містить, зокрема, пропозиції комітету експертів стосовно підготовки Комітетом міністрів необхідних рекомендацій одній або більше Сторонам.

5. Генеральний секретар Ради Європи надає Парламентській Асамблеї докладну дворічну доповідь про застосування Хартії.

Стаття 17. Комітет експертів

1. До складу комітету експертів входить по одному члену від кожної Сторони, що призначається Комітетом міністрів із списку кандидатів, яких пропонує відповідна Сторона і які мають відзначатися високою порядністю та мати визнаний авторитет у питаннях, яких стосується ця Хартія.

2. Члени комітету призначаються на строк у шість років і можуть бути перепризначені. Члена комітету, який не може продовжувати виконання своїх обов'язків, замінюють відповідно до процедури, визначеної у пункті 1, а його наступник перебуває на посаді решту строку повноважень свого попередника.

3. Комітет експертів ухвалює свій реґламент. Його секретаріат призначається Генеральним секретарем Ради Європи.

Частина V. Прикінцеві положення

Стаття 18 .

Цю Хартію відкрито для підписання державами – членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або схваленню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються в Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 19.

1. Ця Хартія набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли п'ять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Хартії відповідно до положень статті 18.

2. Стосовно будь-якої держави, яка надалі висловить свою згоду на обов'язковість для неї цієї Хартії, вона набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 20.

1. Після набрання цією Хартією чинності Комітет міністрів Ради Європи може запросити будь-яку державу, яка не є членом Ради Європи, приєднатися до цієї Хартії.

2. Стосовно будь-якої держави, яка приєднується до Хартії, Хартія набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування в Генерального секретаря Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 21.

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про прийняття, схвалення або приєднання може заявити одне чи більше застережень до пунктів 2–5 статті 7 цієї Хартії. Інші застереження не дозволяються.

2. Будь-яка Договірна Держава, яка заявила застереження згідно з попереднім пунктом, може повністю або частково відкликати його шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності від дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

Стаття 22.

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Хартію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом шестимісячного строку від дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

Стаття 23.

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради і будь-яку державу, яка приєдналася до цієї Хартії:

a) про будь-яке підписання;

b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, схвалення чи приєднання;

c) про будь-яку дату набрання чинності цією Хартією відповідно до статей 19 і 20;

d) про будь-яке повідомлення, отримане на виконання положень пункту 2 статті 3;

e) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цієї Хартії.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цю Хартію.

Учинено у Страсбурзі п’ятого листопада 1992 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архівах Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі – членові Ради Європи і будь-якій державі, яку було запрошено приєднатися до цієї Хартії.

Рекомендація ПАРЄ 1255 (1995) про захист прав національних меншин

31 січня 1995 року

1. Захист прав меншин став сьогодні найважливішим завданням Ради Європи. Асамблея виявила жвавий інтерес до цієї проблеми, прийнявши рекомендації 1134 (1990), 1177 (1992) и 1201 (1993). В останній рекомендації вона запропонувала, щоб Комітет міністрів прийняв додатковий протокол з прав меншин до Європейської конвенції з прав людини на підставі запропонованого тексту додаткового протоколу, який включено в цю рекомендацію.

2. Цим Асамблея підтверджує принципи, викладені в її рекомендації 1201(1993), і внесене нею тоді додаткові речення, зокрема, визначення "національної меншини", яке потрібно розуміти як "групу осіб в будь-якій державі, які:

a) проживають на території цієї держави і є її громадянами;

b) підтримують давні, міцні і неперервні зв'язки з цією державою;

c) володіють чіткими етнічними, культурними, релігійними і мовними особливостями;

d) є достатньо представницькими, хоча і менш чисельними в порівнянні з рештою населення цієї держави або будь-якого регіону цієї держави;

e) охоплені прагненням спільно зберігати елементи, які складають їх спільну своєрідність, включаючи свою культуру, традиції, релігію і мову".

3. Однак уряди не прислухалися до цієї рекомендації. На зустрічі на найвищому рівні в Відні 9 жовтня 1993 року керівники держав і урядів держав-членів Ради Європи постановили доручити Комітету міністрів:

"- в мінімальні терміни підготувати проект рамкової конвенції, яка містила би конкретні принципи, яких держави-учасниці зобов'язалися би дотримуватися, для того, щоб забезпечити захист національних меншин. Цей документ буде також відкритий для підписання державами, які не є членами Ради;

– приступити до розробки протоколу, який доповнював би в галузі культури Європейську конвенцію про права людини завдяки положенням, що гарантують індивідуальні права, зокрема права осіб, які належать до національних меншин".

4. В своїй рекомендації 1231 (1994) Асамблея висловила "глибокий жаль" у зв'язку з тим, що зустріч на найвищому рівні не прислухалася до рекомендацій Асамблеї стосовно додаткового протоколу з прав національних меншин до Європейської конвенції з прав людини.

5. Тим часом Комітет міністрів розробив Рамкову конвенцію про захист національних меншин, яка була затверджена в її остаточному вигляді

на Раді міністрів 10 листопада 1994 року. Вона була відкрита для підписання 1 лютого 1995 року (і була підписана від імені держав-членів).

6. Незважаючи на свої застереження стосовно змісту по суті и юридичного характеру Рамкової конвенції, Асамблея висловлює сподівання, що її буде незадовго підписано і ратифіковано переважною більшістю держав-членів і що значне число європейських країн, які не є членами Ради, стануть її учасниками. В зв'язку з цим вони нагадує, що для набрання Конвенцією сили необхідною є її ратифікація 12 державами-членами.

7. Мова Конвенції не відзначається категоричністю. В ній сформульовано ряд невиразно визначених цілей і принципів, дотримання яких буде обов'язком держав-учасниць, але не правом, на яке мали б змогу покликатися окремі особи. Механізм її здійснення є слабким, тож існує небезпека того, що на практиці процедури контролю зможуть бути повністю віддані на розсуд урядів.

8. Необхідно, крім того, щоб Рамкова конвенція супроводжувалася додатковим протоколом до Європейської конвенції з прав людини, який містив би чітко визначені права, на які окремі особи зможуть посилатися в незалежних судових органах. В останній інстанції такими органами зможуть бути Європейська комісія і Суд з прав людини. З цієї причини Асамблея вважає надзвичайно важливим, щоби робота над протоколом "в культурній області завдяки положенням, які гарантують індивідуальні права, зокрема права осіб, що належать до національних меншин", здійснювалася негайно.

9. Права, які потрібно включити в такий новий протокол, можуть бути запозичені як з рамкової Конвенції, так і з проекту додаткового протоколу, запропонованого Асамблеєю в її рекомендації 1201 (1993). Приблизний перелік цих прав наводиться нижче и є невід'ємною частиною цієї рекомендації.

10. Існує ще й третій документ Ради Європи, який викликає занепокоєність Асамблеї. Це Європейська хартія регіональних або міноритарних мов. Ця конвенція була укладена і відкрита для підписання в 1992 році. Досі її було ратифіковано лише Фінляндією і Норвегією. Для вступу Хартії в силу необхідною є її ратифікація ще трьома країнами.

11. Асамблея занепокоєна не лише невеликим числом держав, які ратифікували Хартію до цього часу, але й тим, яким чином цю Хартію потрібно застосовувати. На практиці держави-учасники мають широкий вибір прав и повинні зазначити, стосовно якої меншини або яких меншин застосовуються ці права.

12. З цих причин Асамблея рекомендує Комітету міністрів:

I) запропонувати державам-членам якомога швидше підписати і ратифікувати Рамкову конвенцію про захист національних меншин;

II) забезпечити, щоб консультативний Комітет, який повинен бути створений після вступу Рамкової конвенції в силу, став незалежним, ефективним і по можливості транспарентним органом, наприклад, шляхом:

– створення такого Комітету, в який кожна держава-учасник делегує одного представника;

– забезпечення проведення виборів в нього за аналогією з Європейською комісією з прав людини або Європейським Комітетом з попередження тортур;

– надання Комітету права отримувати інформацію з широкого кола джерел і діяти за власною ініціативою;

– надання також Комітету права вступати в діалог з урядом зацікавленої держави-учасника і публікувати свої доповіді і рекомендації з дозволу цього уряду;

III) запропонувати тим державам-членам, які ще не підписали (20 з 33), і тим державам, які ще не ратифікували (всім, за винятком Фінляндії і Норвегії) Європейську хартію про регіональні або міноритарні мови, зробити це якомога швидше;

IV) задовільно і в стислі терміни завершити роботу над проектом протоколу до Європейської конвенції про права людини "в культурній області завдяки положенням, які гарантують індивідуальні права, зокрема права осіб, що належать до національних меншин";

V) після завершення роботи над проектом протоколу представити його на розгляд Асамблеї.

Департамент з прав людини Ради Європи.

Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка

Жовтень 1996 р.

Вступ

У Гельсінських рішеннях, прийнятих у липні 1992 року Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), запроваджено посаду Верховного комісара з питань національних меншин як "інструмент запобігання конфліктам на найбільш ранній стадії". Цей мандат було створено передовсім у відповідь на ту ситуацію в колишній Югославії, яка, як дехто побоювався, може повторитися будь-де в Європі, особливо у країнах, що перебувають на етапі переходу до демократії, може підірвати перспективи миру та процвітання, передбачені Паризькою Хартією Нової Європи, яку було прийнято главами держав та урядів у листопаді 1990 року.

Із 1 січня 1993 року пан Макс ван дер Стул почав виконувати обов'язки першого Верховного комісара ОБСЄ з питань національних меншин. Покладаючись на значний власний досвід колишнього члена парламенту, Міністра закордонних справ Нідерландів, Постійного представника в Організації Об'єднаних Націй та захисника прав людини, яким він був протягом тривалого часу, пан Ван дер Стул приділяв увагу багатьом спірним питанням, що виникали між меншинами та центральними владними структурами Європи і які, на його думку, мають потенціал до загострення. Так, діючи непомітно, дипломатичними каналами, Верховний комісар з питань національних меншин побував у понад десяти державах, серед яких Албанія, Хорватія, Естонія, Угорщина, Казахстан, Киргизстан, Латвія, колишня Республіка Югославії Македонія, Румунія, Словаччина та Україна. Його діяльність була спрямована у першу чергу на ситуації, що склалися навколо осіб, які належали до національних/етнічних груп, що становлять чисельну більшість в одній державі та чисельну меншість в іншій, – тобто на ситуації, що привертають увагу уряду кожної з держав та створюють потенційне джерело міждержавного напруження, якщо не конфлікту. І справді, випадки такого напруження дуже характерні для історії Європи.

Зосереджуючись на суті напруження навколо національних меншин, Верховний комісар діяв незалежно, неупереджено та в дусі співробітництва.

Хоча Верховний комісар з питань національних меншин не є наглядовою інституцією, він застосовує міжнародні стандарти, що їх кожна з держав прийняла як основні рамки для здійснення ним аналізу та основу для його конкретних рекомендацій. Важливо з цього приводу згадати зобов'язання, які взяли на себе всі держави – учасниці ОБСЄ, зокрема рекомендації Документа Конференції з питань людського виміру, прийнятого у Копенгагені у 1990 році, де у частині 4 докладно сформульовано обов'язки

щодо національних меншин. Важливо також зазначити те, що Організацією Об'єднаних Націй на всі держави ОБСЄ покладено обов'язки щодо прав людини, включаючи права меншин, і те, що більшість держав ОБСЄ також мають зобов'язання стосовно стандартів Ради Європи.

Після більш ніж чотирьох років напруженої праці Верховний комісар з питань національних меншин міг виявити деякі актуальні питання та теми, що стали предметом його уваги в ряді тих держав, де він працював. Найпріоритетнішим з них є освіта меншин, зокрема навчання мовою меншини, оскільки, як Верховний комісар з питань національних меншин нещодавно висловився, "Ясно, що освіта є надзвичайно важливою у справі збереження та поглиблення самобутності осіб, які належать до національних меншин". Беручи це до уваги, восени 1995 року Верховний комісар з питань національних меншин запросив Фундацію міжнаціональних відносин надавати консультації невеличкій групі міжнародно визнаних експертів з метою отримання їхніх рекомендацій та послідовного застосування прав меншин на освіту в регіоні ОБСЄ.

Фундація міжнаціональних відносин – неурядова організація, що була заснована у 1993 році з метою провадження конкретної діяльності, спрямованої на надання допомоги у роботі Верховного комісара з питань національних меншин, – створила умови для проведення низки консультацій експертів з різних питань у цій справі, включаючи два засідання в Гаазі. Серед присутніх на консультаціях експертів були, з одного боку, юристи, що спеціалізуються з міжнародного права, та, з іншого боку, лінгвісти й освітяни, що спеціалізуються з питань становища і потреб меншин, а саме: А. Г. Бойд Робертсон, старший викладач гельської мови, Стратклідський університет (Велика Британія); д–р Пітер ван Дайк, член Державної ради (Нідерланди); д–р Асбйорн Ейд, директор Норвезького інституту прав людини (Норвегія); професор Рейн Мюллерсон, кафедра міжнародного права, Кінгз коледж (Велика Британія); професор Алан Розаз, Університет Або Академі (Фінляндія); д–р Тов Скутнабб-Кангаз, доцент, факультет мов та культури, Університет Роскільд (Данія); професор Георги Шепе, факультет мовознавства, Університет Янус Паннонiус (Угорщина); професор Патрік Торнбері, факультет права, Кільський університет (Велика Британія); пан Йен ван дер Вельд, старший методист, Національний інститут з питань розвитку методів навчання (Нідерланди).

Оскільки існуючі норми прав меншин є частиною прав людини, точкою відліку для консультацій була презумпція виконання всіма державами решти всіх зобов'язань щодо прав людини, включаючи, зокрема, свободу від дискримінації. Виходили також із того, що кінцевою метою всіх прав людини є повний та вільний розвиток окремої людської особистості в умовах рівноправності. Зрештою, було висловлено думку про те, що громадянське суспільство має бути відкритим і гнучким, а отже, об'єднувати всіх осіб, включаючи тих, що належать до національних меншин.

Виходячи з цього, у Рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту робиться спроба у відносно прямій формі висвітлити зміст тих прав меншин на освіту, що застосовуються переважно у ситуаціях, які є полем діяльності Верховного комісара з питань національних меншин. До того ж тлумачення норм було здійснене таким чином, щоб забезпечити послідовність їх застосування. Рекомендації були поділені на вісім підрозділів – відповідно до практичних питань освіти. Більш докладне пояснення Рекомендацій подано у супровідній Пояснювальній записці, де можна знайти чітке посилання на відповідні міжнародні норми.

Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту

Дух міжнародно-правових актів

1. Право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання. Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою.

2. Застосовуючи міжнародно-правові акти, які можуть стати у пригоді особам, що належать до національних меншин, держави повинні неухильно додержувати основних принципів рівноправності та відсутності дискримінації.

3. Слід пам'ятати, що відповідні міжнародні зобов'язання та обов'язки – це лише мінімум міжнародно-правових норм. Тлумачення цих зобов'язань та обов'язків з певними обмеженнями суперечило б духові та меті міжнародно-правових норм.

Заходи та ресурси

4. Держави повинні знаходити дієвий підхід до прав меншин на освіту. У разі необхідності держави мають вжити особливих заходів для активного впровадження прав на навчання мовою меншини, максимально застосовуючи наявні ресурси як індивідуально, так і через міжнародну допомогу, співробітництво, особливо економічне і технічне.

Децентралізація та участь

5. Держави повинні створити умови, надаючи можливість інституціям, які представляють заінтересовані національні меншини, повноцінно брати участь у розвитку та впровадженні політики і програм, що стосуються освіти меншин.

6. Держави повинні наділити регіональні та місцеві органи влади відповідними повноваженнями стосовно освіти меншин, створюючи таким

чином умови для участі меншин у процесі формування політичного курсу на регіональному та/або місцевому рівнях.

7. Держави повинні вжити заходів для заохочення батьків до участі та вибору в системі освіти на місцевому рівні, включаючи й питання освіти мовою меншин.

Державні та приватні освітні заклади

8. Згідно з міжнародним правом, особи, що належать до національних меншин, мають – як і всі інші – право засновувати свої власні приватні освітні заклади та управляти ними відповідно до внутрішнього законодавства. До цих освітніх закладів мають належати школи, в яких викладання провадиться мовою меншини.

9. Надаючи право особам, що належать до національних меншин, засновувати свої власні освітні заклади та управляти ними, держави не повинні чинити перешкод у користуванні цим правом, встановлюючи надто високі правові та адміністративні вимоги до заснування цих закладів і управління ними.

10. Приватні заклади, в яких навчання провадиться мовою меншини, мають право вишукувати свої власні джерела фінансування без жодних обмежень або дискримінації з боку державного бюджету, міжнародних джерел та приватного сектора.

Освіта меншин на початковому та середньому рівнях

11. Перші роки навчання мають колосальне значення у розвитку дитини. Результати дослідження у галузі освіти свідчать про те, що в ідеалі мова дитини має бути засобом навчання на дошкільному рівні та в дитячому садку. Держави повинні, наскільки це можливо, створити умови для того, щоб батьки могли скористатися цією можливістю.

12. Дослідження також свідчить про те, що в ідеалі предмети у початковій школі мають викладатися мовою меншини. Викладання мови меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Офіційна мова держави також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Наприкінці цього періоду кілька предметів практичного або нетеоретичного характеру мають викладатися державною мовою. Держави повинні, наскільки це можливо, створити умови для того, щоб батьки могли скористатися цією можливістю.

13. У середній школі значна частина навчального матеріалу має викладатися мовою меншини. Викладання мовою меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Державна мова також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Протягом цього періоду необхідно поступово збільшувати кількість предметів,

які викладаються державною мовою. Результати дослідження свідчать про те, що чим поступовішим є таке збільшення, тим краще для дитини.

14. Підтримання початкового та середнього рівнів навчання мовою меншини багато в чому залежить від наявності вчителів, які пройшли підготовку з усіх предметів рідною мовою. Тому, виходячи зі свого обов'язку забезпечити адекватні можливості для навчання мовою меншини, держави повинні забезпечити адекватні умови відповідної підготовки вчителів та доступу до такої підготовки.

Освіта меншин у професійних школах

15. Професійна підготовка зі спеціальних предметів мовою меншини має бути доступною тоді, коли особи, що належать до національних меншин, висловили на це бажання, продемонстрували в цьому потребу та підтвердили це достатньою кількістю.

16. Навчальний план у професійних школах, що дають підготовку рідною мовою, має бути складений таким чином, щоб після виконання цих програм студенти були здатні послуговуватися у своїй професійній діяльності як мовою меншини, так і державною мовою.

Освіта меншин на вищому рівні

17. Особи, що належать до національних меншин, повинні мати доступ до вищої освіти рідною мовою тоді, коли вони продемонстрували в цьому потребу та коли це підтверджено їх достатньою кількістю. Має бути створена законодавча база, яка забезпечувала б національні меншини можливістю здобувати вищу освіту їхньою рідною мовою, створюючи при цьому необхідні умови в існуючих освітніх закладах – за умови, що це відповідає потребам національних меншин, про які йде мова. Особи, що належать до національних меншин, можуть також вишукувати способи та засоби створення своїх власних освітніх закладів вищого рівня.

18. У майбутньому положення мають враховувати те, що за останній період національна меншина підтримувала свої вищі навчальні заклади та здійснювала контроль за ними.

Розроблення навчальних планів

19. З огляду на важливість та цінність ролі, яка надається у міжнародно-правових актах міжкультурній освіті та пріоритетові історії, культури і традицій меншин, органи влади, що відповідають за освіту, мають забезпечити, щоб до навчального плану загальної обов'язкової освіти входило вивчення історії, культури та традицій відповідних національних меншин. Заохочення представників національної більшості до вивчення мов національних меншин, що живуть у цій державі, сприятиме зміцненню толерантності та розвиткові інших культур у державі.

20. Зміст навчального плану, призначеного для меншин, має формуватися за активної участі органів, що представляють дані меншини.

21. Держави повинні створити умови для заснування центрів розроблення та оцінки навчальних планів освіти мовою меншин. Такі центри мають бути пов'язані з існуючими закладами за умови, що це може відповідним чином сприяти досягненню цілей, які ставилися при складанні навчального плану.

Пояснювальна записка до Гаазьких рекомендацій щодо прав національних меншин на освіту

Загальний вступ

Загальна декларація прав людини 1948 року була першим міжнародно-правовим актом, що проголосив освіту правом людини.

Стаття 26 Декларації посилається на початкову освіту як на обов'язкову. Вона зобов'язує держави зробити загальнодоступною технічну та професійну освіту, а також вищу освіту – доступною для тих, хто на це заслуговує. У статті роз'яснюється, що метою освіти має бути всебічний розвиток особистості і поглиблення поваги до прав та основних свобод людини. Далі у статті 26 йдеться про те, що освіта має сприяти порозумінню, толерантності та дружбі між народами, расовими чи релігійними групами і сприяти забезпеченню миру. Вона також дає роз'яснення з приводу того, що батьки мають першочергове право на вибір освіти, яку повинні здобути їхні діти. Положення статті 26 з іще більшою силою повторюються в контексті права міжнародних договорів і ще детальніше у статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Стаття 26 задає тон відкритості та визначає процедуру впровадження наступних міжнародно-правових актів, що з'явилися з часом та підтвердили і більш докладно обґрунтували право на освіту як загалом, так і стосовно меншин зокрема.

Стаття 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

Стаття 30 Конвенції з прав дитини

Згадані вище статті гарантують право меншин на використання своєї мови разом з іншими представниками їхньої групи. Наведені нижче статті, зі свого боку, надають гарантії щодо створення можливості для національних меншин вивчати рідну мову або навчатися рідною мовою.

Стаття 5 Конвенції ЮНЕСКО проти дискримінації в галузі освіти

Пункт 34 Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ

Стаття 4 Декларації ООН щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин

Стаття 14 Рамкової конвенції про захист національних меншин

У різних обсягах усі ці документи проголошують право меншин підтримувати свою колективну самобутність через засоби рідної мови. Це право насамперед здійснюється через освіту. Проте ці самі документи підкреслюють, що право на підтримання колективної самобутності має урівноважуватися необхідністю інтегруватися в більш широке суспільство держави та брати участь у житті цього суспільства. Така інтеграція вимагає набуття міцних знань як мови національної меншини, так і державної мови (державних мов). Сприяння терпимості та плюралізмові також є важливою складовою частиною цієї динаміки.

Міжнародно-правові акти з прав людини, що містять посилання на освіту мовами меншин, залишаються дещо неясними та надто загальними. Вони не містять конкретних вказівок стосовно ступеня доступу, вони також не зазначають, який рівень освіти рідною мовою має забезпечуватися меншинам і якими конкретно засобами. Такі поняття, як "достатні можливості" навчатися мовою меншини або здобувати освіту цією мовою, як викладено в статті 14 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, слід розглядати у світлі інших елементів. Вони включають необхідність створення умов, сприятливих для збереження, підтримання та розвитку мови і культури, як зазначено в статті 5 цієї самої Конвенції, або вимогу вживати необхідних заходів для захисту етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин, як передбачає пункт 33 Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ.

Незалежно від того, який рівень доступу до освіти можуть надавати держави, він не може бути встановлений довільно. Перед державами ставиться вимога приділяти належну увагу тим потребам національних меншин, що їх послідовно викладають та обстоюють відповідні громади.

Зі свого боку, національні меншини мають довести, що їхні вимоги обґрунтовані. Вони мають належним чином обґрунтувати такі важливі чинники, як їх власна чисельність, демографічна концентрація в певному регіоні (чи регіонах), а також здатність вчасно сприяти здійсненню цих послуг та можливостей.

Дух міжнародно-правових актів

Протягом тривалого часу відбувається еволюція у формулюванні прав меншин у міжнародно-правових актах. Такі пасивні формули, як "...особам, що належать до меншин, не може бути відмовлено в праві...", як це зазначається в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966), були змінені на більш позитивний, дієвий підхід до формулювання, як, приміром таке: "...Держави мають захищати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність національних меншин..." , що міститься в Документі Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ (1990). Такий прогрес у підході до формулювання свідчить про те,

що застереження чи обмеження при тлумаченні цих документів не відповідає духові, в якому вони були сформульовані.

До того ж рівень доступу до освіти має встановлюватися відповідно до основних засад рівноправності та відсутності дискримінації, викладених у статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй та у статті 2 Загальної декларації прав людини і закріплених у більшості міжнародно-правових актів. При цьому слід також враховувати специфічні умови кожної держави.

Заходи та ресурси

Держави ОБСЄ заохочуються вирішувати проблему прав меншин дієвим шляхом, тобто в дусі статті 31 Копенгагенського Документа, який заохочує ці держави вживати спеціальних заходів для забезпечення повної рівноправності представників національних меншин. У цьому самому контексті стаття 33 Копенгагенського Документа вимагає, щоб держави захищали етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність національних меншин, що проживають на території цих держав, та створювали умови для сприяння цій самобутності.

У деяких випадках перед державами ОБСЄ постають серйозні фінансові обмеження, що можуть об'єктивно перешкодити здійсненню політики в галузі освіти та впровадженню програм на користь національних меншин. Хоча деякі права мають забезпечуватися негайно, державам слід прагнути поступово досягти повного здійснення права на освіту мовою меншини з максимальним використанням наявних ресурсів, у тому числі шляхом використання тих ресурсів, що надаються через міжнародну допомогу та співробітництво в дусі статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Децентралізація та участь

Стаття 15 Рамкової конвенції про захист національних меншин, пункт 30 Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ та стаття 3 Декларації ООН щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, наголошують на необхідності участі національних меншин у процесі прийняття рішень, особливо у випадках, коли питання, що розглядаються, безпосередньо стосуються цих меншин.

Ефективна участь у процесі прийняття рішень, особливо рішень, що стосуються меншин, є суттєвою складовою частиною демократичного процесу.

У дусі пункту 35 Копенгагенського Документа, який підкреслює важливість ефективної участі представників національних меншин у державному управлінні, в тому числі у справі захисту їхньої самобутності та сприяння їй, держави мають сприяти активній участі батьків на місцевому та регіональному рівнях, а також ефективній участі освітніх закладів, які

представляють національні меншини, в навчальному процесі, а також у процесі розроблення навчального плану стосовно меншин.

Державні та приватні освітні заклади

Стаття 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права стосується права меншин на спілкування своєю мовою в громаді разом з іншими представниками їхньої групи. Стаття 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права гарантує право батьків вибирати для своїх дітей інші школи, крім тих, що створені державною владою. Також гарантується право окремих осіб та органів створювати альтернативні освітні заклади і здійснювати управління ними за умови, що вони відповідають мінімальним навчальним нормам, встановленим державою. У статті 13 Рамкової конвенції про захист національних меншин йдеться про право меншин створювати свої власні освітні заклади і здійснювати управління ними, хоча на державу не покладено обов'язку щодо фінансування цих закладів. Пункт 32 Копенгагенського Документа не покладає на державу обов'язку фінансувати ці освітні заклади, проте передбачає, що ці заклади "...можуть звертатися по державну допомогу згідно з національним законодавством".

Право національних меншин створювати свої власні заклади, в тому числі освітні, та управляти їхньою діяльністю добре обґрунтоване в міжнародному праві і має бути визнане. Хоча держава має право здійснювати нагляд за цим процесом з адміністративної точки зору та відповідно до свого власного законодавства, вона не повинна перешкоджати здійсненню цього права через накладення невиправданих адміністративних вимог, які можуть призвести до того, що створення власних навчальних закладів стане, зрештою, неможливим для національних меншин.

Хоча й не існує формального обов'язку для держав фінансувати приватні заклади, цим закладам не слід перешкоджати у пошукові ресурсів з усіх внутрішньодержавних та міжнародних джерел.

Освіта меншин на початковому та середньому рівнях

Міжнародно-правові акти, що стосуються освіти мовою меншин, проголошують, що меншини не тільки мають право на підтримку своєї національної самобутності шляхом спілкування рідною мовою, а й мають право інтегруватися в більш широке суспільство держави і брати участь у житті цього суспільства, вивчаючи державну мову.

З огляду на викладене вище, досягнення багатомовності національними меншинами держав ОБСЄ вбачається як найефективніший шлях, що збігається із цілями міжнародно-правових актів щодо захисту національних меншин та щодо їх інтеграції. Рекомендації щодо початкової та середньої шкільної освіти мають на меті слугувати своєрідним керівництвом до

дії у політиці розвитку освіти мовою національної меншини та у забезпеченні програм у цій сфері.

Запропонований підхід рекомендований дослідженнями в галузі освіти і містить у собі реалістичне тлумачення відповідних міжнародних норм.

Ефективність застосування цього підходу залежить від багатьох чинників. Насамперед існує певна межа, до якої за цього підходу рідна мова слабкішої меншини посилюється шляхом використання цієї мови як засобу викладання. Іншим фактором є той ступінь, до якого двомовні вчителі залучаються до процесу загалом.

Іще одним чинником, який ми також повинні взяти до уваги, є те, в якому обсязі обидві мови – мова меншини та державна мова – викладаються як навчальні предмети протягом усіх дванадцяти років навчання у школі, та, нарешті, ступінь оптимального застосування обох мов як засобу навчання на різних етапах освіти дитини.

Цей підхід має на меті створення середовища, необхідного для процвітання мови слабкішої меншини. Цей спосіб створює контраст на тлі інших способів, метою яких є вивчення мови національної меншини чи навіть надання мінімальної можливості викладання мовою національної меншини лише з огляду на те, щоб полегшити раніше перейти до викладання виключно державною мовою.

Підходи типу "занурення", згідно з якими викладання ведеться виключно державною мовою, за якого діти з національних меншин повністю інтегровані у класи з дітьми більшості населення, не відповідають міжнародним нормам. Це такою самою мірою стосується й сегрегованих шкіл, в яких уся навчальна програма викладається виключно із застосуванням рідної мови національної меншини протягом усього навчального процесу і там, де мова більшості взагалі не викладається або викладається лише в мінімальному обсязі.

Освіта меншин у професійних школах

Право особи, що належить до національної меншини, вивчати свою рідну мову чи здобувати освіту рідною мовою, як це сформульовано у пункті 34 Копенгагенського Документа, має означати право здобувати професійну освіту рідною мовою з певних предметів. У дусі рівноправності та відсутності дискримінації держави ОБСЄ повинні забезпечити вільний доступ до такого навчання за наявності бажання навчатися мовою меншини та якщо це виправдано кількісними показниками.

З іншого боку, здатність держави планувати і контролювати свою економічну та освітню політику не повинна обмежуватися. Уміння випускників професійних шкіл, викладання в яких велося рідною мовою меншини, також працювати професійно, використовуючи державну мову, має стати перевагою. Це надало б випускникам можливість працювати як у своєму регіоні, де зосереджена національна меншина, так і в будь-якому

іншому місці в державі. Під час переходу до ринкової економіки, що передбачає вільний рух товарів, послуг і праці, таке обмеження може ускладнювати створення державою можливостей для працевлаштування та загального економічного розвитку. Саме тому спеціальна професійна підготовка рідною мовою національних меншин має також гарантувати зацікавленим у цьому студентам можливість проходження відповідного курсу навчання державною мовою.

Освіта меншин на вищому рівні

Як і в попередньому випадку, з права вивчати рідну мову чи навчатися рідною мовою, як це сформульовано у пункті 34 Копенгагенського Документа, може випливати право національних меншин на здобуття вищої освіти рідною мовою. У такому випадку знову слід враховувати принципи рівного доступу та відсутності дискримінації, а також потреби громади і звичайного кількісного складу, що виправдовує таку політику. У разі відсутності урядового фінансування не слід обмежувати свободу меншин створювати свої власні заклади вищої освіти.

Пункт 33 Копенгагенського Документа наголошує на важливості того, щоб держава не лише захищала самобутність меншин, а й сприяла її розвиткові. З огляду на викладене вище державам слід розглядати можливості впровадження вищої освіти мовою меншини там, де існує потреба в цьому і де це виправдано кількісним складом меншини. У цьому контексті вищу освіту рідною мовою не слід обмежувати лише підготовкою вчителів.

Встановивши це, слід враховувати фінансові обмеження, які особливо гостро постають перед державами, що перебувають на етапі переходу до ринкової економіки. Забезпечення вищої та середньої спеціальної освіти мовою меншини – не те саме, що створення паралельних інфраструктур. Крім того, запровадження паралельних освітніх закладів на університетському рівні могло б спричинитися до ізоляції меншини від більшості. Стаття 26 Загальної декларації прав людини наголошує, що метою освіти є сприяння розумінню, толерантності та дружбі між націями, расовими та релігійними групами. У такому дусі та з урахуванням прагнення до інтеграції інтелектуальний і культурний розвиток меншин і більшості не повинен відбуватися нарізно.

Розроблення навчальних планів

З кінця другої світової війни дедалі більше міжнародно-правових актів зосереджують увагу на завданнях освіти. Згідно з цими документами до освіти ставиться вимога не лише забезпечувати суто академічну чи технічну підготовку, а й прищеплювати такі цінності, як терпимість, плюралізм, антирасизм і гармонія в міжнародних відносинах та у відносинах між громадами. Такі вимоги покладають особливий тягар відповідальності на ті держави, що мають національні меншини в межах своїх кордонів. У цих державах вирішення проблем міжгрупового/міжетнічного співіснування та

гармонії є надзвичайно важливим для внутрішньої стабільності. Таке співіснування і гармонія є також важливими чинниками у збереженні миру та безпеки на регіональному рівні.

Стаття 4 Декларації ООН щодо прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин, вимагає від держав "заохочувати до вивчення історії, традицій, мови та культури меншин у межах території цих держав". Стаття 12 Рамкової конвенції про захист національних меншин вимагає від держав "плекати вивчення культури, історії, мови та релігії їх національних меншин".

Пункт 34 Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ посилається на вимогу, згідно з якою у шкільних програмах держави "мають також враховувати історію і культуру національних меншин".

Ці вимоги покладають на держави обов'язок знайти місце в шкільних програмах для викладання історії та традицій різних національних меншин, що проживають у межах кордонів цих держав. Це може бути досягнуто в односторонньому порядку державною владою без належного врахування участі заінтересованих меншин. Проте такий підхід недоцільний і може бути навіть шкідливим.

Стаття 15 Рамкової конвенції про захист національних меншин, пункт 30 Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ та стаття 3 Декларації ООН щодо прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних і мовних меншин, наголошують на необхідності участі національних меншин у процесі прийняття рішень, особливо у випадках, коли питання, що розглядаються, безпосередньо стосуються цих меншин.

Тому поява центрів розроблення навчальних програм щодо освіти мовами меншин таким чином сприятиме цьому подвійному процесові та забезпечуватиме його якість і професіоналізм.

Прикінцеві зауваження

Питання прав меншин на освіту є болючою проблемою для багатьох держав – учасниць ОБСЄ. Разом з тим навчальний процес має потенційні можливості дієво полегшувати і поглиблювати обопільну повагу і взаєморозуміння між різними громадами в межах держав-учасниць.

З огляду на делікатну природу цієї проблеми нині, а також враховуючи дещо туманний і загальний характер норм, що містяться в різних міжнародно-правових актах щодо прав людини, розроблення низки рекомендацій може сприяти кращому розумінню проблем, пов'язаних із правами меншин на освіту, та підходу до їх вирішення. Гаазькі рекомендації не претендують на всебічність і вичерпність. Вони розраховані на те, щоб слугувати загальною основою для формування державами політики в галузі освіти меншин.

Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка

Лютий 1998 року

Використання імен та найменувань

1. Особи, які належать до національних меншин, мають право користуватися особистими іменами і прізвищами рідною мовою відповідно до своїх традицій та лінгвістичної системи. Такі імена і прізвища мають офіційно визнаватися і використовуватися органами державної влади.

2. Таке саме право щодо використання найменувань рідною мовою належить суб'єктам права, - таким як культурні асоціації та підприємства, засновані особами, які належать до національних меншин.

3. У регіонах, де значну частину населення складають особи, які належать до національної меншини, органи державної влади - виходячи із наявності достатньої потреби, - забезпечують право на використання місцевих назв, найменувань вулиць та інших топографічних знаків громадського призначення, виконуючи їх додатково мовою національної меншини.

Віросповідання

4. Сповідуючи релігію або займаючись релігійною діяльністю одноособово чи спільно з іншими людьми, кожна особа має право використовувати мову (мови) на свій вибір.

5. При виконанні релігійних церемоній, а також актів цивільного стану, що мають юридичну силу у відповідній державі, держава може вимагати виконання відповідних документів додатково офіційною мовою (мовами) цієї держави. Держава має право вимагати від релігійних установ ведення запису актів цивільного стану додатково офіційною мовою (мовами) даної держави.

Громадські об'єднання та неурядові організації

6. Усі громадяни, включаючи тих, що належать до національних меншин, мають право засновувати свої неурядові організації, об'єднання та установи і управляти їхньою діяльністю. Ці суб'єкти права можуть використовувати мову (мови) на власний вибір. Держава не має права дискримінувати таких суб'єктів за мовною ознакою, а також незаконно обмежувати їхнє право на пошук державних, міжнародних або приватних джерел фінансування.

7. Якщо держава активно підтримує заходи, зокрема в соціальній, культурній і спортивній сферах, рівна частка сукупних ресурсів, що виділяються державою на ці заходи, має бути спрямована на підтримку подібної діяльності, якою займаються представники національних меншин.

Державна фінансова підтримка заходів, які проводяться у таких сферах мовою (мовами) національних меншин, має надаватися без будь-якої дискримінації.

Засоби масової інформації

8. Особи, які належать до національних меншин, мають право засновувати і використовувати власні засоби масової інформації мовами своїх національних меншин. Державне регулювання щодо засобів теле- і радіомовлення має ґрунтуватися на об'єктивних і недискримінаційних засадах і не може використовуватися з метою обмеження прав меншин.

9. Особи, які належать до національних меншин, повинні мати доступ до електронних засобів мовлення, що фондуються із суспільних джерел фінансування, для передач мовами своїх меншин. На національному, регіональному та місцевому рівнях обсяг та якість часу, що надається для теле- і радіомовлення мовою даної національної меншини, має відповідати розмірові її частки у складі населення та концентрації цієї національної меншини, а також обумовлюватися її конкретним становищем і потребами.

10. Незалежний характер передач державних і приватних засобів масової інформації мовою (мовами) національних меншин має забезпечуватися відповідними гарантіями. Редакційні колегії державних засобів масової інформації, які здійснюють нагляд за змістом та орієнтацією передач, повинні бути незалежними і мати у своєму складі представників національних меншин, які мають незалежний статус.

11. Доступ до іноземних засобів масової інформації не може бути обмежений неправомірно. Такий доступ не повинен виправдовувати скорочення часу для теле- і радіомовлення, наданого для меншини в засобах масової інформації, що фінансуються за рахунок державних фондів, у країні, де проживає зазначена меншина.

Економічне життя

12. Усі громадяни, включаючи тих, що належать до національних меншин, мають право управляти приватними підприємствами мовою (мовами) на власний вибір. Держава може зажадати додаткового використання офіційної мови (мов) лише в тих випадках, коли законний публічний інтерес є очевидним, наприклад, коли йдеться про забезпечення захисту працівників чи споживачів або у відносинах між підприємством і державною владою.

Адміністративні органи і здійснення громадських функцій

13. Якщо у регіонах чи місцевостях проживає значна кількість осіб, які належать до національної меншини, то на їхнє бажання їм має бути

надано право отримувати цивільно-правові документи та посвідки, виконані регіональними та/або місцевими органами державної влади як офіційною мовою (мовами) даної держави, так і мовою цієї національної меншини. Крім того, регіональні та/або місцеві органи державної влади мають додатково вести відповідні цивільні реєстри мовою національної меншини.

14. Особи, які належать до національних меншин, повинні мати належні можливості використовувати свою мову у відносинах з адміністративними органами, особливо в регіонах та місцевостях, де ці особи висловлюють таке бажання і де вони складають значну частину населення. Водночас, адміністративні органи повинні забезпечити, де це можливо, здійснення громадських функцій додатково мовою національної меншини. З цією метою вони здійснюють відповідну кадрову політику та/або затверджують необхідні навчальні програми.

15. У регіонах чи місцевостях, де проживає значна кількість осіб, які належать до національної меншини, держава вживає заходів, які спрямовані на те, щоб обрані члени регіональних чи місцевих органів державної влади у своїй діяльності могли також використовувати мову даної національної меншини.

Незалежні національні інституції

16. Держави, де проживають особи, які належать до національних меншин, повинні забезпечити такий стан справ, щоб, крім можливості звернення до відповідних судових установ, ці особи - у випадках, коли, на їхню думку, порушуються їхні мовні права, - мали доступ до незалежних національних інституцій, таких як інститут омбудсмена або комісії з прав людини.

Судові органи

17. Усі громадяни, включаючи представників національних меншин, мають право бути негайно поінформованими зрозумілою для них мовою про причину їх арешту та/або тримання під вартою, про характер і причину будь-якого обвинувачення проти них, а також право захищати себе своєю мовою і, в разі необхідності, отримувати безоплатну допомогу перекладача до та під час розгляду справи, а також упродовж апеляційного провадження.

У регіонах чи місцевостях, де значну частину населення складають особи, які особи, на їхнє бажання, повинні мати право висловлюватися під час судового розгляду рідною мовою, а в разі необхідності отримувати безоплатну допомогу усного та/або письмового перекладача.

18. У регіонах чи місцевостях, де проживає значна кількість осіб, які належать до національної меншини, держави повинні належним чином розглянути можливість здійснення всіх судових проваджень стосовно та-

ких осіб мовою даної національної меншини, якщо з боку меншини було висловлено таке побажання.

Позбавлення волі

19. Начальник пенітенціарного закладу та інші працівники цього закладу повинні вміти розмовляти мовою (мовами), якою спілкується більшість в'язнів, або мовою, зрозумілою для більшості з них. З цією метою мають бути запроваджені відповідні програми комплектування працівників та/або їх навчання.

20. Затримані особи, які належать до національних меншин, повинні мати право використовувати мову на свій вибір при спілкуванні з особами, що перебувають під вартою, та іншими особами. Повноважні органи вживають усіх можливих заходів, щоб надати в'язням можливість спілкуватися рідною мовою як у розмовах, так і при особистому листуванні - в рамках обмежень, передбачених законом. У зв'язку з цим затримані або ув'язнені особи повинні, як правило, триматися в місцях затримання чи ув'язнення, що знаходяться поблизу місця їхнього проживання.

Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті

Вересень 1999 р.

I. Загальні принципи

Ефективна участь національних меншин в суспільно-політичному житті є однією з найважливіших складових мирного демократичного суспільства. Накопичений у Європі і за її межами досвід показує, що для стимулювання такої участі державам нерідко доводиться створювати спеціальні механізми, що забезпечують інтереси національних меншин. Мета цих рекомендацій - полегшити інтеграцію меншин в загальнодержавне життя, дозволяючи їм при цьому зберегти свою самобутність і свої особливості, сприяючи тим самим належному управлінню і забезпеченню цілісності держави.

Дані Рекомендації спираються на основні принципи і норми міжнародного права, такі, як повага людської гідності, рівність прав і недискримінація, у їхньому застосуванні до права національних меншин на участь в суспільно-політичному житті та до інших політичних прав. Обов'язок держав - шанувати міжнародно визнані права людини і верховенство закону, що забезпечують всебічний розвиток громадянського суспільства в обстановці толерантності, миру і процвітання.

У разі створення спеціальних інститутів, що забезпечують ефективну участь меншин в суспільно-політичному житті - що може передбачати здійснення такими інститутами владних функцій або повноважень - ці інститути повинні поважати права осіб, яких стосується їхня діяльність.

Крім належності до національної меншини, в розпорядженні індивідуума є й інші форми самоідентифікації. Рішення про належність або неналежність тієї чи іншої особи до меншості або більшості приймає дана особа самостійно і воно не може бути продиктоване ззовні. При цьому такий вибір або відмова від такого вибору не повинні призводити до будь-якого обмеження інтересів даної особи.

При формуванні інститутів і процедур згідно з цими Рекомендаціями варто приділяти увагу не тільки змісту, а й формі цього процесу. Для зберігання атмосфери довіри процес консультацій між державною владою і меншинами має бути відкритим для широкої участі, прозорим і повинен базуватися на принципі підзвітності. Держава повинна заохочувати сприяння міжкультурному взаєморозумінню з боку суспільних засобів масової інформації й висвітлення ними проблем меншин.

II. Участь у прийнятті рішень

А) Механізми на рівні центрального уряду

Держави повинні надавати меншинам доступ до реальних важелів впливу на рівні центрального уряду - при необхідності шляхом створення для цього спеціальних механізмів. Залежно від обставин ці механізми можуть включати:

спеціальні форми представництва національних меншин, наприклад, резервування за ними визначеного числа місць в одній або в обох палатах парламенту чи в парламентських комітетах, а також інші форми гарантованої участі в законодавчому процесі;

офіційні або неофіційні домовленості про закріплення за представниками національних меншин посад у кабінеті міністрів, місць у верховному або конституційному суді або в судах нижчих інстанцій, а також у призначуваних дорадчих органах або інших органах високого рівня;

механізми в рамках відповідних міністерств, що забезпечують врахування інтересів меншин, наприклад, шляхом призначення співробітників у справах меншин або видання постійно чинних інструкцій;

спеціальні заходи для залучення представників меншин до роботи в державних органах, а також надання послуг в громадських закладах мовою національної меншини.

В) Вибори

Досвід, накопичений у Європі і за її межами, свідчить про важливу роль виборчого процесу в створенні умов для участі меншин у політичному житті. Держави повинні гарантувати право осіб, що належать до національних меншин, на участь у державних справах, включаючи право голосу і право балотуватися на виборчі посади на недискримінаційній основі.

Формування і діяльність політичних партій повинні регламентуватися відповідно до міжнародно-правового принципу свободи асоціацій. Цей принцип включає свободу створення політичних партій, що об’єднують громадян за ознаками належності до тієї чи іншої громади, так само як і партій, що не виражають інтересів тільки якоїсь однієї окремо взятої громади.

Виборча система повинна створювати умови для представленості меншин і реалізації ними свого впливу.

У випадках компактного проживання меншин їхнє достатнє представництво може бути забезпечене шляхом створення одномандатних округів.

Представленості меншин можуть сприяти пропорційні виборчі системи, при яких відведена тій чи іншій партії частка місць у законодавчих зборах залежить від частки голосів, отриманих нею на загальнонаціональних виборах.

Сприяти представленості меншин і розширенню співробітництва між громадами можуть деякі види преференційного голосування, за яких виборці розташовують кандидатів у порядку своєї переваги.

Розширити участь національних меншин у керуванні країною можна шляхом зниження процентного бар'єра для проходження в парламент.

Межі виборчих округів мають визначатися так, щоб це відповідало інтересам справедливого представництва національних меншин.

C) Механізми регіонального і місцевого рівня

Державам слід вживати заходів з розширення участі національних меншин в суспільно-політичному житті на регіональному і місцевому рівнях, подібні до тих, про які вже йшлося стосовно центральної влади (пункти 6-10). Слід забезпечувати, щоб структура регіональних і місцевих органів управління і процедури прийняття ними рішень були прозорими і доступними для населення і полегшували, таким чином, участь меншин.

D) Дорадчі і консультативні органи

Державам слід в рамках відповідних інституційних структур створювати консультативні або дорадчі органи, що спроможні бути каналами для діалогу між державною владою і національними меншинами. Ці органи можуть мати спеціалізовані комітети по таких питаннях, як забезпечення житлом, земельний фонд, освіта, мова і культура. Членський склад цих органів повинен відповідати їхньому призначенню і сприяти більш ефективному вираженню і забезпеченню інтересів меншин.

Зазначені органи повинні мати можливість ставити питання перед керівництвом, готувати рекомендації, відпрацьовувати законодавчі й інші пропозиції, стежити за розвитком ситуації і подавати коментар до рішень уряду, що готуються, які можуть прямо чи непрямо відбитися на становищі меншин. Державна влада повинна регулярно консультуватися з цими органами щодо законодавчих і адміністративних заходів в інтересах вирішення актуальних для меншин питань і зміцнення довіри. Ефективне функціонування цих органів потребуватиме забезпечення їх достатніми ресурсами.

III. Самоврядування

Для дієвої участі меншин в суспільно-політичному житті можуть знадобитися механізми нетериторіального чи територіального самоврядування - окремо або в поєднанні. На потреби, пов'язані з такими механізмами, державам слід виділяти достатні ресурси.

Обов'язковою передумовою успішного функціонування вищезгаданих механізмів є визнання, як державною владою, так і меншинами, необхідності єдиних, централізованих рішень у деяких сферах державного управління, рівно як і переваг збереження різноманіття в інших сферах.

Функції, що звичайно відносяться до компетенції центральних органів влади, включають оборону, зовнішні відносини, імміграційний та митний режим, макроекономічну і кредитно-грошову політику.

Інші функції, включно з перерахованими нижче, можуть здійснюватися меншинами або територіальними органами управління самостійно або спільно із центральною владою.

Розподіл функцій може бути асиметричним, в залежності від розходжень у становищі меншин в межах однієї держави.

Інститути самоврядування, територіального чи нетериторіального, повинні ґрунтуватися на демократичних принципах, щоб на ділі виражати думку відповідних груп населення.

А) Нетериторіальні механізми

Нетериторіальні форми самоврядування є корисним засобом збереження і розвитку самобутності і культури національних меншин.

Питання, що можуть найефективніше вирішуватися за допомогою таких механізмів, відносяться до сфери освіти, культури, використання мов меншин, релігії та інших сфер, найбільш важливих для самобутності і способу життя, притаманних національним меншинам.

Особи та групи мають право на власний розсуд користуватися своїми іменами і назвами мовою меншини, а також право на визнання цих імен і назв офіційними органами.

З урахуванням того, що відповідальність за встановлення стандартів у сфері освіти покладена на органи державної влади, організації меншин можуть визначати зміст навчальних програм для викладання мов відповідних меншин, їхньої культури або того й іншого.

Меншини можуть вибирати і використовувати власну символіку й інші форми культурного самовираження.

В) Територіальні механізми

В усіх демократичних суспільствах є механізми державного керування різних територіальних рівнів. Накопичений у Європі і за її межами досвід указує на доцільність передачі деяких повноважень законодавчої і виконавчої влади з центрального рівня на регіональний, що не повинно обмежуватися простою децентралізацією державного апарату і розосередженням його функцій по регіональним або місцевим підрозділам. У світлі принципу субсидіарності державам слід в позитивному ключі розглядати можливість такого територіального делегування повноважень, включаючи конкретні функції самоврядування, особливо у випадках, коли це розширювало б можливості меншин у самостійному вирішенні питань, що їх стосуються.

Відповідні органи місцевої, регіональної або автономної адміністрації, сформовані з урахуванням історичної і територіальної специфіки конк-

ретних національних меншин, можуть в інтересах більш ефективного реагування на проблеми цих меншин приймати на себе цілий ряд функцій.

Функції, що відносяться в основному або значною мірою до компетенції таких органів і у виконанні яких ними накопичений успішний досвід, поширюються на освіту, культуру, використання мов меншин, охорону навколишнього середовища, місцеве планування, освоєння природних ресурсів, економічний розвиток, правоохоронну діяльність на місцях, а також забезпечення житлом, охорона здоров'я й інші види соціального обслуговування.

Функції, що спільно здійснюються центральною і регіональною владою, стосуються оподатковування, правосуддя, розвитку туризму і транспорту.

Місцеві, регіональні й автономні органи влади повинні поважати і забезпечувати права всіх осіб, включаючи права будь-яких меншин, що мешкають на підвідомчій їм території.

IV. Гарантії

A) Конституційні і правові гарантії

Механізми самоврядування повинні визначатися законом, і порядок їхнього перегляду повинен, як правило, відрізнятися від використовуваного по відношенню до звичайного законодавства. Механізми, що заохочують участь меншин у прийнятті рішень, можуть визначатися в законодавчому порядку або іншими відповідними способами.

Прийняття або перегляд механізмів, що закріплюються положеннями конституції, звичайно обумовлюється вимогою більш високого ступеня згоди серед законодавців чи електорату, ніж в інших випадках.

Зміна механізмів самоврядування, заснованих у законодавчому порядку, часто потребує затвердження кваліфікованою більшістю голосів у законодавчих зборах, органах самоврядування або органах, що представляють національні меншини, або тих і інших.

Періодичний розгляд дії механізмів самоврядування і механізмів участі меншин у прийнятті рішень нерідко дає цінну можливість з'ясувати, чи потребують ці механізми перегляду у світлі накопиченого досвіду й обставин, що змінилися.

Може бути розглянуте питання про використання тимчасових або поетапних механізмів, що дозволяють випробовувати і розвивати нові форми участі меншин. Такі механізми можуть створюватися в законодавчому або в неформальному порядку на конкретний термін, який у залежності від досягнутих успіхів може продовжуватися, переглядатися або скорочуватися.

B) Правовий захист

Для ефективної участі національних меншин в суспільно-політичному житті необхідні налагоджені канали консультацій із запобі-

гання конфліктів та розв'язання суперечок, а також можливість застосування, у разі потреби, разових або альтернативних механізмів. До відповідних методів відносяться:

розв'язання конфліктів у судовому порядку, зокрема шляхом оскарження законодавчих або адміністративних рішень у судових інстанціях, що вимагає наявності в державі незалежних, доступних для населення і неупереджених судових органів та поваги їхніх рішень;

додаткові механізми вирішення суперечок, такі, як переговори, встановлення фактів, посередництво, арбітраж, омбудсмен у справах національних меншин, а також спеціальні комісії, спроможні виконувати задачі прийому та розгляду скарг з питань державного управління.

Розділ II
Українське законодавство та локальні нормативно-правові акти

Конституція України (витяг)

прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року

Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей,

виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,

дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу,

усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями,

керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням,

приймає цю Конституцію - Основний Закон України. (…)

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави. (…)

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей,

та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. (…)

Стаття 53. (...)

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. (…)

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;

3) права корінних народів і національних меншин;

4) порядок застосування мов. (…)

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують: (…)

3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку. (…)

Рішення Конституційного Суду України у справі про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) (витяг)

м. Київ, 14 грудня 1999 року Справа N 1-6/99

Конституційний Суд України вирішив:

1. Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким "державною мовою в Україні є українська мова", треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

2. Виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова.

У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР»

від 28 жовтня 1989 року N 8312-11 зі змінами і доповненнями

Українська РСР визнає життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов і беззастережно гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів.

Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу.

Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвиткові духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Виховувати у громадян, незалежно від їхньої національної належності, розуміння соціального призначення української мови як державної в Українській РСР, а російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР - обов'язок державних, партійних, громадських органів та засобів масової інформації республіки. Вибір мови міжособового спілкування громадян Української РСР є невід'ємним правом самих громадян.

I. Загальні положення

Стаття 1. Завдання законодавства про мови в Українській РСР

Законодавство Української РСР про мови має своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання української та інших мов, якими користується населення республіки, в державному, економічному, політичному і громадському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови, дальшого зміцнення дружби і співробітництва народів Союзу РСР.

Стаття 2. Державна мова Української РСР

Відповідно до Конституції Української РСР (888-09, 254к/96-ВР) державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.

Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Республіканські і місцеві державні, партійні, громадські органи, підприємства, установи і організації створюють всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею.

Стаття 3. Мови інших національностей в Українській РСР

Українська РСР створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в республіці.

В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей (міста, райони, сільські і селищні Ради, сільські населені пункти, їх сукупність), можуть використовуватись поряд з українською і їхні національні мови.

У разі, коли громадяни іншої національності, що становлять більшість населення зазначених адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, не володіють в належному обсязі національною мовою або коли в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів компактно проживає кілька національностей, жодна з яких не становить більшості населення даної місцевості, в роботі названих органів і організацій може використовуватись українська мова або мова, прийнята для всього населення.

Стаття 4. Мови міжнаціонального спілкування

Мовами міжнаціонального спілкування в Українській РСР є українська, російська та інші мови.

Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР.

Стаття 5. Право громадян користуватися будь-якою мовою

Громадянам Української РСР гарантується право користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою.

Громадянин вправі звертатися до державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій українською чи іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятою для сторін.

Відмова службової особи прийняти і розглянути звернення громадянина з посиланням на незнання мови його звернення тягне за собою відповідальність за чинним законодавством.

Рішення по суті звернення оформляється українською мовою чи іншою мовою роботи органу або організації, до якої звернувся громадянин. За бажанням громадянина таке рішення може бути видане йому в перекладі російською мовою.

Стаття 6. Обов’язок службових осіб володіти мовами роботи органів і організацій

Службові особи державних, партійних, громадських органів, установ і організацій повинні володіти українською і російською мовами, а в

разі необхідності - і іншою національною мовою в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків.

Незнання громадянином української або російської мови не є підставою для відмови йому у прийнятті на роботу. Після прийняття на роботу службова особа повинна оволодіти мовою роботи органу чи організації в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків.

Стаття 7. Охорона фондів і пам'яток мови

Українська РСР забезпечує примноження і збереженість фондів і пам'яток української мови, інших національних мов в науково-дослідних установах, архівах, бібліотеках, музеях, а також їхню охорону та використання.

(Стаття 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 594-IV (594-15) від 06.03.2003)

Стаття 8. Захист мов

Будь-які привілеї чи обмеження прав особи за мовною ознакою, мовна дискримінація неприпустимі.

Публічне приниження чи зневажання, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Стаття 9. Організація і контроль за виконанням Закону про мови в Українській РСР

Організація виконання Закону Української РСР про мови в Українській РСР покладається на Раду Міністрів Української РСР.

Контроль за виконанням цього Закону покладається на Ради народних депутатів Української РСР.

II. Мова державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій

Стаття 10. Мова актів органів державної влади та управління

Акти найвищих органів державної влади та управління Української РСР приймаються українською мовою і публікуються українською і російською мовами.

Акти республіканських міністерств і відомств, місцевих органів державної влади та управління Української РСР приймаються і публікуються українською мовою, а в разі необхідності - публікуються і іншою національною мовою.

Написи на печатках, штампах, штемпелях, офіційних бланках державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Українській РСР виконуються українською мовою або українською і російською мовами.

Стаття 11. Мова роботи, діловодства і документації

В Українській РСР мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою роботи, діловодства і документації поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, - мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Стаття 12. Мова взаємовідносин республіканських і місцевих органів з союзними органами та органами інших республік

Мовою взаємовідносин республіканських і місцевих державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій з союзними органами є російська мова.

Мовою взаємовідносин зазначених органів, підприємств, установ і організацій з органами, підприємствами, установами і організаціями інших союзних республік є російська мова або мова, прийнятна для сторін.

Стаття 13. Мова технічної і проектної документації

Технічна і проектна документація в Українській РСР виготовляється українською або російською мовою.

Стаття 14. Мова документів, які посвідчують статус громадянина Української РСР

Офіційні документи, які посвідчують статус громадянина, - паспорт, трудова книжка, документи про освіту, свідоцтво про народження, про одруження, а також документи про смерть особи виконуються українською і російською мовами.

Стаття 15. Мова з'їздів, конференцій та інших форумів

Мовою з'їздів, сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Українській РСР є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань органів і організацій поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, - мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Мовою міжреспубліканських, всесоюзних та міжнародних форумів, що відбуваються на території Української РСР, є мова, визначена учасниками форуму.

Учасникам місцевих, республіканських, міжреспубліканських, всесоюзних з'їздів, конференцій, нарад, інших зібрань органів і організацій

гарантується право вибору мови виступу із забезпеченням перекладу на мову роботи відповідного форуму.

Стаття 16. Мова документів про вибори народних депутатів

Документація про вибори народних депутатів місцевих, республіканських і союзних органів державної влади оформляється українською мовою.

Документація про вибори народних депутатів СРСР подається до Центральної виборчої комісії російською мовою.

Виборчі бюлетені друкуються українською мовою або іншою мовою, прийнятою в діловодстві відповідної Ради народних депутатів.

Стаття 17. Мова у сфері обслуговування

В Українській РСР у всіх сферах обслуговування громадян вживається українська або інша мова, прийнятна для сторін.

Стаття 18. Мова судочинства

Судочинство в Українській РСР здійснюється українською мовою.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, судочинство може здійснюватись національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, - мовою, прийнятною для населення даної місцевості.

При розгляді в судах кримінальних і цивільних справ особам, які беруть участь у справі і не володіють мовою судочинства, забезпечується право ознайомлення з матеріалами справи, участь у судових діях через перекладача, право виступати в суді рідною мовою.

Слідчі і судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, на їхню вимогу, в перекладі рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

Стаття 19. Мова провадження у справах про адміністративні правопорушення

Провадження у справах про адміністративні правопорушення в Українській РСР здійснюється українською мовою.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, - мовою, прийнятною для населення даної місцевості.

Якщо особа, що притягається до адміністративної відповідальності, не володіє мовою, якою здійснюється провадження, вона може виступати рідною мовою і користуватись допомогою перекладача.

Стаття 20. Мова нотаріального діловодства

Нотаріальне діловодство в державних нотаріальних конторах і виконавчих комітетах міських, селищних і сільських Рад народних депутатів ведеться тією мовою, якою в даній місцевості здійснюється судочинство.

Якщо особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути складені також в перекладі (переклад здійснюється в установленому законом порядку) російською чи іншою мовою.

Стаття 21. Мова арбітражного провадження

Арбітражне провадження у справах з участю сторін, які знаходяться на території Української РСР, здійснюється українською мовою.

Арбітражне провадження у справах, в яких бере участь сторона, що знаходиться на території іншої союзної республіки, здійснюється російською мовою.

Матеріали справи, оформлені українською мовою, в Державний арбітраж СРСР або державний арбітраж іншої союзної республіки надсилаються в перекладі російською мовою.

Стаття 22. Мова прокурорського нагляду

Акти прокурорського нагляду в Українській РСР складаються українською мовою. Цією ж мовою у зв'язку із здійсненням прокурорського нагляду ведеться листування з державними, кооперативними та громадськими підприємствами, установами і організаціями, розташованими на території Української РСР.

Мовою зносин органів Прокуратури Української РСР з Прокуратурою СРСР та іншими союзними органами, з органами прокурорського нагляду інших союзних республік є російська мова.

Стаття 23. Мова юридичної допомоги

Юридична допомога громадянам і організаціям подається українською мовою або мовою, прийнятною для сторін.

Стаття 24. Мова міжнародних договорів та угод

Мовами двосторонніх міжнародних договорів Української РСР, а також угод громадських органів, підприємств, установ і організацій Української РСР з громадськими органами, підприємствами, установами та організаціями інших держав є українська мова та мова іншої сторони договору чи угоди.

III. Мова освіти, науки, інформатики і культури

Стаття 25. Мова виховання та одержання освіти

Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян Української РСР.

Українська РСР гарантує кожній дитині право на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами.

Стаття 26. Мова виховання в дитячих дошкільних установах

В Українській РСР виховання в дитячих дошкільних установах, в тому числі в дитячих будинках, ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись дитячі дошкільні установи, де виховання дітей ведеться їхньою національною або іншою мовою.

В дитячих дошкільних установах в разі необхідності можуть створюватись окремі групи, в яких виховання ведеться іншою мовою, ніж в установах в цілому.

Стаття 27. Мова навчання і виховання в загальноосвітніх школах

В Українській РСР навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись загальноосвітні школи, навчальна і виховна робота в яких ведеться їхньою національною або іншою мовою.

У випадках, передбачених у частині третій статті 3 цього Закону, можуть створюватись загальноосвітні школи, в яких навчальна і виховна робота ведеться мовою, спільно визначеною батьками школярів.

У загальноосвітніх школах можуть створюватись окремі класи, в яких навчальна і виховна робота ведеться відповідно українською мовою або мовою населення іншої національності.

Вивчення в усіх загальноосвітніх школах української і російської мов є обов'язковим.

Порядок вивчення української мови особами, які прибули з інших союзних республік, або їх звільнення від її вивчення визначається Міністерством народної освіти Української РСР.

Стаття 28. Мова навчання в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах

В Українській РСР навчальна і виховна робота в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах ведеться українською мовою, а у випадках, передбачених частинами другою і третьою статті 3 цього Закону, поряд з українською - і національною мовою більшості населення.

Для підготовки національних кадрів в цих закладах можуть створюватись групи з навчанням в них відповідною національною мовою.

В цих навчальних закладах можуть створюватись групи і з російською мовою навчання для громадян Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, для громадян з інших союзних республік та іноземних громадян, а

також у випадках, визначених відповідними органами державного управління. Цими ж органами визначаються й навчальні заклади з російською мовою навчання.

В усіх групах з російською мовою навчання та неукраїномовних навчальних закладах, незалежно від їхнього відомчого підпорядкування, забезпечується вивчення української мови.

Стаття 29. Вступні екзамени з мови

Абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів республіки, складають конкурсний вступний екзамен з української мови.

Абітурієнти - громадяни Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, а також абітурієнти з інших союзних республік при вступі до навчальних закладів в групи з українською мовою навчання складають заліковий вступний екзамен з української мови, а в групи з російською мовою навчання - конкурсний вступний екзамен з російської мови.

Абітурієнти, що вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, в яких здійснюється підготовка національних кадрів, складають конкурсний вступний екзамен з своєї національної мови.

Порядок складання вступних екзаменів в окремих вузах та порядок їх складання особами, які не атестовані з української мови, визначається Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти Української РСР.

Стаття 30. Мова у сфері науки

В Українській РСР результати науково-дослідних робіт оформляються українською або російською мовою.

Виконавці науково-дослідних робіт можуть вибирати мову публікацій наукових результатів.

В періодичних наукових виданнях, які публікуються українською мовою, виклад основних положень наукових результатів подається російською та іншими мовами. В періодичних наукових виданнях, які публікуються російською або іншою мовою, виклад основних положень наукових результатів подається українською мовою.

Стаття 31. Мова інформатики

В Українській РСР інформатика здійснюється на основі української та російської мов.

Комп’ютери, які використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв’язку, у сфері торгівлі, обліку, постачання, в закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами.

Стаття 32. Мова у сфері культури

Українська РСР гарантує функціонування української мови, а також інших національних мов у сфері культурного життя республіки.

З метою широкого ознайомлення громадян республіки з досягненнями культури інших народів СРСР, а також світової культури Українська РСР забезпечує переклади українською мовою та іншими національними мовами і видання художньої, політичної, наукової і іншої літератури, а також переклади українською мовою і публічну демонстрацію фільмів та інших аудіовізуальних творів.

Українська РСР забезпечує розвиток україномовного кіно і театрального мистецтва.

IV. Мова інформації та зв'язку

Стаття 33. Мова засобів масової інформації

В Українській РСР мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова.

Мовою офіційних засобів масової інформації можуть також бути мови інших національностей.

Стаття 34. Мова роботи пошти і телеграфу

Поштово-телеграфна кореспонденція від громадян, державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій для пересилання в межах республіки приймається українською або російською мовою.

Пошта і телеграф забезпечуються конвертами, листівками, бланками і т.ін., написи на яких виконані українською та російською мовами.

Стаття 35. Мова оголошень і повідомлень

Тексти офіційних оголошень, повідомлень, плакатів, афіш, реклами і т.ін. виконуються українською мовою. Поряд з текстом, викладеним українською мовою, може бути вміщено його переклад іншою мовою.

Стаття 36. Мова маркування товарів

Маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Українській РСР, виконуються українською мовою.

Маркування товарів для вивозу за межі Української РСР здійснюється українською або російською мовою.

Назви у знаках для товарів і послуг подаються українськими заявниками українською мовою, якщо товари реалізуються, а послуги надаються виключно на території України. (Частина третя статті 36 в редакції Закону N 75/95-ВР від 28.02.95)

V. Мова назв

Стаття 37. Мова назв державних, партійних і громадських органів і організацій

Офіційні назви державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій утворюються і подаються українською мовою. З правого боку (або внизу) ці назви можуть подаватися в перекладі іншою мовою.

Стаття 38. Мова топонімів і картографічних видань

В Українській РСР топоніми (назви населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, вулиць, майданів, річок і т.ін.) утворюються і подаються українською мовою. Топоніми можуть передаватись також національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості.

Відтворення українських топонімів іншими мовами здійснюється у транскрипції.

Топоніми з-поза меж Української РСР подаються українською мовою у транскрипції з мови оригіналу.

Картографічні видання, призначені для використання в Українській РСР, готуються і публікуються українською мовою.

Стаття 39. Мова власних імен

Громадяни Української РСР користуються правом іменуватись згідно з національними традиціями. Їхні імена передаються з національної мови українською мовою у транскрипції.

VI. Сприяння національно-культурному розвиткові українців, які проживають за межами Української РСР

Стаття 40. Сприяння національно-культурному розвиткові українців, які проживають за межами Української РСР

На основі угод з іншими союзними республіками Українська РСР сприяє національно-культурному розвиткові українців, які проживають в цих республіках.

Українська РСР подає згідно з нормами міжнародного права всебічну допомогу, за їх бажанням, освітнім школам, науковим установам, національно-культурним товариствам українців, громадянам українського походження, які проживають в зарубіжних країнах, у вивченні української мови та проведенні наукових досліджень з українознавства, сприяє навчанню громадян українського походження в навчальних закладах Української РСР.

Закон України «Про освіту»

від 23 травня 1991 № 1060-XII зі змінами та доповненнями

(витяг)

(…)

Стаття 3. Право громадян України на освіту

1. Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується: розгалуженою мережею навчальних закладів, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти; відкритим характером навчальних закладів, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина; різними формами навчання - очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем. (…)

Стаття 7. Мова освіти

Мова освіти визначається Конституцією України, Законом України "Про мови в Україні".(…)

Стаття 56. Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані: (…)

виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни; готувати учнів та студентів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами; іншим шкідливим звичкам.(…)

Декларація прав національностей України

від 1 листопада 1991 року N 1771-XII

Верховна Рада України,

виходячи з Декларації про державний суверенітет України, з Акта проголошення незалежності України;

керуючись Загальною Декларацією прав людини та ратифікованими Україною міжнародними пактами про права та свободи особистості;

прагнучи утвердження в незалежній, демократичній Україні священних принципів свободи, гуманізму, соціальної справедливості, рівноправності всіх етнічних груп народу України;

беручи до уваги, що на території України проживають громадяни понад 100 національностей, які разом з українцями становлять п'ятидесятидвохмільйонний народ України,

приймає цю Декларацію прав національностей України:

Стаття 1.

Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права.

Представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займають будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях.

Дискримінація за національною ознакою забороняється й карається законом.

Стаття 2.

Українська держава гарантує всім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур.

Стаття 3.

Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації.

Верховна Рада України тлумачить статтю 3 Закону «Про мови в Україні» таким чином, що в межах адміністративно-територіальних одиниць, де компактно проживає певна національність, може функціонувати її мова нарівні з державною мовою.

Українська держава забезпечує право своїм громадянам вільного користування російською мовою. В регіонах, де проживає компактно кілька національних

груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнятна для всього населення даної місцевості.

Стаття 4.

Усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів.

Стаття 5.

Пам'ятки історії та культури народів та національних груп на території України охороняються законом.

Стаття 6.

Українська держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Ці організації можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури, проводити в установленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій.

Стаття 7.

Національні культурні центри і товариства, представники національних меншин мають право на вільні контакти із своєю історичною батьківщиною.

Закон України
«Про національні меншини в Україні»
від 25 червня 1992 року N 2494-XII

Верховна Рада України, виходячи із життєвих інтересів української нації та всіх національностей в справі розбудови незалежної демократичної держави, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України, дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, приймає цей Закон з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток.

Стаття 1. Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення.

Усі громадяни України користуються захистом держави на рівних підставах.

При забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин, держава виходить з того, що вони є невід'ємною частиною загальновизнаних прав людини.

Стаття 2. Громадяни України всіх національностей зобов'язані дотримувати Конституції та законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати мови, культури, традиції, звичаї, релігійну самобутність українського народу та всіх національних меншин.

Стаття 3. До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою.

Стаття 4. Відносини, які виникають з приводу реалізації громадянами України прав і свобод, пов'язаних з їх належністю до національних меншин, регулюються Конституцією України, цим Законом, прийнятими на їх підставі іншими законодавчими актами, а також міжнародними договорами України.

Стаття 5. У Верховній Раді України, в разі необхідності - в місцевих Радах народних депутатів, діють постійні комісії з питань міжнаціональних відносин. В місцевих органах державної виконавчої влади можуть створюватися відповідні структурні підрозділи.

При місцевих Радах народних депутатів можуть утворюватися і функціонувати на громадських засадах дорадчі органи з представників національних меншин. Порядок формування цих органів визначається відповідними Радами народних депутатів.

Центральним органом державної виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин є Міністерство у справах національностей України. При Міністерстві функціонує як дорадчий орган Рада представників громадських об'єднань національних меншин України.

Стаття 6. Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Пам'ятки історії і культури національних меншин на території України охороняються законом.

Стаття 7. Держава вживає заходів для підготовки педагогічних, культурно-просвітницьких та інших національних кадрів через мережу навчальних закладів. Державні органи на основі міждержавних угод сприяють національним меншинам у підготовці спеціалістів в інших країнах.

Стаття 8. У роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина, може використовуватися її мова поряд з державною українською мовою.

Стаття 9. Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях.

Стаття 10. Держава гарантує національним меншинам право на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами та договорами України з іншими державами.

Стаття 11. Громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається.

Стаття 12. Кожний громадянин України має право на національні прізвище, ім'я та по батькові.

Громадяни мають право у встановленому порядку відновлювати свої національні прізвище, ім'я та по батькові.

Громадяни, в національній традиції яких немає звичаю зафіксовувати "по батькові", мають право записувати в паспорті лише ім'я та прізвище, а у свідоцтві про народження - ім'я батька і матері.

Стаття 13. Громадяни, які належать до національних меншин, вільні у виборі обсягу і форм здійснення прав, що надаються їм чинним законодавством, і реалізують їх особисто, а також через відповідні державні органи та створювані громадські об'єднання.

Участь або неучасть громадянина України, який належить до національної меншини, у громадському об'єднанні національної меншини не може служити підставою для обмеження його прав.

Стаття 14. Державні органи сприяють діяльності національних громадських об'єднань, які діють відповідно до чинного законодавства.

Національні громадські об'єднання мають право висувати своїх кандидатів у депутати на виборах органів державної влади відповідно до Конституції України (888-09), законів про вибори народних депутатів України і депутатів місцевих Рад народних депутатів.

Стаття 15. Громадяни, які належать до національних меншин, національні громадські об'єднання мають право у встановленому в Україні порядку вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України, одержувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних, духовних потреб, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій.

Стаття 16. У державному бюджеті України передбачаються спеціальні асигнування для розвитку національних меншин.

Стаття 17. Україна сприяє розвиткові міжнародного співробітництва у забезпеченні й захисті прав та Інтересів національних меншин, зокрема шляхом укладання й реалізації багатосторонніх і двосторонніх договорів у цій сфері.

Стаття 18. Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав і свобод громадян за національною ознакою забороняється й карається законом.

Стаття 19. Якщо міжнародним договором України встановлено інші положення, ніж ті, які містяться в законодавстві України про національні меншини, то застосовуються положення міжнародного договору.

Концепція державної мовної політики

Схвалено Указом Президента України
від 15 лютого 2010 року №161/2010

Мовна політика посідає чільне місце в системі державних пріоритетів, оскільки її стратегічним завданням є забезпечення неухильного додержання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України.

Концепція державної мовної політики (далі – Концепція) розроблена відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини в мовній сфері.

Сучасний стан мовної ситуації в Україні та визначення проблем, на розв'язання яких спрямована Концепція

Українська мова як засіб спілкування та інтелектуального виявлення особистості відображає самобутність багатомільйонного українського народу і є основою його духовності та історичної пам'яті. Згідно з частиною першою статті 10 Конституції України українська мова є державною мовою в Україні. Як визначено в Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп у справі про застосування української мови, положення про українську мову як державну міститься у розділі I «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної (офіційної) мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом поняття «конституційний лад». Іншою його складовою є, зокрема, поняття державних символів. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові (частина третя статті 5 Конституції України). Повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації, єдності України.

Незважаючи на задекларованість державного статусу української мови, аналіз мовної ситуації в державі свідчить про наявність політичних спекуляцій щодо її використання, що суперечить інтересам національної безпеки України, ставить під загрозу її суверенітет. Для усунення такої загрози необхідно розширити сферу застосування української мови, стимулювати формування і захист національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору. Держава повинна забезпечити безумовне виконання конституційної норми про всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Відповідно до Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. За законодавством в офіційному спілкуванні поряд із держа-

вною мовою можуть застосовуватися мови національних меншин у тих місцевостях, де кількість носіїв таких мов становить більшість населення. Статус української мови як державної не позбавляє громадян України права вільно використовувати будь-яку мову для приватного спілкування та задоволення інших потреб. Водночас забезпечення розвитку мов національних меншин не повинно перешкоджати розвитку державної мови, її функціонуванню в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Держава опікується також задоволенням мовних потреб українців, які проживають за межами держави, шляхом надання відповідної допомоги центрам української культури, громадським організаціям та культурно-освітнім закладам за кордоном.

Аналіз причин виникнення мовної проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання

Незалежна Україна успадкувала деформовану мовну ситуацію, що склалася внаслідок асиміляції українців. У минулому під гаслами боротьби з «малоросійським сепаратизмом» та «українським буржуазним націоналізмом» знищувалася мовно-культурна ідентичність українців, їх природне бажання зберегти українську мову розглядалося як прояв прагнення до державної незалежності.

Мовна ситуація, що склалася в Україні, значною мірою є наслідком широкого застосування прямого і прихованого примусу, спрямованого на запровадження обмежень щодо використання української мови з метою її поступового витіснення з усіх сфер суспільного життя. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, українці становлять 77,8 відсотка населення України, тоді як українську мову визнає рідною лише 67,5 відсотка. У багатьох регіонах України в міській комунікації, масовій культурі, інформаційному просторі домінує російська мова.

Нормалізації мовної ситуації в державі заважають не лише відсутність ефективної державної мовної політики, але й політизація мовного питання, політичні спекуляції з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил, які свідомо прагнуть викликати штучне протистояння в суспільстві. Надання статусу державної мови іншим мовам неминуче спричинить не лише швидке витіснення української мови з офіційного спілкування, а й дальше звуження сфери її використання.

В умовах ринкової економіки, реалій відкритого суспільства, помітного скорочення чисельності населення в сільській місцевості та іноземної мовно-культурної експансії відбувається посилення процесів деукраїнізації мовно-культурного і мовно-інформаційного простору, що призводить до масового порушення мовних прав українців.

Негативні тенденції виявляються на ринку друкованих засобів масової інформації. Національний мовно-культурний і мовно-інформаційний простір заполонила іноземна продукція, а в деяких регіонах застосування української мови в телерадіоефірі залишається мінімальним. Незадовільною є й ситуація на книжковому ринку та у видавничій справі. Вироблена

в Україні книжкова продукція виявляється не завжди конкурентоспроможною і не може задовольнити масовий попит.

Мета Концепції та основні завдання щодо розв'язання мовних проблем

Метою Концепції є визначення стратегічних пріоритетів і орієнтирів у подоланні деформацій національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, забезпеченні мовних прав громадян та єдності України.

Пріоритетом державної мовної політики має бути утвердження і розвиток української мови - визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі та є базовим системоутворюючим складником української державності й Українського народу – громадян України всіх національностей.

Держава повинна забезпечити безумовне виконання конституційної норми щодо всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Громадяни України, незалежно від етнічного походження, переконань та займаної посади, повинні володіти українською мовою як мовою свого громадянства. Володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування, є неодмінною умовою набуття громадянства України.

Володіння українською мовою посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування є однією з обов'язкових умов для зайняття відповідних посад. Положення Конституції України зобов'язують посадових і службових осіб застосовувати державну –українську мову як мову офіційного спілкування під час виконання ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України.

Принципове значення для майбутнього української мови має національна мовна свідомість і національна гідність. У цьому чільна роль належить, насамперед, вищому керівництву держави, яке своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови.

Державна мовна політика має бути спрямована на утвердження поваги до української мови та мов національних меншин, будь-які прояви зневаги є неприпустимими. Публічне приниження чи зневажання, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою відповідальність, установлену законом.

Основні завдання Концепції мають сприяти:

забезпеченню безумовного додержання норм статті 10 Конституції України та законодавства про мови;

утвердженню української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, а також під час здійснення посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування представницьких функцій у міжнародному спілкуванні;

посиленню функції державної мови як об'єднавчого і консолідаційного чинників в українському суспільстві, засобу зміцнення державної єдності України;

підвищенню загальної мовної культури населення, розвитку мов національних меншин, задоволенню мовних потреб українців, які проживають за межами України;

захисту мовно-культурного та мовно-інформаційного простору України;

забезпеченню гідного місця української мови у всесвітньому мовно-інформаційному просторі;

створенню умов для вивчення громадянами України мов міжнародного спілкування.

Пріоритетами у реалізації державної мовної політики мають бути:

приведення практики застосування законодавства про мови у відповідність із Конституцією України та Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп (справа про застосування української мови);

приведення Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» у відповідність з об'єктом та цілями Хартії в її автентичній редакції;

створення належної законодавчої бази щодо державної підтримки книговидання, засобів масової інформації, пісенної продукції українською мовою та мовами національних меншин;

забезпечення права громадян на одержання інформації українською мовою, в тому числі через друковані засоби масової інформації (пресу), рекламу, а також на перегляд іноземних фільмів, дубльованих або озвучених чи субтитрованих українською мовою;

розвиток українського сегмента Інтернету та комп'ютерного забезпечення українською мовою;

забезпечення відповідно до законодавства утворення та передачі українською мовою географічних назв;

поліпшення якості українського мовлення на вітчизняних теле- і радіоканалах;

розроблення та затвердження державних цільових програм з питань розвитку української мови;

створення системи дієвого контролю за додержанням законодавства про мови та механізму його здійснення;

удосконалення інституціонального забезпечення реалізації державної мовної політики, підвищення престижу української мови, виховання української мовної свідомості та національної гідності;

завершення роботи над єдиним загальнонаціональним правописом та забезпечення науково обґрунтованого нормування і вдосконалення української мови;

розвиток національної словникової бази та забезпечення вільного доступу до неї;

дослідження і популяризація давніх писемних пам'яток, збереження та вивчення діалектів української мови для її розвитку і збагачення;

вироблення дієвих механізмів захисту української мови та мов національних менших України від будь-яких проявів публічного приниження чи зневажання;

моніторинг мовної ситуації в Україні, висвітлення актуальних проблем державної мовної політики в засобах масової інформації.

Шляхи і способи розв'язання мовних проблем

Для реалізації державної мовної політики необхідно підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України проекти відповідних законів, визначити центральний орган виконавчої влади з питань державної мовної політики, розробити та забезпечити виконання державних цільових програм, уживати заходів для підтримки громадських ініціатив, налагодження конструктивного діалогу між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і громадськими організаціями щодо розв'язання мовних проблем.

Ефективна реалізація державної мовної політики потребує чіткої координації дій міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, Національної академії наук України, Академії педагогічних наук України, громадських організацій і творчих спілок, підприємств, установ та організацій.

Фінансове забезпечення реалізації Концепції

Фінансування заходів з реалізації Концепції здійснюватиметься за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, інших не заборонених законодавством джерел.

Очікувані результати реалізації Концепції

Реалізація Концепції сприятиме створенню належного національного культурного та мовно-інформаційного простору, забезпеченню правових, економічних та організаційних умов для гарантування мовних прав громадян України та єдності держави.

Планомірне виконання завдань мовної політики відповідно до цієї Концепції має створити умови для утвердження державності української мови, підвищення її престижу, набуття нею рис перспективності і авторитетності, а також забезпечити вільний і безконфліктний розвиток мовної самобутності національних меншин України.

Регіональна програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010- 2012 роки

Затверджено рішенням 36-ї сесії обласної ради V скликання від 09.02.2010 №7-36/10

І. Загальна характеристика програми.

Регіональна Програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010-2012 роки (далі - Програма) розроблена на виконання Закону України "Про національні меншини в Україні" та з метою сприяння національно-культурному розвитку етнічних громад області.

Програма визначає основні напрямки етнополітики, шляхи створення сприятливих умов для забезпечення культурних, освітніх, інформаційних потреб усіх національних меншин області, взаємодії кожної етнічної громади з історичною батьківщиною.

Нормативно-правовою базою Програми є Конституція України, Декларація прав національностей України та Закон України "Про національні меншини в Україні", Рамкова конвенція про захист національних меншин (ратифікована Законом України від 09.12.97 р. № 703/97-ВР), Європейська хартія регіональних мов та мов національних меншин (ратифікована Законом України від 15.05.03 р. № 802-IV).

Незалежна Українська держава, визнаючи суспільну цінність усіх національних культур та усталені традиції співжиття на її території представників різних етносів, виходячи з поліетнічного складу населення, вважає за головне створення належних умов для духовного відродження усіх етнічних спільнот. Одним із пріоритетних напрямків державної етнополітики на сучасному етапі є забезпечення гармонійного співіснування громадян України різних національностей, їх вільного етнокультурного розвитку.

У Чернівецькій області поряд з українцями проживає майже 80 різних національностей. Демократичні перетворення в державі сприяли зростанню національної самосвідомості, самоорганізації та етнічній ідентифікації, створенню національно-культурних товариств та об'єднань.

Національно-культурні товариства сприяють відродженню і розвитку мов, звичаїв, традицій, духовних надань національних меншин. З їхньої ініціативи разом з державними установами створюються музеї, готуються виставки, проводяться національні свята, дитячі фестивалі, літературні вечори тощо.

За останні роки значно збільшилася кількість видань для національних меншин: підручників, художньої літератури, в т.ч. дитячої.

Місцеві органи влади одним із своїх пріоритетних завдань вбачають створення умов для задоволення духовних, культурно-освітніх та інформаційних потреб етнічних громад області, відродження і розвиток національних культур, мов та традицій, збереження характерного для нашого краю феномену полікультурності.

Для усіх національних громад створені належні умови для здобуття освіти рідною мовою. У сфері загальної середньої освіти області вивчаються 6 мов етнічних громад, з них 3 - українська, румунська і російська – мови дошкільного, шкільного навчання та виховання.

Національно-мовні особливості регіону враховуються також і в мережі вищих та середньо-спеціальних навчальних закладів області. Педагогічні кадри для шкіл області з румунською мовою навчання готують Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, педагогічний коледж.

У населених пунктах області, де компактно проживають румуни, молдавани, поляки, німці, євреї, росіяни, створюються і діють самодіяльні колективи, формуються бібліотечні фонди з видань мовами національних меншин.

З ініціативи національно-культурних товариств за сприяння обласної державної адміністрації та обласної ради організовуються та проводяться різноманітні масові заходи.

Починаючи з 2000 року, в області започатковано проведення Міжнаціонального фольклорного фестивалю "Веселка Буковини", в якому беруть участь художні самодіяльні колективи різних етнічних груп Чернівецької області.

Впровадження Програми в попередні роки сприяло тому, що в 2007-2008 роках Товариством «Український народний дім в Чернівцях» за підтримки управління з питань внутрішньої політики обласної державної адміністрації проведено акцію «Подаруй українській дитині Південної Буковини український буквар», в рамках якої було придбано та передано українським громадам Сучавського повіту понад 1 тис. екземплярів україномовних книг, в тому числі і 300 букварів.

Для задоволення інформаційних потреб національних громад краю на території області розповсюджується понад 30 періодичних друкованих видань, транслюються теле- та радіопередачі.

Щороку надається фінансова підтримка з обласного бюджету на видання книг авторів - представників національних громад області.

II. Визначення проблеми, на розв’язання якої спрямована Програма.

Більшість національно-культурних товариств не володіють достатньою фінансовою та матеріальною базою для проведення заходів з підтри-

мки етнічної самобутності своїх громад. Тому існує необхідність державної підтримки культурологічної діяльності громадських організацій національних меншин для збереження міжнаціональної толерантності та злагоди, ефективної протидії можливим проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в суспільстві.

Програма спрямована на вирішення проблем української діаспори. Українські діти вже понад 15 років навчаються за старими підручниками, які час від часу передруковуються. Ситуація із навчанням дітей у школах Румунії погіршується і через відсутність у шкільних бібліотеках не тільки сучасної, але й будь-якої іншої української художньої літератури.

III. Обґрунтування шляхів та засобів розв'язання проблеми, строки та етапи виконання програми.

Програма розроблялась з метою створення фінансових умов для проведення національно-культурними товариствами заходів. Зокрема, в рамках реалізації Програми, заплановано провести п'ять «круглих столів», дев'ять фестивалів, дев'ять всеукраїнських фестивалів, п'ятнадцять семінарів та науково-практичних конференцій, п'ять вечорів поезії етнічних громад, сімнадцять траурних мітингів, відзначення тридцяти шести традиційних релігійних та національних свят.

Затвердження програми дозволить і надалі підтримувати українську діаспору Румунії та Молдови. Зокрема, продовжуватиметься практика заохочувальних поїздок до Чернівецької області дітей з українських родин.

Заходи Програми виконуватимуться з 2010 по 2012 роки.

IV. Мета Програми.

Програма розроблена з метою взаємозбагачення культур етнічних громад області та оптимального співвідношення інтересів титульної нації та національних меншин, що сприятиме консолідації українського суспільства.

V. Основні завдання Програми.

Основним завданням Програми є забезпечення національної ідентичності представників національних меншин на території області, надання фінансової підтримки національно-культурним товариствам на відтворення і збереження власних культур та традицій. Програма сприятиме реалізації державної політики щодо національних меншин, положень Рамкової Конвенції про захист національних меншин, Декларації прав національностей України. Програма надасть можливість національно-культурним товариствам покращити матеріальний стан Національних домів, проводити різноманітні культурологічні заходи.

Пріоритетними напрямками та основними завданнями Програми є:

– державна підтримка національно-культурних товариств області;

– забезпечення повноцінного розвитку освітньо-культурних, інформаційних потреб етнічних громад краю;
– підтримка української діаспори в Румунії та Республіці Молдова.

VI. Показники якості Програми

Основними показниками якості Програми визначено критерії збільшення поінформованості населення про культуру та традиції національних меншин, а також підвищення рівня володіння українською мовою серед дітей з українських родин, які проживають в Румунії. Основні показники продукту програми та якості її виконання наведені у додатку 4.

VII. Фінансування Програми

Фінансування заходів (додаток 3), передбачених Програмою, здійснюватиметься відповідно до діючого законодавства за рахунок місцевих та обласного бюджетів, а також з інших джерел, не заборонених законодавством.

Сума фінансування на здійснення заходів Програми щорічно визначається рішеннями сесій місцевих рад про відповідні бюджети, виходячи із наявних бюджетних можливостей. Щороку затверджується кошторис на проведення культурологічних заходів громадськими організаціями національних меншин.

VIII. Система контролю та звітування за ходом виконання програми.

Контроль та координацію за ходом виконанням Програми здійснюватиме управління з питань внутрішньої політики обласної державної адміністрації.

Порядок фінансування заходів національно-культурних товариств та підтримки української діаспори визначено розпорядженням обласної державної адміністрації від 12.03.2009 р. № 104-р «Про затвердження Порядку використання коштів обласного бюджету для підтримки громадських організацій національних меншин Чернівецької області та української діаспори».

Звітування про виконання програми та ефективність реалізації заходів щорічно до 1 травня наступного за звітним року заслуховуватиметься на сесіях обласної ради.

До 1 березня наступного за звітним року управління з питань внутрішньої політики обласної державної адміністрації, згідно з додатком 5 Порядку формування, фінансування та моніторингу виконання регіональних (комплексних) програм, затвердженого рішенням VI сесії обласної ради V скликання від 03.08.2006 р. № 80-6/06, подає узагальнену інформацію про стан та результати виконання Програми Головному управлінню економіки та Головному фінансовому управлінню обласної державної адміністрації та обласній раді.

Додаток 1
до Регіональної програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010-2012 роки

Загальна характеристика Регіональної програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010-2012 роки

1.	Ініціатор розроблення програми	Управління з питань внутрішньої політики обласної державної адміністрації
2.	Дата, номер і назва розпорядчого документу органу виконавчої влади про розроблення програми	
3.	Розробник програми	Управління з питань внутрішньої політики обласної державної адміністрації
4.	Співрозробники програми	Національно-культурні товариства області, експертна група Буковинського центру виборчих технологій, науковці краю
5.	Відповідальний виконавець програми	Управління з питань внутрішньої політики обласної державної адміністрації
6.	Учасники програми	Управління культури та туризму, управління у справах сім'ї, молоді та спорту обласної державної адміністрації, Герцаївська, Глибоцька, Новоселицька та Сторожинецька районні державні адміністрації, національно-культурні товариства
7.	Термін реалізації програми	2010-2012 роки
7.1.	Етапи виконання програми *(для довгострокових програм)*	
8.	Перелік місцевих бюджетів, які беруть участь у виконанні програми *(для комплексних програм)*	
9.	Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми, всього	1114 тис. 760 грн.*
9.1.	В тому числі бюджетних коштів	619 тис. 760 грн.*
	– з них коштів обласного бюджету	619 тис. 760 грн.*
	– позабюджетні кошти	495 тис. грн.*
10.	Основні джерела фінансування програми	Обласний бюджет та інші джерела не заборонені законодавством

Додаток 2
до Регіональної програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010-2012 роки

Ресурсне забезпечення
Регіональної програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010-2012 роки*

Обсяг коштів, які пропонується залучити до виконання програми	II етап виконання програми			Всього витрат на виконання програми
	2010 рік	2011 рік	2012 рік	
Обсяг ресурсів всього, в тому числі:	349 тис. 760 грн.	360 тис. грн.	405 тис. грн.	1114 тис. 760 грн.
державний бюджет				
обласний бюджет	189 тис. 760 грн.	200 тис. грн.	230 тис. грн.	619 тис. 760 грн.
кошти небюджетних джерел	160 тис. грн.	160 тис. грн.	175 тис. грн.	495 тис. грн.

Додаток 3
Ст.1

Ст.2

Ст.3

Ст.4

Ст.5

Ст.6

Ст.7

Ст.8

Ст.9

Ст.10

Ст.11

Розділ III

Витяги з міжнародних договорів України в частині забезпечення прав національних громад

Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (витяг)

Договір ратифіковано Постановою ВРУ N 2611-XII від 17.09.1992

(…)

Стаття 11.

1. Сторони згідно з загальновизнаними міжнародними стандартами, що стосуються захисту національних меншин, визнають право членів польської меншості в Україні і української – в Республіці Польщі на індивідуальне або спільне з іншими членами своєї меншості збереження, вираження і розвиток своєї етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. Сторони вживатимуть відповідних заходів з метою реалізації цього права, зокрема права на:

- вивчення рідної мови і навчання нею, її вільне вживання, доступ до інформації, її розповсюдження і обмін цією мовою;
- заснування і утримання власних освітніх, культурних і релігійних організацій і товариств;
- сповідування своєї релігії;
- вживання імен і прізвищ у звучанні, властивому рідній мові;
- встановлення і підтримання безперешкодних контактів між собою як у межах держави проживання, так і поза її межами.

2. Сторони підтверджують, що належність до національної меншості є справою індивідуального вибору особи і що з цього не можуть випливати для неї жодні негативні наслідки. Кожна Сторона захищатиме на своїй території національну меншість другої Сторони від будь-якої діяльності , котра загрожує її самобутності, і створюватиме умови для її зміцнення.

3. Будь-яка особа, що належить до національної меншості, польської - в Україні і української - в Республіці Польщі, зобов’язана, як і кожен громадянин, бути лояльною до держави свого проживання, керуючись з законодавством цієї держави.(…)

Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова (витяг)

Договір ратифіковано Законом України N 459/96-ВР від 01.11.1996

(…)

Стаття 7. Високі Договірні Сторони гарантуватимуть права особам, які належать до національних меншин, у повній відповідності з нормами, що містяться в документах ООН і НБСЄ.

Високі Договірні Сторони забезпечують особам, які належать до національних меншин і проживають на території відповідної Сторони, права як на індивідуальній основі, так і спільно з іншими членами своєї групи, на вільне вираження, збереження та розвиток їх етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності, на захист від будь-яких спроб асиміляції проти їх волі.

Стаття 8. Високі Договірні Сторони підтримуватимуть розвиток самобутності національних меншин конкретними заходами, зокрема створенням сприятливих умов для функціонування учбових, культурних закладів мовою цих меншин, вільного прийому радіо- і телепередач у місцях їх компактного проживання і сприятимуть іншій Високій Договірній Стороні у наданні такої допомоги.

Високі Договірні Сторони створюватимуть відповідні умови для вільного доступу в місця проживання національних меншин засобів масової інформації іншої Сторони. (…)

Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (витяг)

Договір ратифіковано Законом України N 474/97-ВР від17.07.1997

(…)

Стаття 11. Договірні Сторони підтримуватимуть розширення прямих контактів між їхніми громадянами, а також між неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями обох країн.

Стаття 12. Договірні Сторони співробітничатимуть між собою і в рамках міжнародних організацій і конференцій з метою розвитку та застосування міжнародних стандартів, які стосуються сприяння та захисту прав людини і основних свобод для всіх, в тому числі прав осіб, які належать до національних меншин,

Договірні Сторони в разі необхідності консультуватимуться з метою поліпшення і гармонізації їх національного законодавства у цій галузі, розвитку контактів між людьми та вирішення проблем гуманітарного характеру, які становлять взаємний інтерес.

Стаття 13. З метою захисту етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні, Договірні Сторони будуть застосовувати міжнародні норми і стандарти, що визначають права осіб, які належать до національних меншин, а саме ті норми і стандарти, які містяться у Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин, а також в: документі Зустрічі Копенгагенської конференції щодо людського виміру Організації з безпеки та співробітництва в Європі від 29 червня 1990 року. Декларації Генеральної Асамблеї ООН щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (Резолюція 47/135) від 18 грудня 1992 року і Рекомендації 1201 (1993 року) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо додаткового Протоколу до Європейської Конвенції з прав людини стосовно прав національних меншин, при тому розумінні, що ця Рекомендація не стосується колективних прав і не зобов'язує Договірні Сторони надати відповідним особам право на спеціальний статус територіальної автономії, заснованої на етнічних критеріях.

Українська меншина в Румунії включає громадян Румунії незалежно від регіонів, де вони проживають і які відповідно до їх вільного вибору належать цій меншині, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію.

Румунська меншина в Україні включає громадян України незалежно від регіонів, де вони проживають і які відповідно до їх вільного вибору належать цій меншині, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію.

Договірні Сторони зобов'язуються в разі необхідності вжити належних заходів з метою розвитку у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення. У цьому зв'язку вони належним чином враховуватимуть конкретне становище осіб, які належать до національних меншин.

Договірні Сторони підтверджують, що особи, яких стосується ця стаття, мають, зокрема, право індивідуально або разом з іншими членами їх групи, на свободу виявлення, збереження та розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їх волі. Вони мають право здійснювати повністю та ефективно права людини і основні свободи без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. Особи, які належать до цих меншин, мають право ефективно брати участь у публічних справах, у тому числі через обраних відповідно до закону представників, а також у культурному, суспільному та економічному житті.

Договірні Сторони створюватимуть для осіб, які належать до української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні, однакові умови для вивчення їх рідної мови. Договірні Сторони підтверджують, що вищезгадані особи мають право на отримання освіти рідною мовою в необхідній кількості шкіл та освітніх державних і спеціальних учбових закладів, розміщених відповідно до географічного розселення відповідних меншин.

Вони також мають право використовувати рідну мову у відносинах з органами державної влади відповідно до національного законодавства та міжнародних зобов'язань Договірних Сторін.

Договірні Сторони визнають, що користуючись правом на об'єднання, особи, які належать до цих національних меншин, відповідно до внутрішнього законодавства можуть засновувати та підтримувати власні організації, товариства, а також освітні, культурні та релігійні заклади та установи,

Договірні Сторони будуть поважати право осіб, які належать до національних меншин, мати доступ до інформації та засобів масової інформації рідною мовою, а також вільно обмінюватись та розповсюджувати інформацію. Вони не перешкоджатимуть створенню і використанню цими особами відповідно до внутрішнього законодавства

кожної із Сторін власних засобів масової інформації. Особи, яких стосується ця стаття, мають право підтримувати контакти між собою та з громадянами інших держав і брати участь у заходах неурядових організацій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Договірні Сторони утримуватимуться від вжиття заходів, які змінюють пропорційний склад населення у місцевостях, де проживають особи, які належать до національних меншин, спрямовані на обмеження прав і свобод цих осіб, які випливають з міжнародних норм і стандартів, згаданих у пункті і цієї статті.

Будь-яка особа, яка належить до національної меншини і яка вважає, що її права, захищені цією статтею, були порушені, має право звернутися із зверненням до відповідних державних органів у встановленому законом порядку.

Договірні Сторони визнають обов'язок осіб, яких стосується ця стаття, бути лояльними до держави, громадянами якої вони є, дотримуватися її національного законодавства, а також поважати права інших осіб, зокрема тих, які належать до більшості населення або до інших національних меншин.

Жодне з положень цієї статті не буде тлумачитись як таке, що обмежує або заперечує права людини, визнані відповідно до законів Договірних Сторін або угод, укладених між ними.

Жодне з положень цієї статті не може тлумачитись як таке, що надає право займатися будь-якою діяльністю або діяти всупереч цілям та принципам Статуту ООН, іншим зобов'язанням, встановленим міжнародним правом або положеннями Гельсінського Заключного Акта та Паризької Хартії для нової Європи, включаючи принцип територіальної цілісності держави.

Договірні Сторони з метою співробітництва у спостереженні за виконанням зобов'язань, передбачених у цій статті, створять змішану міжурядову комісію, яка збиратиметься не менше ніж один раз на рік.

(…)

Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь (витяг)

Договір ратифіковано Законом України N 267/97-ВР від 16.05.1997

(…)

Стаття 6. Кожна з Високих Договірних Сторін, відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, а також Паризької Хартії для нової Європи та інших документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі підтверджує, що поважання прав осіб, які відносяться до національних меншин та постійно проживають на її території, є суттєвим фактором миру, стабільності і демократії.

Кожна з Високих Договірних Сторін гарантує особам, які відносяться до білоруської меншини в Україні і українській меншині в Республіці Білорусь, право індивідуально або колективно вільно виражати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну чи релігійну самобутність, не зазнаючи будь-яких спроб асиміляції всупереч їхній волі.

Високі Договірні Сторони укладуть окрему угоду у цій галузі.

Стаття 7. Кожна з Високих Договірних Сторін зобов'язується вживати на своїй території необхідних заходів, включаючи законодавчі, для відвернення і припинення будь-яких дій, оснований на національній, расовій, етнічній чи релігійній нетерпимості, ворожості або ненависті....

Стаття 16. Високі Договірні Сторони будуть розвивати співробітництво в галузі культури, інформації, літератури і мистецтва, надавати державну підтримку збереженню і розвитку національно-культурної самобутності українців у Республіці Білорусь у білорусів в Україні, зокрема громадським національно-культурним об'єднанням у культурно-просвітницькій, видавничій діяльності, освіті рідною мовою, взаємообміну студентами, викладачами і художніми колективами. Високі Договірні Сторони будуть співробітничати в галузі теле- і радіомовлення, звертаючи особливу увагу на забезпечення культурних і духовних потреб національних меншин українців у Республіці Білорусь і білорусів в Україні.

Кожна з Високих Договірних Сторін заохочує вивчення мови іншої Високої Договірної Сторони, в тому числі в учбових закладах всіх рівнів.

Високі Договірні Сторони сприяють здійсненню спільних культурних акцій, розширенню прямих контактів між творчими колективами, діячами науки і культури, спеціалістами на державному, регіональному і місцевому рівнях.

Високі Договірні Сторони укладуть окремі угоди з цих питань, включаючи угоду про відкриття культурних центрів двох держав на території одна одної.(…)

Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (витяг)

Договір ратифіковано Законом України N 13/98-ВР від 14.01.1998

(…)

Стаття 12. Високі Договірні Сторони забезпечують захист етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин на своїй території і створюють умови для заохочення цієї самобутності.

Кожна з Високих Договірних Сторін гарантує право осіб, що належать до національних меншин, індивідуально або разом з іншими особами, які належать до національних меншин, вільно висловлювати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну або релігійну самобутність і підтримувати і розвивати свою культуру, не зазнаючи будь-яких спроб асиміляції всупереч їх волі.

Високі Договірні Сторони гарантують право осіб, які належать до національних меншин, повністю і ефективно здійснювати свої права людини і основні свободи і користуватися ними без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом.

Високі Договірні Сторони сприятимуть створенню рівних можливостей і умов для вивчення української мови в Російській Федерації та російської мови в Україні, підготовки педагогічних кадрів для викладання на цих мовах у освітніх закладах і надаватимуть з цією метою рівноцінну державну підтримку.

Високі Договірні Сторони укладають з цих питань угоди про співробітництво. (…)

Угода між Україною і Республікою Молдова про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин

Угоду ратифіковано Законом України N 2577-VI (2577-17) від 05.10.2010

Україна і Республіка Молдова, (далі – Сторони), вважаючи, що розвиток і зміцнення відносин дружби та співробітництва між Україною та Республікою Молдова відповідають інтересам їхніх народів і сприяють справі миру та безпеки,

беручи до уваги взаємозв'язок історичної долі народів обох держав, їх духовну та культурну наближеність, а також положення Договору про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова від 23 жовтня 1992 року,

підтверджуючи свою прихильність дотриманню міжнародних стандартів у сфері прав людини, закріплених у Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах про права людини та інших основних документах ООН з прав людини,

враховуючи свої зобов'язання, що випливають із Гельсінського Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі, інших документів ОБСЄ та документів Ради Європи про права національних меншин,

виходячи з того, що права осіб, які належать до національних меншин, є невід'ємною частиною загальновизнаних прав людини,

з огляду на те, що на території кожної Сторони проживає значна чисельність осіб, які належать до відповідних національних меншин,

визнаючи, що національні меншини є невід'ємною частиною суспільства, в якому вони живуть, збагачують його своєю працею, самобутністю та культурою,

формуючи відносини у сфері забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, на основі взаємної поваги та рівноправного партнерства,

виходячи з необхідності забезпечення на державному рівні національно-культурних потреб української національної меншини в Республіці Молдова та молдовської національної меншини в Україні,

прагнучи розвивати плідне співробітництво та розширювати договірно-правову базу у сфері міжнаціональних відносин,

домовились про таке:

Стаття 1. Сторони здійснюють співробітництво на основі рівності, взаємності та врахування інтересів обох держав у забезпеченні прав вільного розвитку національних меншин, які проживають на їхніх територіях.

У цій Угоді під словами «особи, які належать до національних меншин» розуміються відповідно:

громадяни України, які постійно проживають на території України і відносять себе за етнічними, культурними та мовними особливостями до молдовської національної меншини,

громадяни Республіки Молдова, які постійно проживають на території Республіки Молдова і відносять себе за етнічними, культурними та мовними особливостями до української національної меншини.

Стаття 2. Сторони гарантують особам, які належать до національних меншин, дотримання громадянських, політичних, соціальних, економічних, культурних прав і свобод відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини і національного законодавства.

Стаття 3. Сторони сприяють створенню необхідних умов для збереження, розвитку та вираження етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності осіб, які належать до національних меншин.

Сторони вживають передбачені законодавством Сторін заходи щодо недопущення на своїй території дій, спрямованих на асиміляцію осіб, які належать до національних меншин, без їхньої згоди.

Стаття 4. Сторони визнають за особами, які належать до національних меншин, право безперешкодно користуватися письмово та усно рідною мовою у приватному і суспільному житті, мати доступ до інформації цією мовою, вільно поширювати та обмінюватися інформацією, включаючи право мати засоби масової інформації рідною мовою у межах, встановлених чинним законодавством Сторін.

Сторони визнають право осіб, які належать до національних меншин, на національні прізвище, ім’я та по батькові, якщо вони використовуються в їх рідній мові, в тому числі, в офіційних документах.

Стаття 5. Сторони сприяють особам, які належать до національних меншин, у навчанні рідною мовою чи вивченні рідної мови в державних навчальних закладах і навчальних закладах інших форм власності, в тому числі, створених національно-культурними товариствами, в межах діючого законодавства Сторін.

Стаття 6. Сторони сприяють створенню сприятливих умов для вільного розвитку культур національних меншин, збереженню, вивченню та примноженню їхньої культурної спадщини, в тому числі, пам’яток історії і культури, що розташовані на території кожної із Сторін.

Сторони зобов’язуються заохочувати діяльність культурно- інформаційних центрів іншої Сторони на своїй території, сприяти організації їхньої роботи, розвитку співробітництва з культурно-просвітницькими об’єднаннями національних меншин обох Сторін.

Стаття 7. Сторони визнають за особами, які належать до національних меншин, право безперешкодно підтримувати зв'язки один з одним на території держави, де вони мешкають.

Сторони визнають право осіб, які належать до національних меншин, встановлювати та підтримувати транскордонні зв'язки з представниками своєї національності, які мешкають на території інших держав, а також брати участь в роботі міжнародних неурядових організацій.

Стаття 8. Сторони сприяють представникам національних меншин у встановленні і підтримці зв'язків з громадянами іншої Сторони, з якими їх пов'язує спільне етнічне походження, а також із державними органами з питань, що знаходяться у сфері дії цієї Угоди, відвідуванні місць проживання родичів, а також місць поховань батьків та рідних, національних пам'яток історії та культури, спрощенні гуманітарних контактів з історичною батьківщиною.

Стаття 9. Сторони визнають за особами, які належать до національних меншин, право на участь у суспільному та державному житті, особливо при вирішенні питань, що стосуються захисту їх законних інтересів.

Кожна із Сторін визнає за особами, які належать до національних меншин, право створювати відповідно до національного законодавства Сторін громадські об'єднання з метою збереження та розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності.

Громадські об'єднання національних меншин мають ті ж права, що й інші подібні організації, зокрема, у користуванні будівлями, радіомовленням, телебаченням, пресою, іншими засобами масової інформації.

Стаття 10. Сторони гарантують особам, які належать до національних меншин, право на використання національної символіки; відзначення національних свят; сповідування своєї релігії; право на видання літератури мовами національних меншин; вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах історії, традицій та культури держав, до яких етнічно належить національні меншини.

Стаття 11. Жодне із зобов'язань Сторін, що випливають з попередніх статей цієї Угоди, не може тлумачитися як підстава для участі у будь-якій діяльності або дії, що суперечить загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, зокрема, принципам суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав, а також національному законодавству Сторін.

Стаття 12. Сторони створять Змішану міжурядову українсько-молдовську комісію з питань забезпечення прав національних меншин для підготовки та розгляду спільних програм і заходів, що здійснюватимуться у сфері забезпечення прав української національної меншини в Республіці Молдова та молдовської національної меншини в Україні відповідно до цієї Угоди.

Змішана міжурядова українсько-молдовська комісія складатиметься з рівної чисельності представників кожної Сторони, включаючи і представників громадських об'єднань національних меншин. Засідання Комісії будуть проводитися почергово в Україні і Республіці Молдова, відповідно до раніше обумовленої Програми, але не рідше, ніж один раз на рік;

Завданнями Комісії є:

розробка планів спільної діяльності, розгляд питань щодо виконання попередніх програм і розроблення необхідних рекомендації;

розробка і пропозиція механізмів реалізації цієї Угоди;

вирішення питань фінансування спільних програм і заходів.

Фінансові витрати, пов'язані з перебуванням і роботою Комісії, забезпечує Сторона, на території якої проводиться засідання Комісії.

Фінансові витрати, пов'язані з проїздом делегацій, забезпечуються кожною із Сторін самостійно.

Стаття 13. Ця Угода набуває чинності на тридцятий день після отримання останнього письмового повідомлення про виконання Сторонами всіх внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття нею чинності.

Ця Угода укладається терміном на десять років. Дія Угоди автоматично продовжується на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна із Сторін, не менше ніж за шість місяців до закінчення відповідного періоду, письмово не повідомить іншу Сторону про свій намір припинити дію цієї Угоди.

З моменту набуття чинності цією Угодою припиняється дія Угоди між Міністерством України у справах національностей та міграції і Департаментом національних відносин при Уряді Республіки Молдова про співробітництво з питань національних відносин від 19 лютого 1996 року.

Стаття 14. Зміни та доповнення до цієї Угоди вносяться письмово за взаємною згодою Сторін та оформлюються окремими протоколами, які становитимуть невід'ємну частину цієї Угоди.

Додаток
Володимир Василенко. Які мови в Україні потребують особливого захисту (витяг)

Авторитетні вчені НАН України, Київського національного університету ім.Т.Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», незалежно один від одного, дійшли, у принципі, однакових висновків щодо змісту базових термінів та положень Хартії, шляхів їх правильного перекладу і застосування.

Наш аналіз автентичних текстів Хартії засвідчив, що базовий термін «regional or minority languages» (англ.) («langues regionales ou minoritaires» (фр.) був неправильно перекладений українською мовою як «регіональні мови або мови меншин». Його правильним українським відповідником є – «регіональні або міноритарні мови», тобто ті мови, що використовуються у певному регіоні і є менш поширеними, ніж інші в межах цього регіону.

Правильність такого тлумачення випливає зі змісту Хартії, об'єктом якої є насамперед мови, які можуть зникнути з мовної карти Європи, інші регіональні та міноритарні мови, їх підтримка й особливий захист. У Хартії не йдеться про вжиття особливих охоронних заходів щодо мов усіх без винятку меншин у даній країні.

Звичайно, регіональна або міноритарна мова є одночасно і мовою етнічної меншини, але ці терміни не тотожні. Захист мовних прав європейських меншин регламентується іншим документом – Рамковою конвенцією 1995 р. про захист національних меншин.

Важливою обставиною є те, що Хартія дає можливість державам-учасницям самостійно визначати режими захисту конкретних мов. Кожна країна має право поширювати на мову або заходи базового захисту, або додаткові особливі заходи захисту.

Аналіз практики реалізації Хартії свідчить про диференційований підхід держав-учасниць до визначення заходів захисту конкретних мов. Причому окремі держави (наприклад, Данія) повідомили, що не звітуватимуть про заходи захисту таких регіональних (міноритарних) мов, як фарерська і гренландська, посилаючись на наявний високий рівень захисту цих мов. Тим часом деякі держави повідомили, що спеціальному режиму захисту підлягатимуть державні мови – ретороманська та італійська у Швейцарії і шведська у Фінляндії.

У світлі викладеного стає очевидним, що розробці ухваленого Верховною Радою України законопроекту про ратифікацію Хартії не передувало ретельне і відповідальне опрацювання найраціональніших і найреалістичніших варіантів захисту мов, які використовуються в межах нашої країни.

Нехтуючи необхідністю диференційованого підходу до оцінки фактичного стану окремих мов, закон передбачає застосування абсолютно тотожних заходів особливого захисту до мов таких меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Є всі підстави вважати, що, наприклад, такі мови, як болгарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька та угорська, не потребують особливого захисту. Вони є офіційними у відповідних державах і, з огляду на свій статус, мають необхідний державний захист. У межах України також не існує перешкод для застосування цих мов представниками відповідних національних меншин у місцях їх компактного проживання.

Інакше кажучи, переліченим у законі мовам, крім гагаузької, кримськотатарської і, можливо, білоруської, не загрожує зникнення з мовної карти Європи, і тому щодо них має застосовуватися лише базовий режим захисту.

Нарешті, відповідно до 3 статті Хартії, заходи особливого захисту повинні застосовуватися до української мови, яка (попри її статус державної мови) залишається у стані, який загрожує її існуванню. У роки незалежності спостерігалося навіть погіршення фактичного стану української мови та звуження її застосування у певних сферах суспільного життя. Не можна не погодитися з Іваном Дзюбою, який досить точно оцінив ситуацію таким чином: «Якщо дивитися правді в очі, то сьогодні в Україні найбільш загроженою національною меншиною, яка потребує захисту, є україномовні українці».

Цілком очевидно, що необхідно внести істотні поправки до Закону України «Про ратифікацію Хартії регіональних мов і мов меншин». Для цього необхідно:

– ретельно вивчити реальний стан мов через з’ясування ареалів поширення, кількість носіїв, компактність їх проживання у певних місцевостях тощо;

– визначити остаточний перелік мов, які справді потребують особливого захисту;

– розробити конкретні варіанти зобов’язань держави щодо кожної з цих мов;

– враховувати реальні можливості держави, наявність у неї необхідних фінансових і матеріальних засобів, а також спеціалізованого ресурсу – кваліфікованих кадрів зі знанням рідкісних мов.

Повний текст статті див.: сайт газети “Дзеркало тижня”
http://www.dt.ua/1000/1550/52910/

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. НОРМАТИВНІ АКТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТРУКТУР 11

Декларація принципів толерантності 12
Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 17
Рамкова конвенція про захист національних меншин 21
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» 30
Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 31
Європейська Хартія реґіональних або міноритарних мов 46
Рекомендація ПАРЄ 1255 (1995) про захист прав національних меншин 62
Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка 65
Вступ 65
Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту 67
Пояснювальна записка до Гаазьких рекомендацій щодо прав національних меншин на освіту 70
Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка 77
Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті 81

РОЗДІЛ ІІ. УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ЛОКАЛЬНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ 87

Конституція України (витяг) 88
Рішення Конституційного Суду України у справі про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) 90
Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР» 91
Закон України «Про освіту» 101
Декларація прав національностей України 102
Закон України «Про національні меншини в Україні» 104
Концепція державної мовної політики 107

Регіональна програма підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2010-2012 роки 112

РОЗДІЛ ІІІ. ВИТЯГИ З МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРОМАД .. 129

Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (витяг)..... 130
Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова (витяг) 131
Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (витяг)..... 132
Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь (витяг) 135
Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (витяг)..... 136
Угода між Україною і Республікою Молдова про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин 137
Додаток: Володимир Василенко. Які мови в Україні потребують особливого захисту..... 141